

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**
χρόνια δημιουργίας

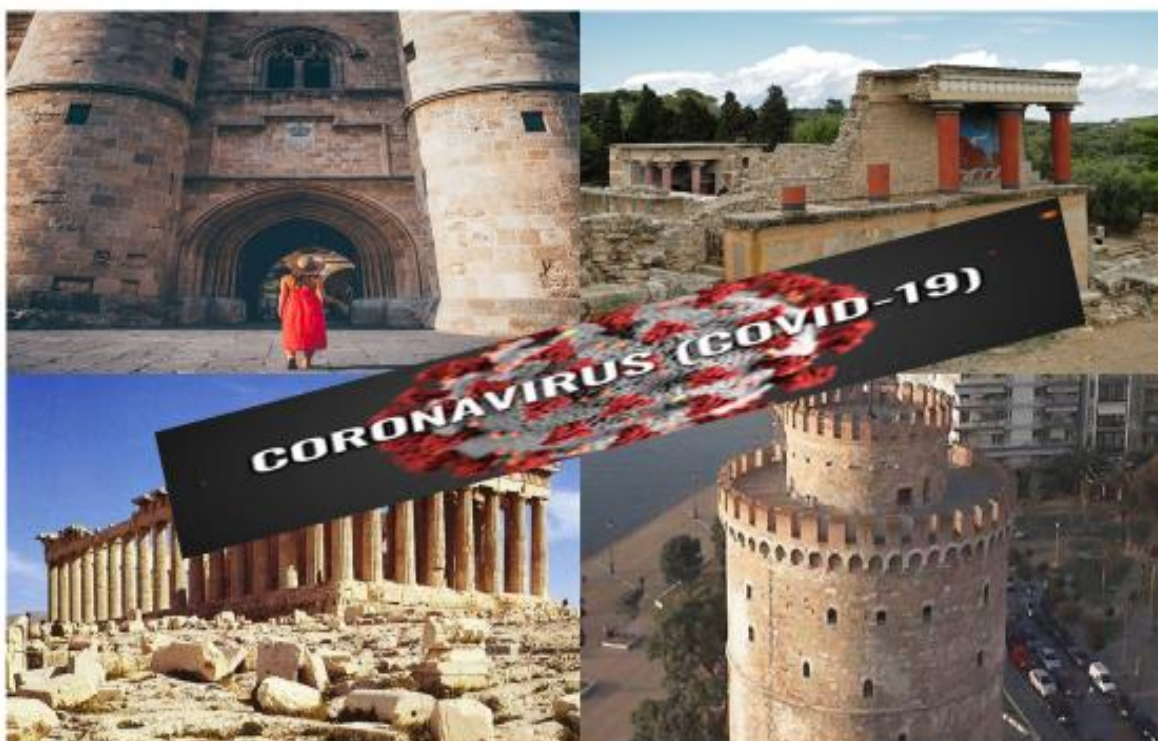

**ΔΠΜΣ Σχεδιασμός
και Ανάπτυξη Τουρισμού
και Πολιτισμού**

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ & ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

**‘ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ:
COVID-19 ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ’**

ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: ΚΑΣΙΩΛΑ ΑΡΕΤΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: ΜΕΤΑΞΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ - ΜΑΡΙ-ΝΟΕΛ ΝΤΥΚΕΝ

ΒΟΛΟΣ 2023

Δήλωση

Βεβαιώνω ότι η παρούσα εργασία είναι δική μου, δεν έχει συγγραφεί από άλλο πρόσωπο με ή χωρίς αμοιβή, δεν έχει αντιγραφεί από δημοσιευμένη ή αδημοσίευτη εργασία άλλου και δεν έχει προηγουμένως υποβληθεί για βαθμολόγηση στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ή αλλού. Βεβαιώνω ότι είμαι εν γνώσει των κανόνων περί λογοκλοπής του ΤΜΧΠΠΑ και ότι στο πλαίσιο αυτού έχουν τηρηθεί όλοι οι κανόνες κατά την ακαδημαϊκή δεοντολογία, σχετικά με αναφορές, βιβλιογραφία, κ.λπ., τόσο από έντυπες όσο και από ηλεκτρονικές πηγές. Σε περίπτωση λογοκλοπής αποδέχομαι όλες ανεξαιρέτως τις ποινές που προβλέπουν οι εκάστοτε Κανονισμοί του ΠΘ ή και του ΤΜΧΠΠΑ.

Ημερομηνία: 31-01-2023

Όνοματεπώνυμο: **ΚΑΣΙΩΛΑ ΑΡΕΤΗ**

Υπογραφή:

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	ΣΕΛ.8
Λέξεις-κλειδιά	
ABSTRACT	ΣΕΛ.9
Keywords	
ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	ΣΕΛ.10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	ΣΕΛ.11
1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	ΣΕΛ.11
1.2. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....	ΣΕΛ.12
1.3. ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ.....	ΣΕΛ.13
1.4. ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ.....	ΣΕΛ.13
1.5. ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ.....	ΣΕΛ.13
1.6. ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.....	ΣΕΛ.13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ & ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΠΑΝΔΗΜΙΕΣ	ΣΕΛ.15
2.1. ΟΙ ΠΑΝΔΗΜΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ.....	ΣΕΛ.18
2.2. ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΠΑΝΔΗΜΙΩΝ.....	ΣΕΛ.18
2.3. Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΤΟΥ COVID-19.....	ΣΕΛ.20
2.4. ΣΧΕΣΗ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ COVID-19 & ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	ΣΕΛ.23
2.5. ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ.....	ΣΕΛ.27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ- ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ/ΕΡΕΥΝΩΝ- PREVIOUS STUDIES	ΣΕΛ.38
3.1.Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΤΟΠΩΝ.....	ΣΕΛ.38
3.2.ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΣΤΗΝ ΝΕΑ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΟΧΗ.....	ΣΕΛ.40
3.3.ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ: Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	ΣΕΛ.44
3.4. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ NETWORK OF EUROPEAN MUSEUM ORGANIZATIONS (NEMO) ΚΑΙ ΤΟ INTERNATIONAL COUNCIL OF MUSEUMS (ICOM).....	ΣΕΛ.46
3.5. ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΕΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ.....	ΣΕΛ.51

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ COVID-19	ΣΕΛ.62
4.1.ΡΟΛΟΣ, ΕΙΔΗ & ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ.....	ΣΕΛ.62
4.2.ΤΑ ΕΔΜ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΟΧΗ.....	ΣΕΛ.64
4.3.ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ & ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ.....	ΣΕΛ.67
4.3.1. Μουσείο Ακρόπολης.....	ΣΕΛ.68
4.3.2. Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.....	ΣΕΛ.70
4.3.3: Αρχαιολογικός Χώρος Ολυμπίας.....	ΣΕΛ.72
4.3.4. Αρχαιολογικός Χώρος Δελφών.....	ΣΕΛ.74
4.4. ΤΑ ΕΔΜ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ COVID-19: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ.....	ΣΕΛ.75
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	ΣΕΛ.84
5.1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	ΣΕΛ.84
5.2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....	ΣΕΛ.84
5.3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ.....	ΣΕΛ.85
5.4. ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	ΣΕΛ.92
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ -ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΜΕ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ-ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	ΣΕΛ.93
6.1. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ.....	ΣΕΛ.93
6.2. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕΓΑΛΩΝ ΚΑΙ ΜΙΚΡΟΤΕΡΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....	ΣΕΛ.103
6.2.1. Διατήρηση του ρόλου και του νέου χαρακτήρα των μουσείων.....	ΣΕΛ.103
6.2.2. Αρνητικές & θετικές επιδράσεις.....	ΣΕΛ.104
6.2.3. Ψηφιακή τεχνολογία VS δια ζώσης επαφή & εμπειρία.....	ΣΕΛ.104
6.2.4. Διδάγματα από τον COVID-19.....	ΣΕΛ.105
6.2.5. Το αποτύπωμα του COVID-19 στον πολιτισμό για το μέλλον.....	ΣΕΛ.105
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	ΣΕΛ.107
7.1. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	ΣΕΛ.107
7.2. ΕΙΔΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	ΣΕΛ.107
7.3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	ΣΕΛ.108
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	ΣΕΛ.110
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	ΣΕΛ.121

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Φωτογραφία εξωφύλλου: Οι επιδράσεις του COVID-19 στα Ελληνικά Δημόσια Μουσεία

Φωτογραφία 4.1.: Μουσείο Ακρόπολης

Φωτογραφία 4.2.: Ιστοχώροι Ψηφιακού Μουσείου

Φωτογραφία 4.3.: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Φωτογραφία 4.4.: Παραδείγματα ψηφιακών δράσεων

Φωτογραφία 4.5.: Αρχαιολογικός Χώρος Ολυμπίας

Φωτογραφία 4.6.: Ψηφιακές εφαρμογές

Φωτογραφία 4.7.: Αρχαιολογικός Χώρος Δελφών

Φωτογραφία 4.8.: Ψηφιακές αίθουσες στο μουσείο Δελφών

Πλαίσιο 5.1.: Φωτογραφικό υλικό και δράσεις

Πλαίσιο 5.2.: Φωτογραφικό υλικό και δράσεις

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.1. : Η εικόνα των διεθνών μουσικών εκδηλώσεων στη διάρκεια της πανδημίας

Πίνακας 3.1.: Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του ψηφιακού μετασχηματισμού των μουσείων

Πίνακας 3.2.: Αριθμός χωρών διεθνώς που έλαβαν μέτρα κατά του COVID-19 στα μουσεία τους

Πίνακας 3.3. : Αριθμός μουσείων που επηρεάστηκαν ή ακόμη επηρεάζονται από τα μέτρα κλεισίματος

Πίνακας 3.4.: Προηγούμενες έρευνες αναφορικά με τις επιδράσεις του COVID-19

Πίνακας 4.1.: Είδη ελληνικών δημόσιων μουσείων

Πίνακας 4.2.: Αφίξεις τουριστών ανά χώρα προέλευσης (σε χιλ.)

Πίνακας 4.3.: Διανυκτερεύσεις μη κατοίκων στην Ελλάδα ανά χώρα προέλευσης (σε χιλ.)

Πίνακας 4.4.: Μέση κατά κεφαλή ανά χώρα προέλευσης (σε ευρώ)

Πίνακας 4.5.: Αριθμός επισκεπτών σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους και % μεταβολή τους το 2019-2020

Πίνακας 4.6.: Εισπράξεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους και % μεταβολή τους το 2019-2020

Πίνακας 4.7.: Επισκέπτες στα 15 κορυφαία μουσεία & αρχαιολογικούς χώρους στην Ελλάδα (2019-2021)

Πίνακας 4.8.: Εισπράξεις στα 15 κορυφαία μουσεία & αρχαιολογικούς χώρους στην Ελλάδα (2019-2021)

Πίνακας 5.1. : Τα μουσεία - αρχαιολογικοί χώροι της έρευνας

Πίνακας 5.2. : Χώροι ευθύνης ανά ερωτώμενο/υπεύθυνο μουσείου

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 2.1. : Η οικονομική ανάπτυξη της Κίνας κατά τη διάρκεια της πανδημίας SARS

Διάγραμμα 2.2. : Το αντίκτυπο του SARS στις εμπορικές συναλλαγές της Κίνας

Διάγραμμα 2.3. : Η κατάσταση του ΠΟΥ (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας) για τα κρούσματα ανά περιοχή έως τις 26-04-21

Διάγραμμα 2.4. : Η κατάσταση του ΠΟΥ για τους θανάτους ανά περιοχή έως τις 26-04-21

Διάγραμμα 2.5. : Οικονομίες χωρών άμεσα εξαρτημένες από τον τουρισμό

Διάγραμμα 2.6. : Χώρες με κλειστά σύνορα λόγω COVID-19 την 31η Μαρτίου 2020

Διάγραμμα 2.7. : Η επίδραση του COVID-19 σε σχέση με άλλα εξωγενή φαινόμενα - % μεταβολή αφίξεων

Διάγραμμα 2.8. : Η επίδραση του COVID-19 σε σχέση με άλλα εξωγενή φαινόμενα - % μεταβολή των εσόδων

Διάγραμμα 2.9. : Η διεθνής τουριστική βιομηχανία υπό κατάρρευση

Διάγραμμα 2.10. : Οι εμπορικές πτήσεις παραμένουν καλά κάτω από κανονικά επίπεδα

Διάγραμμα 2.11. : Λήψη κυβερνητικών μέτρων

Διάγραμμα 2.12. : Ανησυχία για θέματα την περίοδο του COVID-19

Διάγραμμα 3.1. : Ποσοστό του προσωπικού που εργάζεται από το σπίτι

Διάγραμμα 3.2. : Αναφερόμενη εβδομαδιαία απώλεια εισοδήματος

Διάγραμμα 3.3. : Εβδομαδιαίες απώλειες εισοδήματος

Διάγραμμα 3.4. : Ποσοστό των επισκεπτών που έχασαν τα μουσεία το 2020 διεθνώς

Διάγραμμα 4.1. : Επισκέψεις συνολικά 2015-2021

Διάγραμμα 4.2. : Εισπράξεις συνολικά 2015-2021

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ελληνόγλωσσες:

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΚΕΕΛΠΝΟ: Ελληνικό Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων

ΠΟΥ: Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

ΙΝΣΕΤΕ (INSETE): Ινστιτούτο Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΜΚΟ: Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΥΠΟΑΑ: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

ΕΣΠΑ: Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης

Φωτ.: Φωτογραφία

ΕΛΣΤΑΤ: Ελληνική Στατιστική Αρχή

ΗΒ: Ηνωμένο Βασίλειο

χιλ.: χιλιάδες

ερ.: ερωτώμενος-οι

Ξενόγλωσσες:

VS: Versus Prep

SARS: Severe Acute Respiratory System

RNA: Ribonucleic Acid

SARS-CoV: Severe Acute Respiratory System Coronavirus 2

MARS-CoV: Middle Acute Respiratory System Coronavirus

WHO: World Health Organization

UNWTO: World Tourism Organization

BBC: British Broadcasting Corporation

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

ICOM: International Council of Museums

NEMO: Network of European Museum Organizations

WIPO: World Intellectual Property Organization

AAM: American Alliance of Museums

ALIS: Administration of Literary Rights in Sweden

SPSS: Statistical Package for the Social Sciences/ Statistical Product and Service Solutions

USA: United States of America

OBS: Open Broadcaster Software

GPS: Global Policy and Strategy

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων ετών, ο COVID-19 είχε τεράστιο αντίκτυπο τόσο στον τουρισμό όσο και στον πολιτισμό παγκοσμίως.

Η λειτουργία κάθε είδους πολιτιστικής δραστηριότητας παρεμποδίστηκε λόγω της απαγόρευσης κυκλοφορίας σε όλους τους δημόσιους χώρους, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για παράδειγμα μουσεία, γκαλερί, μνημεία και αρχαιολογικοί χώροι, οι οποίοι αναγκάστηκαν να διακόψουν τη λειτουργία τους λόγω των περιορισμών που τέθηκαν σε εφαρμογή για την προστασία της δημόσιας υγείας.

Σε πολλές περιπτώσεις επίσης στην Ελλάδα, μουσεία ή αρχαιολογικοί χώροι προκειμένου να διαχειριστούν την κατάσταση με τον καλύτερο τρόπο, χρησιμοποίησαν τα ψηφιακά συστήματα και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ώστε να παρουσιάζονται οι διαθέσιμες συλλογές, πάντοτε προσεκτικά με βάση όλα τα μέτρα ασφαλείας. Ως εκ τούτου, η πλειονότητα των επαγγελματιών και του προσωπικού των μουσείων εργάζονταν κατά κύριο λόγο εξ αποστάσεως για το χρονικό διάστημα που παρέμεναν κλειστά τα μουσεία.

Η μελέτη αυτή αποσκοπεί να ερευνήσει πρώτον, τις αρνητικές επιπτώσεις του COVID-19 στον πολιτισμό και ιδίως στα ελληνικά δημόσια μουσεία, των οποίων οι πολιτιστικές δραστηριότητες εμποδίστηκαν λόγω του εγκλεισμού. Δεύτερον, στοχεύει στην επιδίωξη πιθανών ευκαιριών για τη βελτίωση της εξέγερσης των μουσείων μέσω της εφαρμογής νέων στρατηγικών και της χρήσης εργαλείων με βάση τις "Νέες Τεχνολογίες", οι οποίες θα ενισχύσουν τη βιωσιμότητα του πολιτιστικού τομέα της Ελλάδας.

Για να επιτευχθεί ο στόχος της μελέτης, έχει χρησιμοποιηθεί μια ποιοτική μεθοδολογία με τη χρήση ημι - δομημένων συνεντεύξεων στα στελέχη των ελληνικών δημόσιων μουσείων, προκειμένου να εξεταστεί η κατάσταση με διάφορες πτυχές, των οποίων τα αποτελέσματα θα οδηγήσουν στην έκβαση χρήσιμων συμπερασμάτων για την ολοκλήρωση της εν λόγω διπλωματικής εργασίας.

Λέξεις-κλειδιά: πανδημία, COVID-19, πολιτισμός, ελληνικά δημόσια μουσεία, ψηφιακά συστήματα

TITLE: Studying the pandemic impacts on Culture: COVID-19 and Public Museums in Greece

ABSTRACT

It is widely accepted that during the last two years, COVID-19 has had a huge impact on both the Tourism and Culture globally. The function of every kind of cultural activity was inhibited due to curfews in all public spaces, including those of special interest, for example museums, galleries, monuments, and archeological sites, which were forced to interrupt their operation due to the restrictions that were implemented for the protection of public health.

In many cases, also in Greece, museums or archeological sites employed the use of digital systems and social media, to display the collections that are available, always carefully abiding by all the security measures. Therefore, the majority of the professionals and the museums' staff were mainly working remotely for the period that the museums remained closed.

This study aims to investigate, firstly, the impacts of COVID-19 on Public Museums in Greece, whose cultural activities were impeded due to the lockdown. Secondly, it aims to pursue possible opportunities in order to improve the museums' extroversion through the application of new strategies and the use of tools based on 'New Technologies' which will reinforce the sustainability of Greece's cultural domain.

In order to satisfy the aim of the study, a qualitative methodology with the use of semi-structured interviews with executives of Greek public museums has been used, in order to examine the situation through various aspects, whose results will produce the outcome of useful conclusions.

Keywords: pandemic, COVID-19, culture, Public Greek Museums, digital systems

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Φτάνοντας στο τέλος αυτού του ‘υπέροχου ταξιδιού’, πρωτίστως θα ήθελα να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες μου στους επιβλέποντες της διπλωματικής μου εργασίας, στον κο. Μεταξά Θεόδωρο και στην κα. Ντυκέν Μαρί-Νοέλ, διδάσκοντες καθηγητές του μεταπτυχιακού μου προγράμματος, προερχόμενοι από τα τμήματα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας Οικονομικών Επιστημών και Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης αντίστοιχα για την πολύτιμη βοήθεια, καθοδήγηση και στήριξή τους κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής μου εργασίας. Η συμβολή τους ήταν αδιαμφισβήτητα καταλυτική στο να ολοκληρωθεί αυτή μου η προσπάθεια με επιτυχία. Επιπλέον, ευχαριστώ θερμά όλους τους διδάσκοντες του Μεταπτυχιακού μου Προγράμματος Σπουδών με τίτλο ‘*Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Τουρισμού και Πολιτισμού*’, καθώς και τους συμφοιτητές μου για την άψογη συνεργασία, την συνεισφορά τους και τις χρήσιμες συμβουλές τους.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, συγκεκριμένα τους γονείς μου Ιωάννη και Κυριακή, και κυρίως την αδερφή μου Παυλίνα-Σοφία οι οποίοι με πίστεψαν από την αρχή και με στήριξαν όλα αυτά τα χρόνια στις σπουδές μου μέχρι σήμερα παραμένοντας πάντα δίπλα μου. Τους ευχαριστώ επίσης ολόψυχα, για την υπομονή και τη συμπαράσταση που μου παρείχαν σε όλη τη διάρκεια της συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας.

Βόλος, Ιανουάριος 2023

Κασιώλα Αρετή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1**ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ****1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ**

Το ξέσπασμα της παγκόσμιας κρίσης της πανδημίας COVID-19 στην Ελλάδα από τα μέσα Μαρτίου του 2020 και ύστερα, προκάλεσε στη χώρα μια γενικότερη κοινωνική αναταραχή κι ένα αίσθημα ανασφάλειας και φόβου διαταράσσοντας την καθημερινότητα των πολιτών, των εργαζομένων, των επιχειρηματιών, κάτι που επέφερε ανατροπές όχι μόνο στην οικονομική δραστηριότητα, αλλά επηρέασε σε πολύ μεγάλο βαθμό τον υγειονομικό, τον κοινωνικό και τον πολιτιστικό τομέα, ειδικότερα τα μουσεία. Οι επιπτώσεις της πανδημίας θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως πρωτόγνωρες και απρόβλεπτες, με ιδιαίτερα αρνητικά αποτελέσματα στην ελληνική κοινωνία. Για την επίλυση αυτών των ‘αδυναμιών’, η ψηφιακή τεχνολογία έκανε την εμφάνισή της, εισβάλλοντας στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων δημιουργώντας την τηλεργασία, την τηλεεκπαίδευση, και στην περίπτωση των μουσείων την ‘εικονική περιήγηση’ στα εκθέματα και στους χώρους του προκειμένου να διατηρηθεί η επαφή με το κοινό τους, κυρίως κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού. Στις επόμενες θεματικές ενότητες περιλαμβάνεται η ανάλυση εμπειρικών ερευνών των μουσείων του ελληνικού κράτους αλλά και παγκοσμίως κατά τη διάρκεια της πανδημικής κρίσης του COVID-19 – από τον Μάρτιο του 2020 μέχρι σήμερα- και ποιος ο ρόλος της ψηφιακής τεχνολογίας που χρησιμοποίησαν ως προσωρινή λύση οι χώροι που διαφυλάσσουν την πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας.

Σχετικά με την περίπτωση της επίδρασης της πανδημίας στον πολιτισμό, διεξήχθη μια νέα προσπάθεια με τη συνεργασία των οργανισμών των ελληνικών μουσείων, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι δυσκολίες που έχουν προκύψει, χάριν της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας μας. Επιπλέον, είναι γνωστό ότι τα μουσεία αποτελούν στοιχείο της εθνικής ταυτότητας κάθε έθνους και αποτελούν σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη των χωρών.

Όσον αφορά τον πολιτιστικό τομέα, ένα σημαντικό πράγμα που πρέπει να αναφερθεί είναι η απόκτηση της ικανότητας αντιμετώπισης μιας μελλοντικής πιθανής κρίσης ή κατάστασης έκτακτης ανάγκης εγκλεισμού με αποτελεσματικό τρόπο, και μια αλλαγή προκειμένου να βελτιωθεί η εξωστρέφεια των μουσείων χρησιμοποιώντας ορισμένες στρατηγικές οι οποίες θα ενισχύσουν τη βιωσιμότητα του ελληνικού πολιτισμού, σκοπεύοντας να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα με την εξεύρεση λύσεων.

1.2. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Η παρούσα διπλωματική εργασία σε πρώτο πλάνο στοχεύει, στο να διερευνηθούν οι αρνητικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στον τομέα του πολιτισμού, και ειδικότερα στα ελληνικά δημόσια μουσεία. Οι δραστηριότητες αυτών των χώρων που διαφυλάσσουν την πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας ανεστάλησαν λόγω του lockdown που επιβλήθηκε από την κυβέρνηση με σκοπό την προστασία της δημόσιας υγείας, για αρκετό χρονικό διάστημα. Σε δεύτερο πλάνο, στόχο αποτελεί η αναζήτηση ενδεχόμενων ευκαιριών ώστε τα μουσεία να βελτιώσουν κατ' αυτό τον τρόπο την εξωστρέφειά τους με την εφαρμογή νέων στρατηγικών βασισμένων στις 'Νέες Τεχνολογίες', κάτι που θα βοηθήσει στην ενίσχυση της βιωσιμότητας του πολιτισμού στην ελληνική χώρα. Στο τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό στόχο, συγκαταλέγονται η διερεύνηση της εμπειρίας των επιδράσεων αλλά και των εργαλείων επικοινωνίας των μεγαλύτερων και διεθνών μουσείων παγκόσμιας εμβέλειας συγκριτικά με τα περιφερειακά μουσεία του ελληνικού κράτους. Σε ότι αφορά το μουσειακό κλάδο λόγω αυτής της πρόσφατης εμπειρίας, είναι σημαντική η απόκτηση αποτελεσματικών 'μέτρων', ώστε να αντιμετωπιστεί οποιαδήποτε κρίση ή έκτακτη περίπτωση μελλοντικά, όπως ο εγκλεισμός.

Τα ερευνητικά ερωτήματα, προκύπτουν με βάση το σκοπό της εργασίας. Στην παρούσα διπλωματική εργασία είναι τα εξής: α) EP1: *'Πόσο δυνατόν ήταν στην περίοδο του COVID-19 τα μουσεία να υπηρετήσουν και να ικανοποιήσουν τον κοινωνικό, εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό ρόλο τους, εκθέτοντας την υλική και άυλη κληρονομιά της ανθρωπότητας?'*, που εστιάζει στο χαρακτήρα του μουσείου λόγω του ορισμού που έχει θεσπίσει η ICOM, β) και γ) EP2, EP3: *'Ποιες οι αρνητικές και ποιες οι θετικές επιπτώσεις του COVID-19 στα μουσεία?'* που αναφέρονται στις επιδράσεις που είχε η πανδημία COVID-19 στα μουσεία, δ) EP4: *'Σε ποιο βαθμό η ψηφιακή τεχνολογία και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης υποστήριξαν την επικοινωνία με το κοινό και ....ψηφιακή τεχνολογία VS φυσική εμπειρία με τα μουσεία?'* το κατά πόσο δηλαδή η δια ζώσης εμπειρία παραχώρησε τη θέση της στην ψηφιακή τεχνολογία για τα μουσεία, και τα ερωτήματα ε), στ) EP5: *'Ποια τα 'διδάγματα' του COVID-19 που θα μπορούσαν να βοηθήσουν τα μουσεία στο μέλλον?'*, και EP6: *'Τι πιστεύετε ότι θα αφήσει ο COVID-19 στον πολιτισμό και στην πολιτιστική ανάπτυξη από εδώ και πέρα?'*, που σχετίζονται με την γνώμη των ανθρώπων που εργάζονται στον πολιτιστικό τομέα, ειδικότερα για την μετά - COVID-19 εποχή στα μουσεία που αποτελούν 'χώρους του πολιτισμού'.

1.3. ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα διπλωματική εργασία βασίστηκε σε δύο προσεγγίσεις, α) στην επιτόπια έρευνα και β) στις ημιδομημένες συνεντεύξεις. Σε ότι αφορά την πρώτη περίπτωση, πραγματοποιήθηκαν επιτόπιες επισκέψεις σε μουσεία διάφορων πόλεων της Ελλάδας, με σκοπό τη διαζώσης επαφή με τους υπεύθυνους των μουσείων και τη συλλογή πληροφοριών για την εν λόγω πρωτογενή έρευνα. Στη δεύτερη περίπτωση, έχοντας ως εργαλείο τα ερευνητικά ερωτήματα, πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά ημιδομημένες συνεντεύξεις, μια μέθοδο ποιοτικής έρευνας της οποίας η συλλογή δεδομένων είναι αποδεκτή στον τομέα του πολιτισμού.

1.4. ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ

Η εργασία χαρακτηρίζεται ως πρωτότυπη και αυθεντική, διότι δεν έχει ξαναγίνει παρόμοια συγγραφή, από όσο είναι δυνατόν να γνωρίζουμε, για την πανδημία COVID-19 και τον πολιτισμό με την μέθοδο των ημιδομημένων συνεντεύξεων. Δίνει απαντήσεις στο πώς τα ελληνικά δημόσια μουσεία αντιμετώπισαν τα μέτρα που επιβλήθηκαν από την κυβέρνηση για την μη μετάδοση του ιού στην χώρα, αλλά παράλληλα οδηγεί και σε χρήσιμα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη σύγκριση της εκάστοτε έρευνας με τις προηγούμενες.

1.5. ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ

Η παρούσα διπλωματική εργασία παρέχει στον αναγνώστη μια ιδιαίτερη αξία, διότι προωθεί τον επιστημονικό διάλογο καθώς και πολιτικές αντιμετώπισης παρόμοιων περιπτώσεων στο μέλλον. Σε ότι αφορά το φαινόμενο της πανδημίας, δίνει έμφαση στις πολιτικές εφαρμογής μέτρων για την αντιμετώπισή της και αναδεικνύει το ρόλο που έπαιξε η ψηφιακή τεχνολογία στη διατήρηση της επαφής του κοινού με τα μουσεία για το διάστημα που λόγω του lockdown οι χώροι πολιτισμού παρέμειναν κλειστοί.

1.6. ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

Η παρούσα διπλωματική εργασία ξεκινά με το κεφάλαιο της εισαγωγής, το οποίο εντάσσει τον ενδιαφερόμενο στο τι πρόκειται να συναντήσει κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης και της μελέτης του σχετικά με τις επιδράσεις του COVID-19 στον πολιτισμό και τα ελληνικά δημόσια μουσεία, καθώς και σε ποιον τομέα ακριβώς χρησιμεύει το αντικείμενο που διαπραγματεύεται.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο με μια εκτενή αναφορά τόσο στις προηγούμενες πανδημίες όσο και στη μελέτη των επιπτώσεών τους συμπεριλαμβανομένης

και αυτής του COVID-19. Επιπλέον, αναφέρεται κατά γενική ανάλυση, σε τι βαθμό η πανδημία COVID-19 επηρέασε την τουριστική ανάπτυξη, τον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά, εστιάζοντας στην ψηφιακή τεχνολογία που συνδέθηκε κυρίως με τους χώρους του πολιτισμού.

Το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται την διεθνή σχέση του πολιτισμού με τα μουσεία και επικεντρώνεται στον ρόλο των μουσείων, στο πώς η τεχνολογία βοήθησε στην διατήρηση της επαφής τους με το κοινό κάτι που διαπιστώνεται από στοιχεία εμπειρικών ερευνών.

Το τέταρτο κεφάλαιο, επικεντρώνεται εξ ολοκλήρου στις επιδράσεις του COVID-19 με γνώμονα τα Ελληνικά Δημόσια Μουσεία καθώς και στη μεταβολή των οικονομικών τους δεδομένων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, αναφέρονται εκτενώς η μεθοδολογική ερευνητική προσέγγιση που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, τα ερευνητικά ερωτήματα που βασίστηκαν στον σκοπό της έρευνας καθώς και οι αδυναμίες που παρουσιάστηκαν κατά τη διαδικασία αυτής.

Στο έκτο κεφάλαιο, πραγματοποιείται η ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων ώστε να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που χρησιμοποιήθηκαν, γεγονός που οδηγεί στα συμπεράσματα και στις προτάσεις περαιτέρω έρευνας, ως τελευταίο κεφάλαιο για την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2**ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
& ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΠΑΝΔΗΜΙΕΣ****2.1. ΟΙ ΠΑΝΔΗΜΙΕΣ & ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ**

Σε αυτό το κεφάλαιο κρίνεται σκόπιμος ο προσδιορισμός της έννοιας αλλά και του χαρακτήρα των πανδημιών.

Σύμφωνα με το American Medical Association (JAMA), η πανδημία ορίζεται ως μια επιδημία που εξαπλώνεται ραγδαία σε παγκόσμιο επίπεδο. Με το πέρασμα των αιώνων, αρκετές πανδημίες έχουν επιφέρει μεγάλο πλήγμα στην ανθρωπότητα.

Η λέξη **“πανδημία”** ετυμολογικά: (pandemic) προέρχεται από ελληνική ρίζα, και αποτελείται από δύο συνθετικά *πάν* (όλος) και *δήμος* (λαός, πληθυσμός). Η χρήση της έννοιας αυτής παραπέμπει στην εξάπλωση του ιού και της επιδημίας σε πολλά μέρη και περιοχές ταυτόχρονα, πλήττοντας πιθανότατα ολόκληρο τον πληθυσμό της γης.

Ο ορισμός της λέξης **“επιδημία”** με συνθετικά *επί* και *δήμος* είναι ο ιός που εξαπλώνεται γρήγορα αλλά υπάρχει και περιορισμός αυτής γεωγραφικά σε έναν τόπο, μια ήπειρο ή σε μια χώρα. Για την ανθρωπότητα, άσχημες συνέπειες έφεραν πολλές επιδημίες, από την εποχή του Ομήρου αλλά και σε πολλά έργα ιστορικών, ποιητών και επιστημόνων. Δύο από τις πιο γνωστές πανδημίες είναι η πανώλη και η λέπρα (Τριχόπουλος, 2000)

Η **πανώλη** είναι γνωστή και ως **“λοιμός των Αθηνών”** από το έργο του Θουκυδίδη με τίτλο ‘Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου’. Έκανε την εμφάνισή της για πρώτη φορά στην Αθήνα το 430 π.Χ. και μετέπειτα και σε άλλες περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου. Ο πληθυσμός της Αθήνας υπέστη μεγάλη καταστροφή και η πανώλη θεωρείται η αιτία για την ήττα των Αθηναίων έναντι των Σπαρτιατών στον Πελοποννησιακό Πόλεμο αλλά και για την παρακμή της Αθηναϊκής δημοκρατίας. Χρόνο με το χρόνο, ο λοιμός συσχετίστηκε και με άλλες ασθένειες, όπως η ευλογιά, η πανώλη, η ελονοσία και η χολέρα από τους μελετητές (McMillen, 2020)

Η **πρώτη εμφάνιση** της βουβωνικής πανώλης έγινε το 542 μ.Χ. (πανούκλα του Ιουστινιανού). Ξεκίνησε από την Αίγυπτο, εξαπλώθηκε στην Κωνσταντινούπολη και σε ολόκληρη την Ευρώπη και την Ασία. Ήταν μία από τις φονικότερες επιδημίες στην αρχαιότητα διότι εκτιμάται πως πέθαιναν 10.000 άνθρωποι κάθε μέρα. Από τότε που εκδηλώθηκε, ακόμη και πενήντα χρόνια μετά, τουλάχιστον 25-100 εκατομμύρια άνθρωποι απεβίωσαν (50% του πληθυσμού της Ευρώπης εκείνη την εποχή).

Το *δεύτερο κύμα* πανώλης εκδηλώθηκε την τετραετία 1347-1351 και προκλήθηκε από ποντίκια τα οποία ζούσαν σε πλοία που μετέφεραν μετάξι και σιτηρά. Η εξάπλωσή της ξεκίνησε από την Μαύρη Θάλασσα, ύστερα στην Ευρώπη και στην Κίνα. Ονομάστηκε ‘Μαύρος Θάνατος’ και ως αποτέλεσμα χάθηκε ο μισός πληθυσμός της Ασίας και το 1/3 του πληθυσμού της Ευρώπης (Ackerknecht, 1998).

Η **πανδημία της χολέρας** εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1817 στο δέλτα του Γάγγη στην Ινδία. Παρόλο που στην αρχή ήταν περιορισμένη, εξαπλώθηκε λόγω των ταξιδιωτών μέσω του εμπορίου, σε όλη την Ινδία και σε γειτονικές περιοχές. Ακόμη, εξαπλώθηκε στις Φιλιππίνες και στο Ιράκ, όπου 18.000 άνθρωποι πέθαναν μέσα στις πρώτες τρεις εβδομάδες. Η ‘ασιατική χολέρα’ ήταν η πρώτη που ξέσπασε στον πλανήτη. Αναγράφεται και από τον ίδιο τον Ιπποκράτη έμμεσα στην ιατρική του, άρα συμπεραίνεται ότι η πανδημία της χολέρας υπήρχε εδώ και πολλούς αιώνες.

Στη δεκαετία του 1850, εμφανίστηκε η *τρίτη* και τελευταία πανδημία πανούκλας, ξεκινώντας από το Yunnan της Κίνας. Εξαπλώθηκε και στις γύρω περιοχές, όπως το Hong-Kong, Ινδία, Νότια Αφρική, Ισημερινός και Σαν Φρανσίσκο όπου 12.000.000 άνθρωποι έχασαν την ζωή τους.

Το 1878, εμφανίστηκε η πανδημία με τ’ όνομα ‘**Κίτρινος Πυρετός του Μέμφις**’. Κουβανοί μετέφεραν τον πυρετό στην Αμερική και κυρίως στην Νέα Ορλεάνη. Εξαπλώθηκε στον ποταμό Μισισιπή και ύστερα στον Μέμφις. Έχασαν την ζωή τους συνολικά 25.000 άνθρωποι.

Το 1916, περισσότεροι από 6.000 άνθρωποι έχασαν την ζωή τους από την νόσο ‘**πολιομυελίτιδα**’ στην Αμερική. Λόγω αυτής οι περισσότερες περιοχές των ΗΠΑ βρισκόνταν σε καραντίνα, επειδή μεταδιδόταν εύκολα και γρήγορα κυρίως μεταξύ των παιδιών. Μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1950, έχασαν τη ζωή τους χιλιάδες άνθρωποι, μέχρι που ο Dr Jonas Salk ανακάλυψε το εμβόλιο κατά της πολιομυελίτιδας.

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η πρώτη μεγάλη πανδημία είναι η ‘**Ισπανική γρίπη**’ (1918-1919) με συμπτώματα ίδια με αυτά μιας κοινής γρίπης, και προκλήθηκε από μετάλλαξη του ιού H1N1. Κατά κύριο λόγο, προσβάλλονταν νεαρά άτομα, που δεν ανήκαν σε ευπαθείς ομάδες και αρκετοί πέθαιναν (από πνιγμό) μέσα σ’ ένα 24ωρο. Η γρίπη διήρκεσε 18 μήνες και εξαφανίστηκε ξαφνικά. Το 1/3 του πληθυσμού μολύνθηκε και πέθαναν 20 με 40 εκατομμύρια άνθρωποι (Trilla, 2008).

Το 1970, εμφανίστηκε η επιδημία της **ανεμοβλογιάς** στην Ινδία και προκάλεσε πάνω από 100.000 κρούσματα, σκορπίζοντας το θάνατο σε 20.000 ανθρώπους. Τον Μάιο του 1975 έληξε

ο εγκλεισμός ο οποίος είχε υποβληθεί από την Διεθνή Επιτροπή με συνεχή παρακολούθηση και δράση με συντονισμό.

Το 2003, εμφανίστηκε ο **ιός SARS**, που λόγω αυτού η χειρουργική μάσκα έγινε γνωστή. Εξαπλώθηκε σε παραπάνω από 20 κράτη της Βόρειας και Νότιας Αμερικής, της Ευρώπης και της Ασίας. Έξι μήνες μετά ο ιός SARS βρισκόταν υπό έλεγχο, αλλά μέχρι σήμερα δεν έχει βρεθεί θεραπεία.

Τον Απρίλιο του 2009 εμφανίστηκε η **γρίπη των χοίρων** στο Μεξικό και τις ΗΠΑ. Η γρίπη αυτή προκλήθηκε από τον **ιό H1N1** με ταχύτατη διασπορά. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις εκείνης της περιόδου, προκάλεσε εκατοντάδες θανάτους σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Πολλοί παράγοντες επηρεάζουν τη δυναμική εξάπλωσης των ασθενειών. Κατά κύριο λόγο, δύο από αυτούς που θεωρούνται βασικότεροι είναι α) η συχνότητα μετάδοσης των ιών από άτομο σε άτομο και β) η μετακίνηση των ανθρώπων αεροπορικώς διότι πραγματοποιείται η δυνατότητα μεταφοράς των λοιμώξεων σε ελάχιστο χρόνο σε διάφορα μέρη του κόσμου.

Αναφορικά με τις κύριες επιδράσεις των πανδημιών ειδικότερα στην οικονομία, οι Bloom et al., (2018) εστιάζουν στα υψηλά κόστη των συστημάτων υγείας τόσο σε ιδιωτικό και σε δημόσιο τομέα, στις ιατρικές θεραπείες αλλά και συνολικά στο διαχειριστικό κόστος των πανδημιών.

Σύμφωνα με την European Commission (02/2020)¹, οι επιδράσεις των πανδημιών εκτός από τον τομέα της υγείας επηρεάζουν και άλλους κλάδους όπως τον αγροτικό και τον τουριστικό καθώς και οι μεταφορές. Επιπλέον, την ίδια στιγμή οι πανδημίες επιδρούν ανασταλτικά στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των μοντέρνων οικονομιών κυρίως σε ζητήματα διεθνών αλυσίδων προσφοράς και ζήτησης. Χώρες σε όλο τον κόσμο μπορεί να βιώσουν αύξηση της ανεργίας και δραματική συρρίκνωση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή από την πλευρά της και στην παρούσα κατάσταση της πανδημίας του COVID-19 προσπαθεί, μέσω διαφόρων πολιτικών, να υποστηρίξει τις οικονομίες των κρατών-μελών μέσω της συνεργασίας και ανταλλαγής καλών πρακτικών αλλά και χρηματοδοτήσεων προς αυτά.

Για παράδειγμα, είναι χαρακτηριστική η περίπτωση των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων που προκάλεσε η πανδημία του SARS την περίοδο 2002-2003. Υπήρξε μείωση στην καταναλωτική ζήτηση κυρίως στους τομείς των ταξιδιών και του λιανικού εμπορίου. Παράλληλα, οδήγησε αρνητικά στην έλλειψη εμπιστοσύνης σε ξένους επενδυτές στο να

---

¹ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/covid-19/agriculture-energy-transport-tourism>

πραγματοποιήσουν επενδύσεις σε οικονομίες που είχαν ήδη πληγεί, έχοντας ως αποτέλεσμα την μείωση άμεσων ξένων επενδύσεων. Τέλος, ο SARS προκάλεσε αύξηση πέραν του προβλεπόμενου κόστους αντιμετώπισης της πανδημίας (Qiu, 2018).

2.2. ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΠΑΝΔΗΜΙΩΝ

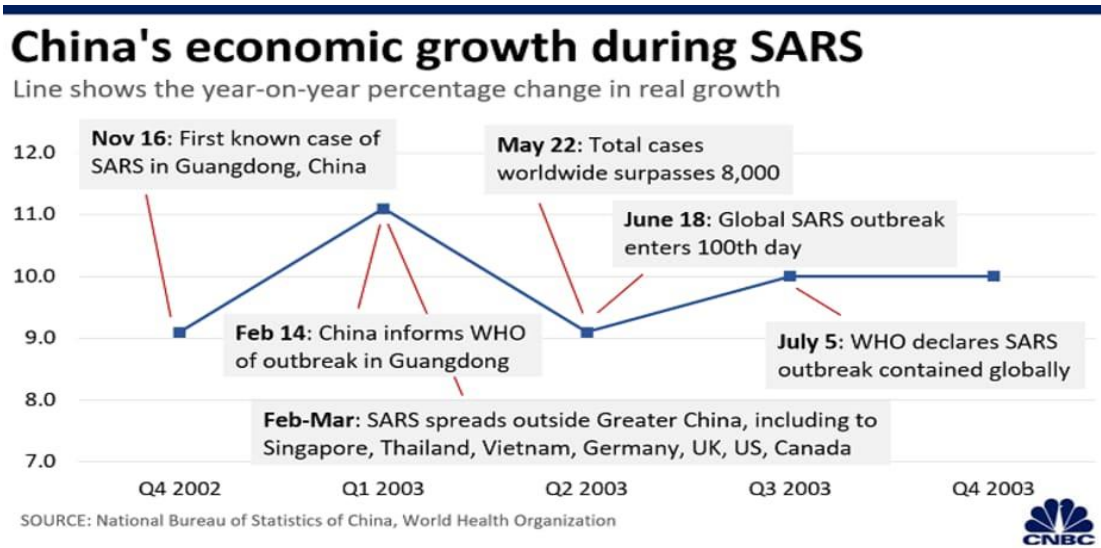
Στην ενότητα αυτή, θα παρουσιαστούν οι επιπτώσεις και η μελέτη προηγούμενων πανδημιών όπως ο **Ebola (2014-2015)**, ο **SARS (2002)** και ο **H1N1 (2009)**. Σύμφωνα με το U.S Department of Health and Human Services (2016), ο Ebola είχε πολλαπλές όχι μόνο μακροοικονομικές επιδράσεις στις χώρες της Δυτικής Αφρικής, κυρίως στις χώρες Guinea, Liberia και Sierra Leone το 2015, με απώλειες 2.2 δισεκατομμύρια δολάρια, αλλά και στην ασφάλεια του φαγητού, στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και των επιχειρήσεων.

Αναφορικά με το United Nations Development Group (2015), οι αρνητικές επιδράσεις οφείλονταν και σε ζητήματα τόσο υποδομών υγείας και φαρμάκων, όσο και σε τεχνικές υποδομές (π.χ. έλλειψη ασθενοφόρων) αλλά και στην έλλειψη πληροφόρησης και εκπαίδευσης προς τους κατοίκους των χωρών αυτών.

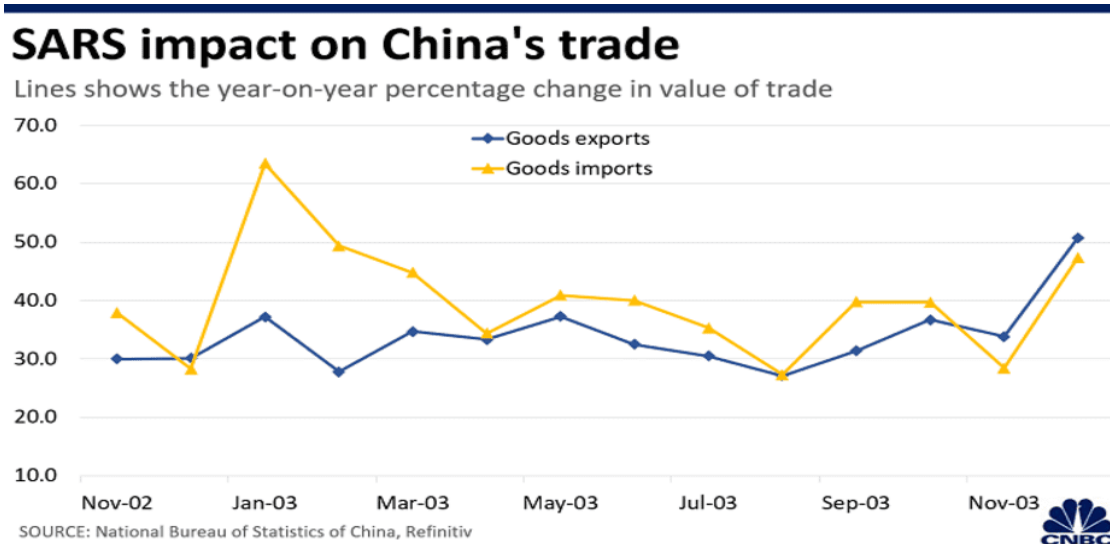
Υπάρχουν πολλές έρευνες σχετικά με τις επιδράσεις αυτές: Στις 8 Απριλίου 2015 για παράδειγμα, η Liberia κατάγραφε περίπου 8.900 μολύνσεις και 4.000 θανάτους από τον Ebola (World Bank, 2015). Οι Casey et al., (2017), μελετούν τις καθηλωτικές αρνητικές αυτές επιδράσεις στην περίπτωση των επιχειρήσεων στη Sierra Leone, ενώ οι Bowles et al.,(2015), διερευνούν αντίστοιχα τις επιδράσεις αυτές στην Liberia. Από την πλευρά τους και σε πρόσφατο χρονικό διάστημα, οι Kamorudeen et al, (2020), εξετάζουν τις κοινωνικοοικονομικές συνέπειες της πανδημίας στις παραπάνω χώρες και καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ιδιαίτερη αιτία στην εξάπλωση της πανδημίας ήταν το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού αλλά και οι συνθήκες της οικογενειακής υγιεινής. Στην περίπτωση δε του SARS, υπάρχουν πολλές ερευνητικές μελέτες που καταγράφουν τις επιπτώσεις της πανδημίας κυρίως στις χώρες της Ασίας. Ενδεικτικά οι Keogh-Brown & Smith (2008), εξετάζουν τις μακροοικονομικές επιδράσεις σε διεθνές επίπεδο μέσα από τη χρήση δευτερογενών δεδομένων, ενώ οι Qiu et al., (2018) και οι Beutels et al., (2009) εστιάζουν την ανάλυση τους στην Κίνα. Από την πλευρά τους οι Siu & Wong (2004) καταλήγουν στις αρνητικές επιδράσεις της πανδημίας στην περίπτωση του Hong-Kong.

Στο *διάγραμμα 2.1* παρουσιάζεται η επίδραση του SARS στην οικονομική ανάπτυξη της Κίνας το χρονικό διάστημα Νοέμβριος 2002 - Ιούλιος 2003, ενώ στο *διάγραμμα 2.2* το ποσοστό των εισαγωγών και εξαγωγών της ίδιας περιόδου.

Διάγραμμα 2.1: Η οικονομική ανάπτυξη της Κίνας κατά τη διάρκεια της πανδημίας SARS

Διάγραμμα 2.2: Το αντίκτυπο του SARS στις εμπορικές συναλλαγές της Κίνας

Σε ότι αφορά τον H1N1, ο ιός είναι γνωστός και ως ‘γρίπη των χοίρων’. Χαρακτηρίζεται ως ένας τύπος γρίπης που εμφανίστηκε τον Απρίλιο του 2009. Εξαπλώνεται ταχύτατα στον άνθρωπο και είναι υπεύθυνος για την παγκόσμια επιδημία, με μεγάλο αριθμό θυμάτων. Πράγματι, ενώ ο ιός είναι θεραπεύσιμος, μπορεί να αποβεί θανατηφόρος σε άτομα με χρόνιες αρρώστιες, όπως το άσθμα, ο διαβήτης ή οι καρδιακές νόσοι, αλλά και στις εγκύους και τα μικρά παιδιά.

Σύμφωνα με το άρθρο 168 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την δημόσια υγεία², η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εργαστεί για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εξάπλωσης του ιού, εστιάζοντας σε πέντε βασικούς τομείς: α) την εισαγωγή ενός εμβολίου, β) το σχεδιασμό στρατηγικών εμβολιασμού, γ) στην υποστήριξη κοινής

² https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-7-2014-003963_EL.html?redirect

προμήθειας εμβολίων, δ) την επικοινωνία με το κοινό και τέλος, ε) τη στήριξη των μη ευρωπαϊκών χωρών. Είναι πολύ σημαντικό να υποστηριχθούν οι ενέργειες για την αντιμετώπιση μιας απειλής για τη δημόσια υγεία, με σοβαρά κοινωνικοοικονομικά αρνητικά αποτελέσματα.

Σύμφωνα με την απογραφή που διεξήχθη σε 29 ευρωπαϊκές χώρες από το Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων³, ανάμεσα στα τέλη Ιανουαρίου - αρχές Φεβρουαρίου του 2014, η Ελλάδα έχει την πρωτιά σε «δραστηριότητα γρίπης», ενώ η Βουλγαρία, η Φινλανδία, η Γαλλία, το Λουξεμβούργο, η Μάλτα και η Ισπανία παρουσιάζουν μια μέση δραστηριότητα γρίπης. Οι υπόλοιπες 22 ευρωπαϊκές χώρες αντιμετωπίζουν χαμηλά επίπεδα γρίπης.

Το Ελληνικό Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (ΚΕΕΛΠΝΟ) κατέγραψε ανησυχητικά στοιχεία, τα οποία μέχρι σήμερα επισημαίνουν ότι 98 θάνατοι σχετίζονται με τον ιό και 48 άνθρωποι βρίσκονται σε κρίσιμη κατάσταση. Επιπλέον, οι ασθενείς ανήκουν στις πιο ευπαθείς ομάδες και δεν έχουν εμβολιαστεί, ενώ το ποσοστό θνησιμότητάς τους που εισάγονται σε μονάδα εντατικής θεραπείας φτάνει το 35%. Ο Ιατρικός Σύλλογος Αθηνών έχει επανειλημμένα αναδείξει τα ποσοστά ανησυχητικής εξάπλωσης στην Ελλάδα και τις ελλείψεις σε εμβόλια και στρατηγικές αντιμετώπισης. Σύμφωνα με σχετικές ανακοινώσεις του, τόσο στις ευάλωτες ομάδες όσο και στα υγειονομικά επαγγέλματα, η φετινή εμβολιαστική κάλυψη φτάνει μόνο το 35%. Το ΚΕΕΛΠΝΟ συνιστά τον εμβολιασμό και τη χρήση φαρμάκων κατά του ιού μόλις εμφανιστούν τα πρώτα συμπτώματα.

2.3. Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΤΟΥ COVID-19

Οι κορονοϊοί ανακαλύφθηκαν τη δεκαετία του '60 και ανήκουν στη μεγάλη οικογένεια των RNA ιών με περίβλημα. Κάποιοι από αυτούς προκαλούν ασθένεια στον άνθρωπο και άλλοι μόνο σε πτηνά και θηλαστικά. Τα νοσήματα που προκαλούν οι κορονοϊοί είναι συνήθως εντερικά, αναπνευστικά, ηπατικά και νευρολογικά. Σε σπάνιες περιπτώσεις γίνεται ανάμειξη των κορονοϊών των ανθρώπων με αυτούς των ζώων. Η μετάδοση των κορονοϊών γίνεται με παρόμοιο τρόπο όπως όλοι οι ιοί που προσβάλλουν το αναπνευστικό σύστημα κυρίως με τα σταγονίδια και τα μολυσμένα χέρια. Η εποχή ακόμη, παίζει σημαντικό ρόλο, ενώ συχνότερα προκαλούνται λοιμώξεις το χειμώνα και την άνοιξη. Μέχρι σήμερα, έχουν αναγνωριστεί επτά στελέχη ανθρώπων κορονοϊών. Οι τέσσερις επικρατέστεροι προκαλούν συμπτώματα κρυολογήματος και οι τρεις νεότεροι προκαλούν επιδημίες. Στους νεότερους συγκαταλέγονται

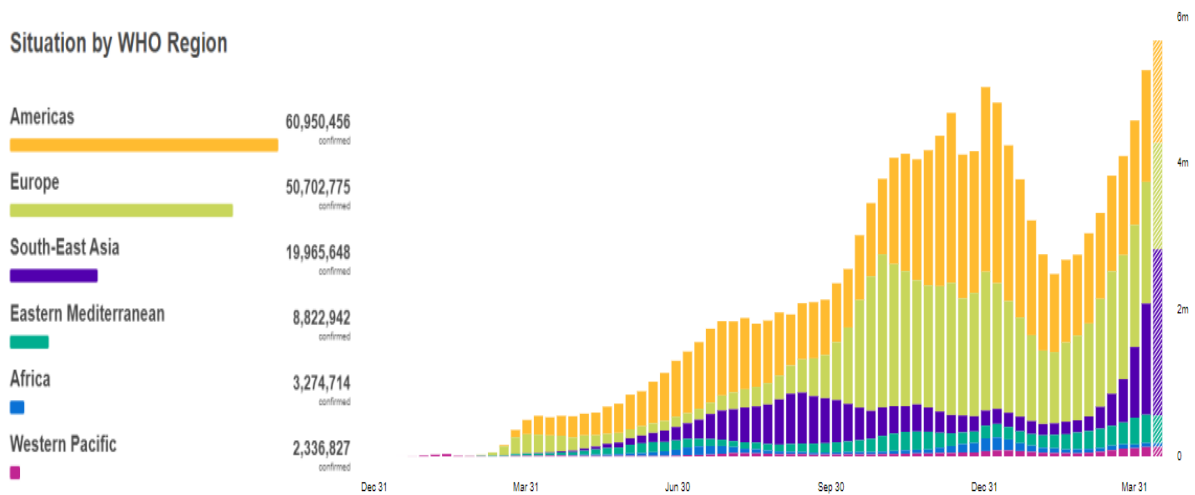
³ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-7-2014-003963_EL.html

ο **SARS-CoV** που εμφανίστηκε στο Guangdong της Κίνας το 2002, ο **MARS-CoV** το 2012 στη Μέση Ανατολή και ο σημερινός **SARS-CoV-2 Covid-19** στην Κίνα το 2020 (Zeng et al., 2005).

Στην 7^η μεγαλύτερη πόλη της Κίνας, Wuhan, η οποία έχει 11.000.000 κατοίκους, ξεκίνησε τον Δεκέμβριο του 2019 μια επιδημία πνευμονίας παγκόσμιας εμβέλειας, αγνώστου αιτίας. Για τον περιορισμό διάδοσης του ιού, η κυβέρνηση της Κίνας ανέλαβε δραστικά μέτρα όπως αναβολή προορισμών σε εκδηλώσεις, συγκεντρώσεις, ταξίδια εντός και εκτός της χώρας. Οι κινέζοι επιστήμονες, τον Ιανουάριο του 2020, απομόνωσαν το νέο κορονοϊό από μια ομάδα ασθενών στο Wuhan. Πιστεύεται ότι, η επιδημία είχε ξεκινήσει από τοπική αγορά θαλασσινών και άγριων βρώσιμων ζώων. Ο κορονοϊός που απομονώθηκε, έγινε γνωστός με την ονομασία **SARS-CoV-2 (Severe Acute Respiratory System Coronavirus 2)** από τις 11 Φεβρουαρίου 2020 και είναι ο επονομαζόμενος νέος ιός που προκαλεί την νόσο COVID-19.

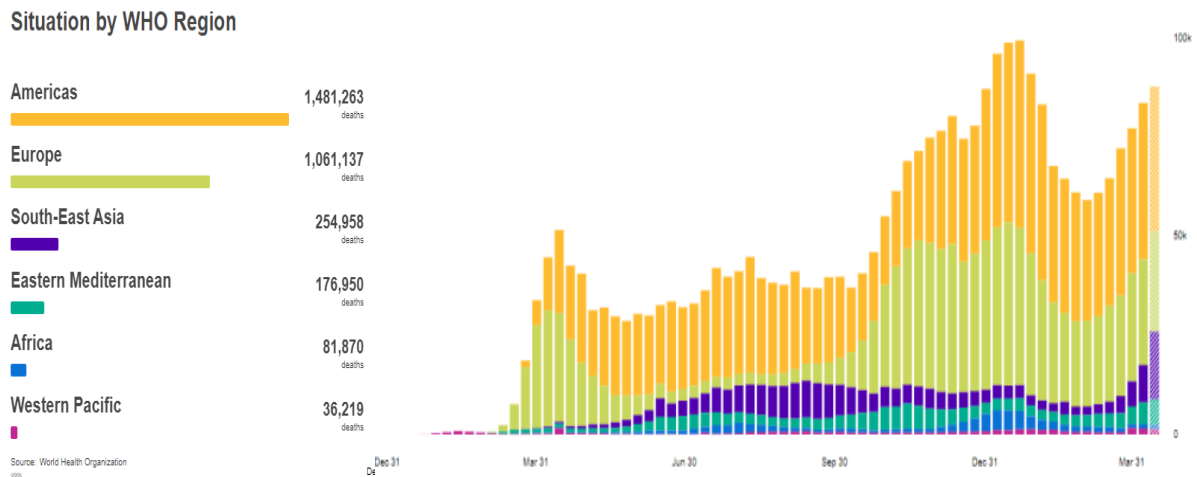
Αξίζει να σημειωθεί ότι μέσα σε έναν μήνα, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO) μια τοπική επιδημία έγινε πανδημία επειδή μεταδόθηκε και σε άλλες περιοχές της Κίνας, Ασίας, Ευρώπης, Αμερικής και Αυστραλίας λόγω των ταξιδιωτών από μέρος σε μέρος (Buckley, 2020). Ο κορονοϊός εξαπλώθηκε ταχύτατα σε όλο τον κόσμο, οδηγώντας τον σε lockdown τον Φεβρουάριο-Μάρτιο του 2020, αλλά και σε καθήλωση των οικονομιών τους μήνες Μάρτιο - Απρίλιο του 2020. Η άρση του lockdown έγινε στα τέλη Μαΐου του ίδιου έτους στις χώρες που τους είχε επιβληθεί και από τον Ιούλιο του 2020 αποκαταστάθηκε ως ένα βαθμό το επίπεδο λειτουργίας των οικονομιών. Συνεπώς, το ΑΕΠ είχε μειωθεί σε ετήσια βάση, σε όλες τις χώρες παγκοσμίως στο πρώτο εξάμηνο του 2020, στην εντυπωσιακή τρίμηνη ανάκαμψή του και στην μικρή μείωσή του σε ετήσια βάση στο τρίτο τρίμηνο του 2020 (ΣΕΤΕ,2021). Η πανδημία μέχρι και στα τέλη Απριλίου 2021 βρισκόταν σε εξέλιξη, και έτσι πολλές χώρες προσπάθησαν να την αντιμετωπίσουν με μέτρα και περιορισμούς ανάλογα με την αύξηση των κρουσμάτων που υπήρχαν. Η κατάσταση της πανδημίας παγκοσμίως από την έναρξή της μέχρι και τις 26 Απριλίου 2021 παρουσιάζεται στα *διαγράμματα 2.3 και 2.4*.

Διάγραμμα 2.3: Η κατάσταση του ΠΟΥ για τα κρούσματα ανά περιοχή έως τις 26-04-2021

Πηγή: ΠΟΥ, <https://covid19.who.int/> 26-04-21

Διάγραμμα 2.4: Η κατάσταση του ΠΟΥ για τους θανάτους ανά περιοχή έως τις 26-04-21

Πηγή: ΠΟΥ, <https://covid19.who.int/> 26-04-21

Και στα δύο διαγράμματα από την περίοδο του Οκτωβρίου 2020 μέχρι και τον Φεβρουάριο του 2021 σημειώνονται οι μεγαλύτερες αυξήσεις θανάτων και κρουσμάτων παγκοσμίως, ενώ από το Φεβρουάριο που ξεκίνησαν οι εμβολιασμοί, μειώθηκαν και οι θάνατοι και τα κρούσματα σε μεγάλο βαθμό. Από αρχές Μάϊου 2021 με την σταδιακή άρση των περιοριστικών μέτρων τα κρούσματα αυξήθηκαν σε πολλές χώρες παγκοσμίως. Στην 1^η θέση είναι η Αμερική και σε θανάτους (1.481.263) και σε κρούσματα (60.950.456). Στην δεύτερη θέση η Ευρώπη με 1.061.137 θανάτους και με 50.702.775 κρούσματα που έχουν επιβεβαιωθεί. Η λιγότερο επηρεασμένη περιοχή είναι οι χώρες του Δυτικού Ειρηνικού, που παρουσιάζουν μεγάλη διαφορά σε σχέση με την Αμερική και την Ευρώπη (2.336.827 θανάτους και 36.219 κρούσματα).

2.4. ΣΧΕΣΗ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ COVID-19 & ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

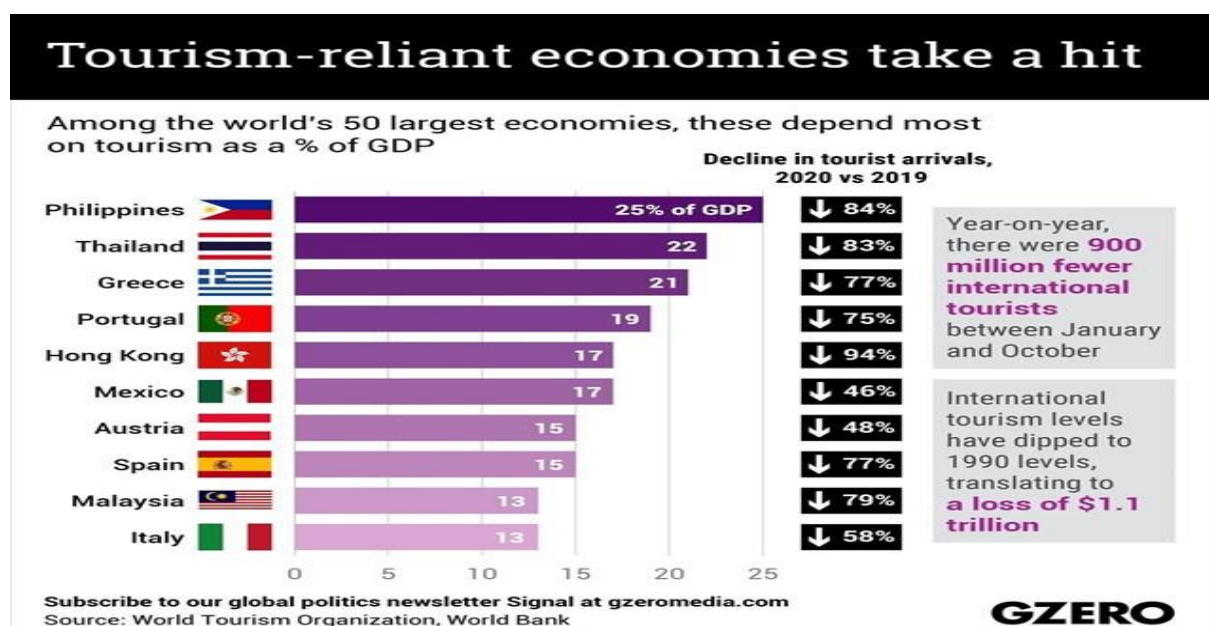
Ο τουρισμός εξελίχθηκε από κάτι που κάποιοι θεωρούσαν απλό σε κάτι πολύ βαθύ, πολυδιάστατο και εξειδικευμένο. Ο Kaspar (1973), τον περιέγραφε ως ένα *Πολυσύνθετο φαινόμενο με πολλές διαστάσεις, που ανάλογα με το χώρο που αναπτύσσεται, μπορούν να είναι οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, ψυχολογικές κ.ά.*. Η σταθερή ανάπτυξη του κόσμου στον οικονομικό κλάδο, η ταχεία ανάπτυξη των συστημάτων των μεταφορών και η διευκόλυνση των θεωρήσεων έχουν ενισχύσει την βιομηχανία διευκολύνοντας την υψηλότερη προσβασιμότητα για τους τουρίστες.

Από την άλλη πλευρά, ο τουρισμός θεωρείται ως ένας βασικός κλάδος της οικονομίας σε πολλές χώρες παγκοσμίως και πιο συγκεκριμένα σε χώρες που έχουν άμεση εξάρτηση από τον τουρισμό όπως είναι η Ελλάδα (Barkas et al, 2020).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στοιχεία του *διαγράμματος 2.5* όπου η Ελλάδα κατέχει την τρίτη θέση της περισσότερο εξαρτημένης οικονομίας διεθνώς, αλλά και την πρώτη θέση σε ευρωπαϊκό επίπεδο με 21% επί του ΑΕΠ να προέρχεται από τον τουρισμό. Συνεπώς, ο τουρισμός αποτελεί μοχλό οικονομικής ανάπτυξης των κορυφαίων τουριστικών προορισμών και η ύπαρξη πανδημιών ουσιαστικά λειτουργεί αποτρεπτικά στην οικονομία των χωρών αυτών.

Ως προς αυτή την κατεύθυνση η Ευρωπαϊκή Ένωση, πέρα από την οικονομική ενίσχυση και τα εργαλεία χρηματοδότησης (π.χ. πρόγραμμα Horizon και European Fund for Strategic Investments) καταρτίζει και υιοθετεί σχετικούς κανονισμούς και νομολογίες προκειμένου να στηρίξει και τις χώρες οι οποίες εξαρτώνται από τον τουρισμό (Delivorias & Scholz, 2020).

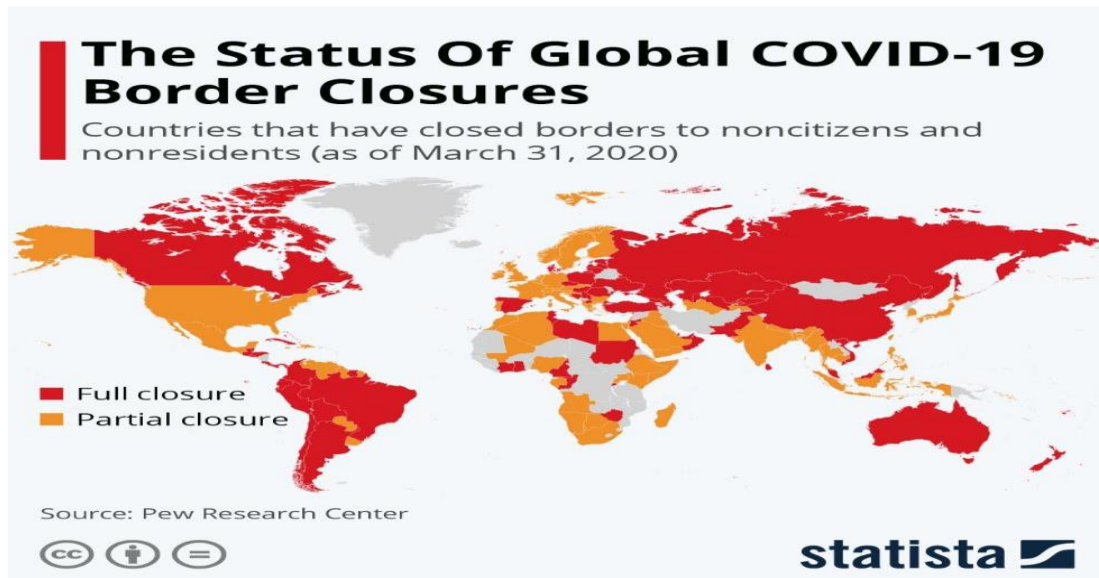
Διάγραμμα 2.5 : Οικονομίες χωρών άμεσα εξαρτημένες από τον τουρισμό

Η ραγδαία εξάπλωση του COVID-19 συνοδεύτηκε από τον πανικό του διεθνούς πληθυσμού με αποτέλεσμα να οδηγηθεί σε περιορισμούς ταξιδιών και μετακινήσεων, προκαλώντας μεγάλες σοβαρές επιδράσεις στον τουριστικό τομέα και στις μεταφορές. Η παγκόσμια κοινωνία ήρθε αντιμέτωπη με τη χειρότερη εν καιρώ ειρήνης, οικονομική ύφεση των τελευταίων 100 ετών, καθώς το παγκόσμιο ΑΕΠ κατέγραψε σύμφωνα με τις τελευταίες εκτιμήσεις, ιστορική πτώση της τάξεως του 3,5% (Εκθεση Διοικητή Τράπεζας Ελλάδας, 2020)⁴.

Σύμφωνα με το UNWTO (2020), στο πρώτο τρίμηνο του 2020, όπου είχε ξεκινήσει και η ταχύτερη εξάπλωση και στις χώρες της Μεσογείου (κυρίως στην Ιταλία και στην Ισπανία) οι αφίξεις παρουσίασαν μείωση κατά 22%. Μετά το πρώτο κύμα της πανδημίας οι περισσότερες χώρες προσπάθησαν να αναδιοργανώσουν τις οικονομίες τους εξασφαλίζοντας όσο το δυνατόν καλύτερες συνθήκες υγείας και ασφάλειας, προκειμένου να γίνει επανεκκίνηση της τουριστικής οικονομίας. Στο *διάγραμμα 2.6* παρουσιάζονται διεθνώς οι χώρες που έκλεισαν πλήρως ή μερικώς τα σύνορά τους στις αφίξεις νέων τουριστών. Τα στοιχεία αφορούν το χρονικό διάστημα την 31/3/2020 (Ικκος & Ρασούλη, 2020 - INSETE)

Διάγραμμα 2.6: Χώρες με κλειστά σύνορα λόγω COVID-19 την 31η Μαρτίου 2020

Πηγή: Statista – INSETE (2020)

Παράλληλα στο *διάγραμμα 2.7* παρουσιάζεται ο αντίκτυπος της πανδημίας του COVID-19 σε σχέση με άλλα πολύ σημαντικά εξωγενή φαινόμενα κατά ποσοστιαία μεταβολή στις διεθνείς τουριστικές αφίξεις (περίοδος 2000-2020). Τέτοια εξωγενή φαινόμενα παρουσιάζονται στο τρομοκρατικό χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους της Νέας Υόρκης (1/9/2001), η πανδημία SARS (2003), ο αντίκτυπος της διεθνούς οικονομικής κρίσης (2009) και τέλος η πανδημία

⁴ <https://www.bankofgreece.gr/Publications/ekthdkth2020.pdf>

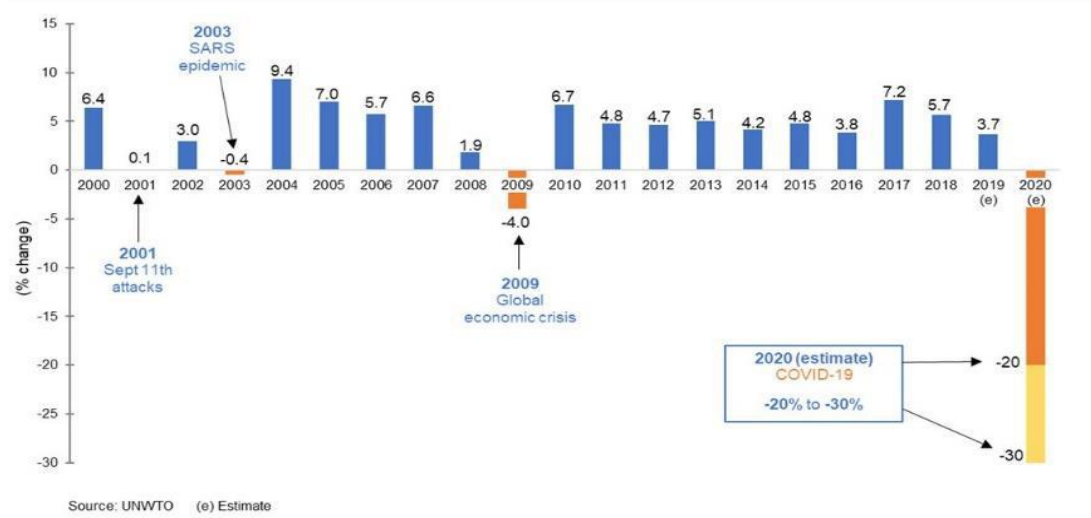

COVID-19 (2020). Γίνεται πολύ εύκολα αντιληπτό ότι στα τελευταία 20 χρόνια, ο COVID-19 συνδέθηκε για το 2020 με μια ύφεση στις τουριστικές αφίξεις παγκοσμίως της τάξης του (-20%) – (30%), πολύ μεγαλύτερη από ότι προκάλεσαν τα υπόλοιπα φαινόμενα. Από αυτό και μόνο το στοιχείο, προκύπτει ότι δεν επρόκειτο για μια εύκολα διαχειρίσιμη πανδημία, αλλά με καταστροφικές συνέπειες στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών.

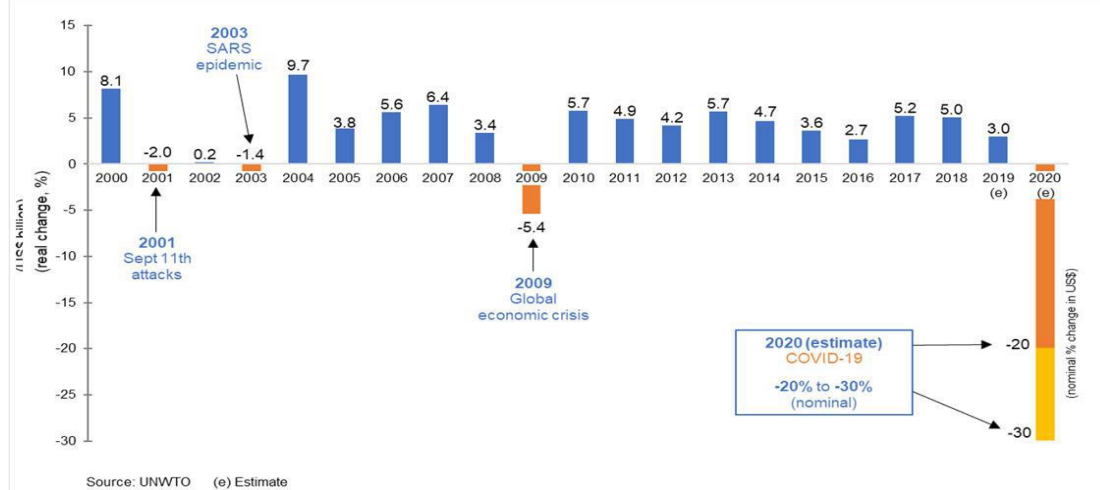
Επίσης στο *διάγραμμα 2.8* παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή στις εισπράξεις σε σχέση πάντα μεταξύ του COVID-19 και τους παραπάνω εξωγενείς παράγοντες κατά την ίδια χρονική περίοδο (2000-2020). Είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι στα παγκόσμια έσοδα (σε δις δολάρια) η μείωση είναι 4-6 φορές μεγαλύτερη από την αντίστοιχη που προκάλεσε η οικονομική κρίση του 2009.

Σύμφωνα με το World Travel Tourism Council (2020) οι εκτιμήσεις ήταν ότι η απώλεια των θέσεων εργασίας για την Ευρώπη θα άγγιζε το 10,1 εκατομμύρια θέσεων εργασίας, ενώ σε διεθνές επίπεδο τα 75,2 εκατομμύρια.

Διάγραμμα 2.7: Η επίδραση του COVID-19 σε σχέση με άλλα εξωγενή φαινόμενα - % μεταβολή αφίξεων

Διάγραμμα 2.8: Η επίδραση του COVID σε σχέση με άλλα εξωγενή φαινόμενα - % μεταβολή των εσόδων

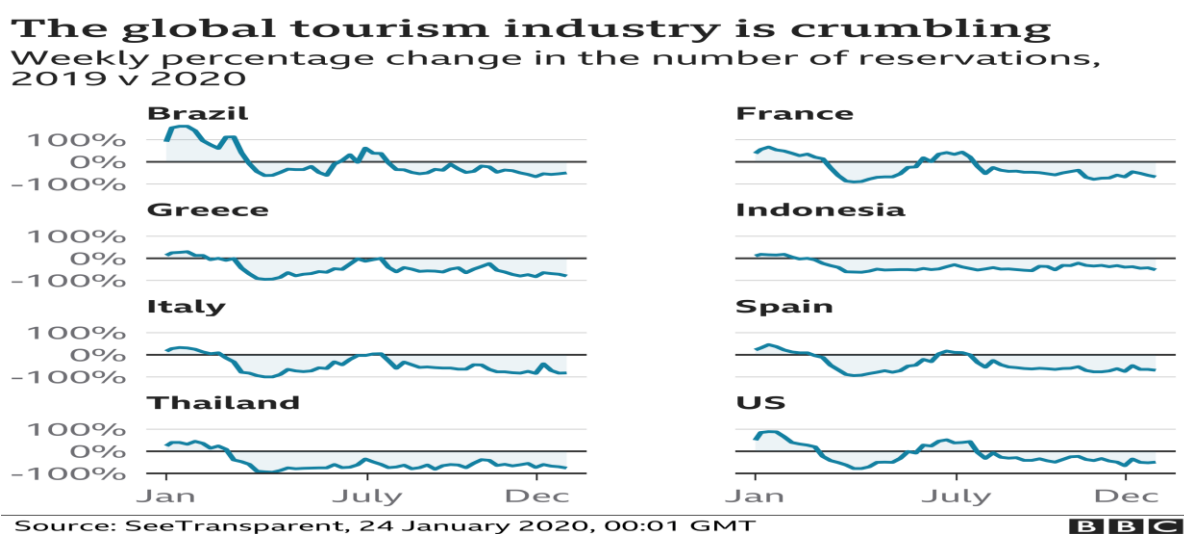
Τις αρνητικές επιδράσεις του COVID-19 στη διεθνή τουριστική ανάπτυξη, έχουν εξετάσει πολύ πρόσφατες και αρκετές έρευνες, είτε με τη χρήση πρωτογενών είτε δευτερογενών δεδομένων, για παράδειγμα οι Abbas et al., (2021), Sharma et al., (2021), Altuntas et al.,(2021).

Στο *διάγραμμα 2.9* παρουσιάζεται η σύγκριση μεταξύ των ετών 2019 και 2020 της εβδομαδιαίας ποσοστιαίας αλλαγής των κρατήσεων σε διεθνείς τουριστικούς προορισμούς (BBC, 1/2021)⁵. Γίνεται αντιληπτό από την παρουσίαση των στοιχείων ότι καθ' όλη τη διάρκεια του 2020, οι κρατήσεις βρίσκονται σε αρνητικό επίπεδο, με ιδιαίτερη αποτύπωση στις χώρες της Νότιας Ευρώπης και της Μεσογείου παράλληλα, Ελλάδα, Ιταλία, Γαλλία και Ισπανία που είναι και από τους κορυφαίους διεθνείς τουριστικούς προορισμούς. Η εικόνα αυτή είναι ακόμα περισσότερο σημαντική για τη χώρα μας, που όπως προαναφέρθηκε είναι και η πρώτη χώρα άμεσα εξαρτώμενη από τον τουρισμό σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Σημαντικό επίσης είναι ότι οι προβλέψεις των ειδικών για το 2021 είναι σαφώς καλύτερες, αλλά οι περισσότεροι υποστηρίζουν ότι η διεθνής τουριστική αγορά θα ανακάμψει πλήρως σε μια πενταετία, δηλαδή το 2025 και μετά. Η ίδια εικόνα της άμεσης αρνητικής επίδρασης της πανδημίας COVID-19 στην παγκόσμια τουριστική αγορά αποτυπώνεται και στο *διάγραμμα 2.10*, όπου παρουσιάζονται οι συνολικές επιβατικές πτήσεις για τα έτη 2019 σε σύγκριση με το 2020.

Γίνεται εύκολα αντιληπτό, ότι μετά την ανακοίνωση από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας της ύπαρξης του COVID-19, στον αριθμό των πτήσεων επήλθε σαρωτική μείωση κατά τη διάρκεια του 2020, επηρεάζοντας σχεδόν καταστροφικά τις αερομεταφορές αλλά και το σύνολο του τουριστικού κλάδου διεθνώς.

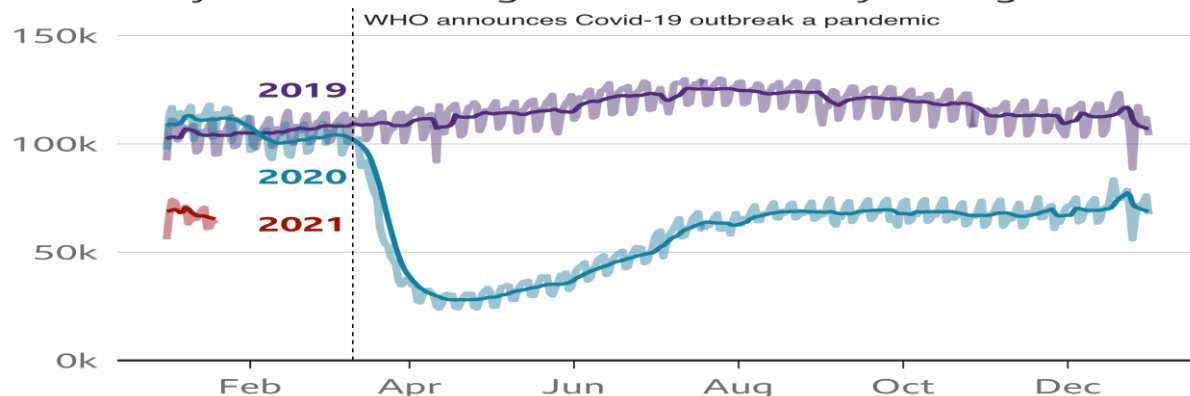
Διάγραμμα 2.9: Η διεθνής τουριστική βιομηχανία υπό κατάρρευση

⁵ <https://www.bbc.com/news/business-59813143>

Διάγραμμα 2.10: Οι εμπορικές πτήσεις παραμένουν καλά κάτω από κανονικά επίπεδα**Commercial flights remain well below normal levels**

Total daily commercial flights with seven-day average

Source: Flightradar24, 24 January 2021, 00:01 GMT

BBC

2.5. ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ**2.5.1. Στον πολιτισμό γενικά**

Σύμφωνα με την Micheli (2020), η υγειονομική κρίση που προκάλεσε η πανδημία του COVID-19 *‘παρέλυσε τη σύγχρονη και παγκόσμια εθνική πολιτιστική βιομηχανία, δείχνοντας με αυτό τον τρόπο ότι μια πιθανή μόνιμη κατάρρευση του πολιτιστικού συστήματος (με την αναστολή ή την ακύρωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων κάθε είδους) μπορεί να αλλάξει τις κοινωνικές ισορροπίες όλων μας αποκαλύπτοντας δομικές συνιστώσες, από τις οποίες ο σύγχρονος πολιτιστικός τομέας νοσεί’*.

Συνεπώς, οι επιδράσεις αυτές είναι εμφανείς και στο δίκτυο πολιτισμού καθώς έλαβε τέτοιου είδους διαταράξεις. Οι ενέργειες με τις οποίες αντιδρούν οι πολιτιστικοί οργανισμοί επηρεάζουν τη συνολική εξέλιξη του κόσμου μας, επομένως ο μετασχηματισμός τους υπάρχει περίπτωση να αποτελέσει καθοριστικό παράγοντα της κατεύθυνσης στην οποία θα οδηγηθούν οι κοινωνίες μας (Καρράς, 2021). Από τον Μάρτιο του 2020 και έπειτα, τα περισσότερα κράτη έλαβαν δραστικά μέτρα για την καταπολέμηση της εξάπλωσης του COVID-19, με αποτέλεσμα το κλείσιμο μουσείων και πολιτιστικών χώρων στο κοινό.

Οι UNESCO, ICOM και NEMO είναι ιδρύματα αναγνωρισμένου κύρους και διεθνείς οργανισμοί που δραστηριοποιούνται σε δημιουργικό και πολιτιστικό επίπεδο. Ανέλαβαν δράση και πρωτοβουλίες έχοντας ως στόχο να προσφέρουν τεχνική και οικονομική βοήθεια στο χώρο του πολιτισμού, κατά τη διάρκεια της πανδημίας αλλά και μετέπειτα, με αποτέλεσμα να καλύψουν δραστηριότητες όπως καμπάνιες ευαισθητοποίησης, σεμινάρια, συναντήσεις μέσω διαδικτύου, και οδηγούς με καλές πρακτικές.

Ένα παράδειγμα είναι η *Europa Nostra*, η οποία δημιούργησε την Digital Agora, ψηφιακή πλατφόρμα της οποίας σκοπός είναι ο διαμοιρασμός και η προώθηση καλών πρακτικών σχετικές με τις δράσεις του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς παγκοσμίως, όμως σε ψηφιακή μορφή. Η παραπάνω ιδέα της *Europa Nostra* είναι ότι, μέσω αυτής της ‘ψηφιακής αγοράς’, πολίτες, ιδρύματα, οργανισμοί του πολιτιστικού τομέα και των ανθρώπων που ασχολούνται με τον πολιτισμό, ενθαρρύνθηκαν όλοι μαζί ώστε να λειτουργήσουν διαδραστικά μεταξύ τους και να μάθουν πράγματα ο ένας από τον άλλον σ’ αυτή τη δύσκολη περίοδο.

Επιπλέον, η UNESCO, μέσω της ίδρυσης της Resil Art, η οποία ήταν μια καμπάνια που οργανώθηκε προσπαθώντας να στηρίξει τους ανθρώπους του πολιτισμού, διασφάλισε έτσι την πρόσβαση στον πολιτισμό παγκοσμίως. Επίσης, αποτέλεσε πλατφόρμα ψηφιακού διαλόγου μεταξύ των ανθρώπων της τέχνης και των επαγγελματιών του πολιτισμού, εστιάζοντας στο παρόν και το μέλλον της καλλιτεχνικής τους δημιουργίας και παραγωγής πολιτισμού (UNESCO, 2020b).

Αποτέλεσμα αυτού του ψηφιακού διαλόγου είναι η σύνταξη ενός οδηγού καλών πρακτικών που εφαρμόστηκε από διάφορες χώρες για να υποστηρίξουν τους ανθρώπους που έπλητταν από τέχνες και από πολιτισμό στοχεύοντας στη διασφάλιση των αναγκών τους (οικονομικών και κοινωνικών), αλλά και να συνεχιστεί η δημιουργική τους απασχόληση και η παραγωγή πολιτισμού. Ο οδηγός αυτός ονομάζεται ‘**Culture in Crisis: Policy guide for a resilient creative sector**’ και περιλαμβάνει την αναλυτική περιγραφή του κάθε μέτρου που προτείνεται, υπάρχει επεξήγηση στόχων, κάλυψη αναγκών, παραδείγματα από άλλες χώρες που εφάρμοσαν αυτά τα μέτρα καθώς και επισημάνσεις για να αποφευχθούν τυχόν ‘παγίδες’. Στις παρατηρήσεις του οδηγού επισημαίνεται η χρήση και η ενσωμάτωση των ψηφιακών τεχνολογιών λόγω του COVID-19, που σημείωσαν αρκετά μεγάλη πρόοδο μέσα σε τρεις μήνες, ενώ διαφορετικά ο μετασχηματισμός αυτός θα γινόταν τουλάχιστον σε πέντε χρόνια (UNESCO 2020c).

Αρκετά κράτη, παρόλο που έχουν ξαναρχίσει να ανοίγουν τα θεσμικά τους όργανα, τα περιοριστικά μέτρα εξακολουθούν να ισχύουν. Για να διατηρηθεί η επαφή με το κοινό, τα μουσεία και οι πολιτιστικοί χώροι αντέδρασαν στην κρίση του COVID-19, αναπτύσσοντας την παρουσία τους στο Διαδίκτυο. Αυτή η προσπάθεια συμφωνεί με τη σύσταση της UNESCO του 2015, όχι μόνο για την προώθηση των μουσείων αλλά και για την εκπαίδευση, την ανάπτυξη, την ευημερία των πληθυσμών, καθώς και τη σημασία των τεχνολογιών, των πληροφοριών και των επικοινωνιών.

Ωστόσο, έχουν αναπτυχθεί αρκετές δραστηριότητες στα κοινωνικά δίκτυα (Facebook, Twitter, Instagram) σε επαγγελματικό επίπεδο επενδύοντας στην ψηφιακή τεχνολογία, αλλά

επίσης και ειδικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες όπως παιχνίδια ερωτήσεων και ψηφιακές δράσεις, στις οποίες έχουν παρατηρηθεί οι πιο πολυάριθμες καινοτόμες ενέργειες.

Η UNESCO (2020) αποκάλυψε ότι υπήρξε ένα ψηφιακό χάσμα, το οποίο χρόνο με το χρόνο γινόταν όλο και περισσότερο εμφανές. Στις αναπτυσσόμενες χώρες, για εκατομμύρια ανθρώπους η πρόσβαση στον πολιτισμό με τη χρήση ψηφιακών μέσων παραμένει ανέφικτη, καθιστώντας δύσκολη την πρόσβαση σε συλλογές και τη λειτουργία των μουσείων διαδικτυακά. Οι επιπτώσεις της κρίσης στα πολιτιστικά ιδρύματα αλλά και στα μουσεία, απαιτούν μια προσέγγιση που να επιβεβαιώνει τον κεντρικό ρόλο του πολιτισμού ως μέσο για την αναζωογόνηση της οικονομίας και του πολιτιστικού οικοσυστήματος για την προώθηση ενός καλύτερου μέλλοντος για τις επόμενες γενιές.

Τα κράτη - μέλη που συμμετείχαν στην έρευνα που έκανε η UNESCO εφάρμοσαν στατιστικά εργαλεία για να ενισχυθεί η συλλογή των δεδομένων που έγινε αλλά και να πετύχουν την πλήρη ενσωμάτωση του πολιτισμού ως παράγοντα οικονομικού και κοινωνικού μετασχηματισμού για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας αυτού του τομέα.

Ο **πολιτιστικός τουρισμός** μειώθηκε σημαντικά λόγω του κλεισίματος των συνόρων, κάτι που επηρέασε τη χρηματοδότηση από τους χορηγούς και από το κοινό. Επομένως, τα δεδομένα που παρουσιάζονται σε αυτή τη μελέτη που πραγματοποιήθηκε από την UNESCO επισημαίνουν την τεράστια πρόκληση που αντιμετώπισαν τα μουσεία για το αν θα συνεχίσουν να διαδραματίζουν το ρόλο τους σε τομείς όπως η εκπαίδευση, η διάδοση του πολιτισμού, η προώθηση της κοινωνικής συνοχής και η ενίσχυση της τοπικής και περιφερειακής δημιουργικής οικονομίας μελλοντικά. Το κλείσιμο του πολιτιστικού τουρισμού θέτει σε κίνδυνο την οικονομική σταθερότητα πολλών ιδρυμάτων και αποτελεί έναν από τους κύριους πόρους στους οποίους βασίζονται τα μουσεία για να εξασφαλίσουν τη λειτουργία και την οικονομική τους επιβίωση.

Συνεπώς, οι προβληματισμοί σχετικά με τις στρατηγικές για την αναζωογόνηση του τουρισμού δεν πρέπει κανείς να ξεχνά ότι τα μουσεία βρίσκονται στο επίκεντρο της πολιτιστικής εμπειρίας που αποκτούν οι επισκέπτες από τη χώρα, την πόλη ή την τοποθεσία που ανακαλύπτουν. Η κρίση της πανδημίας COVID-19 καταδεικνύει τη ζωτική σημασία του πολιτισμού ως ουσιαστικού κοινού αγαθού και πηγή ανθεκτικότητας. Υπάρχει λοιπόν ελπίδα ότι θα ανακτήσει δυναμική στο εγγύς μέλλον για το καλό της ανθρωπότητας, που θα προβάλλει τα μουσεία πιο διαφοροποιημένα και χωρίς αποκλεισμούς, ώστε να αναδείξουν τον ρόλο τους στους τομείς της εκπαίδευσης, επικοινωνίας, έρευνας και διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς (UNESCO Report, 2020). Ειδικότερα:

Βιβλιοθήκες: Σύμφωνα με την έρευνα της WIPO (2022), η πανδημία COVID-19 είχε σημαντικές συνέπειες για τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία. Οι άμεσες επιπτώσεις των περιοριστικών μέτρων, των εγκλεισμών για την διαφύλαξη της δημόσιας υγείας οδήγησαν τις δημόσιες σχολικές και ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες να κλείσουν προσωρινά τις πόρτες τους. Για παράδειγμα, η Αμερικανική Βιβλιοθήκη και η Διεθνής Ομοσπονδία Ενώσεων Βιβλιοθήκης υποστήριξαν ότι το πλήρες κλείσιμο έγινε από τα μέσα Μαρτίου 2020 μέχρι τα μέσα Οκτωβρίου 2020 σχεδόν σε όλες τις χώρες. Παρόλο που οι περισσότερες από αυτές τις βιβλιοθήκες άρχισαν να ανοίγουν ξανά με πρωτόκολλα υγείας και ασφάλειας, η πανδημία μείωσε την πρόσβαση σε εκδόσεις, με αποτέλεσμα οι βιβλιοθήκες, οι συγγραφείς και οι εκδότες να έχουν οικονομικές δυσκολίες.

Στον τομέα της υγείας, οι βιβλιοθήκες ήρθαν αντιμέτωπες με καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, και πολλές από αυτές μετατράπηκαν σε ψηφιακά περιβάλλοντα των οποίων βασική αποστολή ήταν η παροχή ευρείας και ισότιμης πρόσβασης σε πληροφορίες και γνώσεις. Οι ειδικοί επίσης, πρότειναν ότι ο COVID-19 επιτάχυνε τη διαδικασία και τις επενδύσεις για μετατροπή αρχείων και βιβλιοθηκών ψηφιακά. Για παράδειγμα, αυξήθηκε ο ηλεκτρονικός δανεισμός βιβλίων στην Εσθονία, καθώς και τα ηλεκτρονικά ηχητικά βιβλία στην Ιρλανδία. Πολλές βιβλιοθήκες επέκτειναν ακόμη, τις ψηφιακές προσφορές, τις συλλογές τους, παρέχοντας υπηρεσίες των βιβλιοθηκών τους εξ αποστάσεως στρεφόμενες σε μοντέλα ηλεκτρονικού δανεισμού. Επιπλέον, παρείχαν μαθήματα για την προστασία πνευματικών δικαιωμάτων για την διευκόλυνση της χρήσης ψηφιακού υλικού από τους stakeholders.

Αυτό όμως δεν υποστηρίχθηκε σε όλες τις βιβλιοθήκες. Αυτοί οι παράγοντες που εξαρτώνται από τη δημόσια χρηματοδότηση είχαν σημαντικές μειώσεις στους προϋπολογισμούς τους. Σύμφωνα με την έρευνα του WIPO (2022), σε δείγμα 212 ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών διεθνώς, σε μεγάλο ποσοστό (52,36%) δεν υπήρξε καμιά μέριμνα σχετικά με κυβερνητικές πολιτικές για την στήριξη των βιβλιοθηκών στη διάρκεια της πανδημίας (διάγραμμα 2.11).

Διάγραμμα 2.11

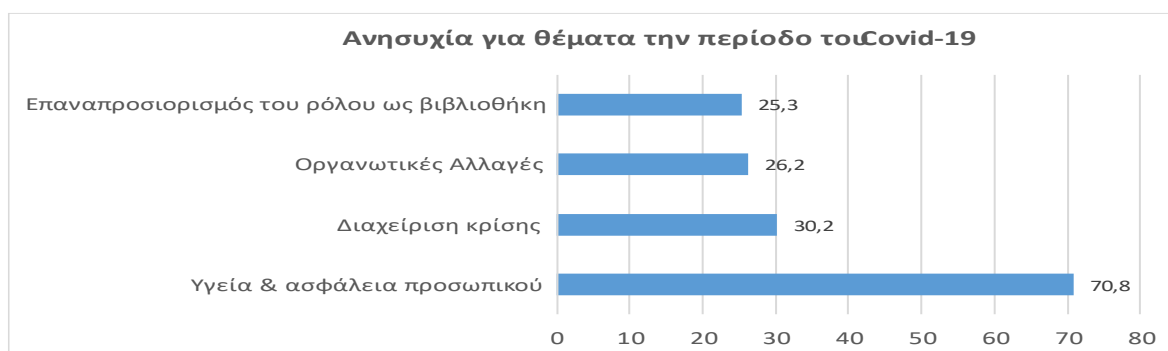
Πηγή: (WIPO, 2020 σελ.32)

Ωστόσο, πολλές πολιτείες αναγνώρισαν επιπτώσεις στις βιβλιοθήκες από την κρίση της πανδημίας με τη δημιουργία κεφαλαίων έκτακτης ανάγκης, τα οποία με τη σειρά τους δημιούργησαν αρνητικά αποτελέσματα και στους εκδότες-συγγραφείς με τη μείωση της αμοιβής τους. Επιπροσθέτως, ο COVID-19 οδήγησε σε υποστελεχωμένες βιβλιοθήκες, που δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις νέες ψηφιακές απαιτήσεις. Η μείωση του γενικού προϋπολογισμού και της δημόσιας υγείας, περιόρισαν τον αριθμό των ειδικευμένων υπαλλήλων που ήταν διαθέσιμοι για την παροχή νέων υπηρεσιών.

Ακόμη, το πάγιο κόστος για τις βιβλιοθήκες αυξήθηκε, όπως η σάρωση, η αποστολή, η παράδοση του υλικού της βιβλιοθήκης καθώς και η εκπαίδευση του προσωπικού. Οι οικονομικές δυσκολίες και η έλλειψη προσωπικού, οδήγησαν σε περιορισμό των δανείων διά βιβλιοθηκών για βιβλία τα οποία κρατούνταν σε καραντίνα.

Επίσης, καθεστώα αδειοδότησης πνευματικών δικαιωμάτων για τη χρήση φυσικού υλικού από βιβλιοθήκες οδήγησαν σε μια δυσάρεστη κατάσταση και η απουσία άδειας, τα εμπόδιζε να παρέχουν υπηρεσίες ψηφιακά σε πολλές χώρες. Η ανησυχία τους για το μέλλον αποτυπώνεται στο *διάγραμμα 2.12* σχετικά με το τι τις απασχολεί περισσότερο σε σχέση με την πανδημία.

Διάγραμμα 2.12

Πηγή: (WIPO, 2020 σελ.30)

Έρευνα & Εκπαίδευση: Σε ότι αφορά την έρευνα και την εκπαίδευση, η πανδημία COVID-19 έχει διακόψει όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης με τα προσωρινά κλεισίματα σχολείων και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων σε ολόκληρο τον κόσμο.

Η άμεση ανταπόκριση στην κατάσταση, ήταν η χρήση online και εξ αποστάσεως μάθησης. Ενώ οι εκπαιδευτικές διαδικασίες συνεχίστηκαν εξ αποστάσεως, χρησιμοποιώντας ψηφιακά ή παραδοσιακά μέσα (όπως τηλεόραση ή ραδιόφωνο), οι επιπτώσεις του ψηφιακού κενού έχουν ενισχυθεί στην περίπτωση των αγροτικών πληθυσμών με χαμηλό εισόδημα, που έχουν χαμηλότερη πρόσβαση στη συνδεσιμότητα και χαμηλότερες δεξιότητες για να επωφεληθούν από αυτό το είδος τεχνολογίας. Η παρατεταμένη κρίση υγείας θα έχει μακροπρόθεσμες

συνέπειες σε αυτές τις γενιές των μαθητών και το πιθανότερο είναι να υπάρξουν καθυστερήσεις και να αυξηθούν τα κενά μαθησιακών επιδόσεων, κάτι που δύσκολα θα ανακάμψει βραχυπρόθεσμα.

Εκτιμάται ότι υπήρξε απώλεια μάθησης λόγω έλλειψης παρακολούθησης διότι η συμμετοχή των μαθητών μειώθηκε κατά 14% στα δημόσια σχολεία. Η σχολική διαρροή είναι επομένως, μια άλλη σημαντική συνέπεια της πανδημίας όσο και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η πανδημία προκάλεσε επίσης μια ξαφνική αλλαγή, η οποία βασίζεται στην εξάρτηση από τα ψηφιακά αντίγραφα και ως συνέπεια έχει εντείνει την ανάγκη για πρόσβαση σε νέα επίπεδα, έχει κλιμακώσει τον επείγοντα χαρακτήρα της εξασφαλίζοντας οικονομικά προσιτή πρόσβαση σε εκπαιδευτικούς πόρους που περιλαμβάνουν όλους τους τύπους υλικών και οι μαθητές μπορούν να έχουν πρόσβαση σε όλο το υλικό μαθημάτων σε ένα μέρος από οποιαδήποτε συσκευή.

Κατά συνέπεια, ως αποτέλεσμα της πανδημίας, συνιστάται ότι η συνεργασία με την τριτοβάθμια εκπαίδευση και την έρευνα θα πρέπει να είναι ο κανόνας της μετάβασης στο Διαδίκτυο για ψηφιακή μάθηση, καθώς και ενισχυμένα δίκτυα για την διευκόλυνση της τοπικής γνώσης καθώς και εκπαίδευση ατόμων βασισμένη στην έρευνα παγκοσμίως.

Μουσικός τομέας: Επιπλέον, η βιομηχανία της μουσικής επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από την πανδημία, κυρίως στο πλαίσιο της ζωντανής μουσικής βιομηχανίας.

Σύμφωνα με την έκθεση του ΟΟΣΑ, ενώ υπήρξαν σημαντικές απώλειες, το αντίκτυπο αυτό μετριασθηκε διότι το 50% των εσόδων του κλάδου προερχόταν από την ηχογραφημένη μουσική. Το υπόλοιπο 50% που αποτελείται από ζωντανές εκδηλώσεις όπως συναυλίες, παραστάσεις και φεστιβάλ επηρεάστηκαν πολύ περισσότερο, διότι τα δια ζώσης events αναβλήθηκαν ή ακυρώθηκαν.

Στον πίνακα 2.1 παρουσιάζεται ο αριθμός των μουσικών φεστιβάλ τα οποία στο μεγαλύτερο ποσοστό τους ακυρώθηκαν ή προγραμματίστηκαν εκ νέου.

Πίνακας 2.1 Η εικόνα των διεθνών μουσικών εκδηλώσεων στη διάρκεια της πανδημίας

Είδος	Αριθμός	%
<i>Διεθνή μουσικά φεστιβάλ</i>		
Ακυρώθηκαν	72	64,3
Μετατέθηκαν σε άλλη ημερομηνία	40	35,7
Σύνολο	112	
<i>Διεθνή μουσικά κονσέρτα</i>		
Ακυρώθηκαν	6	60,0
Μετατέθηκαν σε άλλη ημερομηνία	4	40,0
Σύνολο	10	

Πηγή: Wikipedia (πρόσβαση: 02-11-2022)

Από τότε που εφαρμόστηκαν τα μέτρα, αφενός τα εισοδήματα των εργαζομένων μειώθηκαν αρκετά και αφετέρου η ματαιώση των φεστιβάλ και των εμπορικών εκθέσεων είχαν επίσης αρνητικές επιπτώσεις στο διεθνή χαρακτήρα της παραγωγής εντός του κλάδου αυτού. Ο τομέας της ζωντανής μουσικής έχει επηρεαστεί από τους περιορισμούς στην κοινωνική αποστασιοποίηση που συνδέονται με την πανδημία και την περιορισμένη οικονομική δυνατότητα σε πολλές χώρες. Ακόμα και όταν τα υγειονομικά μέτρα μεταβάλλονταν λόγω διαφορετικών σταδίων του εγκλεισμού, τα μουσικά γεγονότα κινδυνεύουν να υποφέρουν από χαμηλή παρουσία των ανθρώπων λόγω του κόστους μετακίνησης και διαμονής που αυξάνεται όλο και περισσότερο. Οι επαγγελματίες του κλάδου, προσπάθησαν να ανταποκριθούν στην κρίση, αφήνοντας πίσω τους το παραδοσιακό μοντέλο παροχής υπηρεσιών στρεφόμενοι σε διάφορες εναλλακτικές διαδικτυακές λύσεις και ψηφιακά εργαλεία αλλάζοντας την εμπειρία, τη ζήτηση και την κατανάλωση των πελατών.

Ωστόσο, παρότι η συνεχής ροή και οι online ψηφιακές πλατφόρμες συνέβαλαν στη επιβίωση του μουσικού τομέα κατά τη διάρκεια της πανδημίας, τα επίπεδα εσόδων από τη συνεχή ροή και τα βίντεο δεν αντιστοιχούν στα κέρδη που υπήρχαν από τη ζωντανή απόδοση σε αυτό τον κλάδο. Βέβαια, σε ορισμένες χώρες, η ψηφιακή πρόσβαση στη μουσική έγινε η μόνη επιλογή και έτσι ήταν ζωτικής σημασίας για την επιβίωση των καλλιτεχνών, των δισκογραφιών και των συγγραφέων.

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας, οι μουσικοί στράφηκαν στη χρήση ψηφιακών πλατφορμών (Spotify, TikTok) με αυξημένο τρόπο για να επικοινωνήσουν με τους θαυμαστές και τους οπαδούς τους, αλλά και ως μέσο για να ανακτήσουν κάποια χαμένα έσοδα λόγω της ακύρωσης των ζωντανών εμφανίσεων.

Ειδικότερα, το TikTok έφερε πολλές νέες ευκαιρίες, αλλά και ένα νέο κανάλι προώθησης και διανομής περιεχομένου. Ακόμη, αναπτύσσει τη δική του υπηρεσία ροής και έχει σημειώσει μεγάλη άνοδο με σημαντική επίδραση στην κατανάλωση μουσικής, η οποία αναμένεται να συμβάλλει σε αυτήν την εξελισσόμενη δυναμική. Η πανδημία είχε επίσης σημαντικά αποτελέσματα όσον αφορά τη διανομή, όπου αρκετοί καλλιτέχνες καθυστέρησαν την κυκλοφορία παρόλο που υπήρχε η ικανότητα να κυκλοφορούν μουσική διαδικτυακά. Οι καλλιτέχνες ήταν αδύναμοι στο να χρησιμοποιήσουν περιοδείες για την προώθηση νέων άλμπουμ ή για δημοσίευση μουσικής σε κοινό που δεν ενδιαφέρεται ή δεν την γνωρίζει.

Όσον αφορά τα μέτρα υποστήριξης για τη βοήθεια των μουσικών και άλλων επαγγελματιών που εμπλέκονται στον τομέα της μουσικής, βρέθηκαν διαφορετικές προσεγγίσεις και παραδείγματα από χρήστες σε ολόκληρο τον κόσμο, όπως στις περιοχές Βραζιλία, Πορτογαλία, Αυστραλία, Σενεγάλη και Ισπανία που εφάρμοσαν στρατηγικές που μετέδωσαν

πληροφορίες και πόρους που διατίθενται από μια σειρά φορέων, συμπεριλαμβανομένων βιομηχανικών οργανισμών, δισκογραφιών, κυβερνήσεων, παρόχων ψηφιακών υπηρεσιών και άλλων.

Οπτικοακουστικές τέχνες: Σύμφωνα και με την *American Alliance of Museums (AAM)*, η πανδημία του COVID-19, είχε καταστροφικές συνέπειες στον τομέα του πολιτισμού και των τεχνών στις ΗΠΑ, τόσο στις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις (ΜΚΟ) ως οργανισμούς όσο και στα άτομα που εργάζονται σε αυτούς. Το κέντρο *John's Hopkins for Civil Society*, υπολόγισαν ότι οι μη κερδοσκοπικές τέχνες, η ψυχαγωγία και ο τομέας της αναψυχής απώλεσαν το 36% των θέσεων εργασίας στην πανδημική κρίση, μεταξύ Φεβρουαρίου – Δεκεμβρίου 2020.

Οι οπτικοακουστικές τέχνες, επηρεάστηκαν από μικτές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 ιδίως λόγω του κλεισίματος των γκαλερί τέχνης και μουσείων. Δεδομένου ότι ο τομέας βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε μεγάλα γεγονότα, εμπορικές εκθέσεις και προκαταλήψεις, οι περιορισμοί των μετακινήσεων και των κοινωνικών συγκεντρώσεων που επέφερε η πανδημία είχαν αρνητικό αντίκτυπο στη διεθνή αγορά οπτικής τεχνολογίας και στο σχετικό οικοσύστημα.

Συνέπειες υπήρξαν και σε διάφορα τμήματά τους, όπως ταινίες (συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής και διανομής), ραδιοτηλεοπτικές μεταδόσεις (τηλεόραση και ραδιόφωνο) καθώς και βιομηχανίες βίντεο και πολυμέσων που περιλαμβάνουν διάφορες υπηρεσίες. Η πανδημία έπληξε πολύ περισσότερο τη διαφήμιση αλλά και τον κινηματογράφο. Παρατηρήθηκε, βάσει των μέτρων lockdown λόγω της πανδημίας COVID-19, ότι είχαν σημαντικό αντίκτυπο στο πώς λειτούργησαν οι πολιτιστικές και δημιουργικές αγορές ψηφιακού πολιτιστικού περιεχομένου. Από τότε που εμφανίστηκε η πανδημία, οι παγκόσμιες διαδικτυακές πλατφόρμες (Netflix, Disney Plus, Apple TV Plus) ενισχύθηκαν, και έτσι προκλήθηκαν αλλαγές στην παραγωγή, διάδοση και κατανάλωση οπτικοακουστικού περιεχομένου. Αυτό οδήγησε στην άνοδό τους, ως τα κυρίαρχα μοντέλα υποδομής και οικονομίας στον κλάδο.

Ωστόσο, οι επιπτώσεις του COVID-19 στον οπτικοακουστικό τομέα σε όλο τον κόσμο μπορεί να διαφέρουν σε ώριμες και αναπτυσσόμενες αγορές, είτε θετικές είτε αρνητικές ανεξάρτητα από την τοποθεσία. Η πανδημία προκάλεσε απώλεια εσόδων, θέσεων εργασίας, μέσων διαβίωσης και συστηματικά προβλήματα στην οπτικοακουστική αγορά.

Η έκθεση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου του Οπτικοακουστικού Τομέα, υποδηλώνει ότι η πανδημία οδήγησε σε μείωση 10% των εσόδων του οπτικοακουστικού τομέα. Όσον αφορά το διαφημιστικό τμήμα, τα έσοδα από διαφημίσεις στην τηλεόραση μειώθηκαν κατά 15-20% λόγω της γενικής μείωσης της οικονομικής ευημερίας του κοινού. Σε γενικές γραμμές,

η πανδημία διατάραξε το αναπτυξιακό δυναμικό του οπτικοακουστικού τομέα σε αρκετές περιοχές όπως Αφρική- Νιγηρία, Κίνα, Ινδία, Χονγκ-Κονγκ (ελκυστικές αγορές για ξένες επενδύσεις). (WIPO, 2022)

2.5.2. Στην πολιτιστική κληρονομιά

Ο όρος **πολιτιστική κληρονομιά** προσδιορίζεται, σύμφωνα με το Συμβούλιο της Ευρώπης, ως το σύνολο των πολιτιστικών αγαθών και κληρονομούμενων παρελθοντικών πόρων (υλικών, άυλων, ψηφιακών), όπως οι πρακτικές, οι μορφές έκφρασης της ανθρώπινης δημιουργίας, οι δεξιότητες, οι συλλογές, τα μνημεία, τα τοπία και ο χώροι που διαχειρίζονται είτε είναι δημόσιοι είτε ιδιωτικοί φορείς. Η πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει στοιχεία που σχετίζονται με την ιστορική μνήμη μιας κοινωνίας ή ενός λαού με οτιδήποτε δημιουργήθηκε στο παρελθόν, συσχετίζοντάς τα με την ιστορική του πορεία. Αποτελεί επίσης, προϊόν αλληλεπίδρασης ανθρώπων και τόπων που εν μέσω των αιώνων συνεχώς εξελίσσεται και μεταδίδεται από γενιά σε γενιά (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2018)⁶.

Στον ίδιο όρο καταλήγει και ο Παλάσκας (2006), ο οποίος συμπεριλαμβάνει ομοίως στην πολιτιστική κληρονομιά τις ιστορικές τοποθεσίες, τις παλιές μεταδιδόμενες πολιτιστικές πρακτικές, τις συλλογές, τις γνώσεις και την εμπειρία. Επιπλέον, επισημαίνει ότι η μετάδοση του παλιού στο σήμερα είναι αυτή που την κάνει να είναι αναπόσπαστο κομμάτι του παρόντος ως μέσο αλλαγών και σημείο αναφοράς (Σκουρής & Τρουβά, 2003).

Η UNESCO επίσης, ορίζει την πολιτιστική κληρονομιά ως ένα σύνολο που συμπεριλαμβάνει τεχνουργήματα, μνημεία, κτήρια, αξιοθέατα και μουσεία που έχουν ποικιλομορφία αξιών με συμβολική, ιστορική, αισθητική, τεχνική, εθνολογική ή ανθρωπολογική, επιστημονική και κοινωνική σημασία. Αυτό περιλαμβάνει απτή κληρονομιά (κινητή, ακίνητη), άυλη πολιτιστική κληρονομιά ενσωματωμένη στην πολιτισμική και φυσικά πολιτιστικά τεχνουργήματα, αξιοθέατα ή μνημεία. Ο ορισμός αποκλείει την άυλη με άλλους πολιτιστικούς τομείς όπως τα φεστιβάλ και οι γιορτές. Καλύπτεται έτσι η βιομηχανική κληρονομιά και οι πίνακες ζωγραφικής σπηλαίων (UNESCO Institute for Statistics, 2009, UNESCO Framework for Cultural Statistics).

Η πολιτιστική κληρονομιά χαρακτηρίζεται ως η κληρονομιά φυσικών αντικειμένων και άυλων στοιχείων της κοινωνίας που κληροδοτήθηκαν από τις προηγούμενες γενιές στις νεότερες. Τα φυσικά αντικείμενα περιλαμβάνουν έργα τέχνης, λογοτεχνία, μουσική, αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα, καθώς και κτίρια, μνημεία, ιστορικούς τόπους ενώ τα

⁶ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614\(08\)&from=IT](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614(08)&from=IT)

άλλα χαρακτηριστικά περιλαμβάνουν κοινωνικά έθιμα, παραδόσεις και πρακτικές που συχνά βασίζονται σε αισθητικές, πνευματικές πεποιθήσεις και προφορικές παραδόσεις. Τα άλλα χαρακτηριστικά μαζί με τα φυσικά τεχνουργήματα χαρακτηρίζουν και προσδιορίζουν τη ιδιαιτερότητα μιας κοινωνίας. Μικρά αντικείμενα όπως γλυπτά, αγγεία, νομίσματα, πανοπλίες, πίνακες ζωγραφικής, διατηρούνται σε μουσεία και γκαλερί τέχνης. Τα κτίρια, τα μνημεία και τα ιστορικά μέρη υπόκεινται συχνά σε εντολές συντήρησης και κανονισμούς από την κυβέρνηση για να διασφαλιστεί η επιβίωσή τους. Η πολιτιστική κληρονομιά είναι η κληρονομιά που λαμβάνουμε από το παρελθόν, η εμπειρία που έχουμε στο παρόν και την οποία μεταδίδουμε στις μελλοντικές γενιές (Pelegriani, 2008). Τα αντικείμενα της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι σε μεγαλύτερο ή λιγότερο βαθμό μοναδικά και αναντικατάστατα. Αυτό θέτει μια σειρά από οικονομικά ερωτήματα πέρα από το άμεσο ερώτημα του πόσα είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν οι άνθρωποι για να καταναλώσουν, να (χρησιμοποιήσουν, δουν, βιώσουν) διαφορετικά πολιτιστικά αγαθά (Willis, 2014).

Σχετικά με τις **επιδράσεις του COVID-19 στην πολιτιστική κληρονομιά**, γενικότερα αξίζει να σημειώσουμε τα εξής: Ο COVID-19 έχει επηρεάσει όλους τους τομείς, όλες τις περιφέρειες αλλά και περισσότερες από 1000 ιδιοκτησίες της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO που δεν αποτελούν εξαίρεση. Ένα χρόνο μετά την έναρξη της πανδημίας, η UNESCO ξεκίνησε μια εκτεταμένη έρευνα για τους διαχειριστές των τόπων και τις εθνικές αρχές. Η έρευνα διαπίστωσε πως, πολλοί ερωτηθέντες ανέμεναν ότι επιπτώσεις της κρίσης στις Ιδιότητες της Παγκόσμιας Κληρονομιάς θα συνεχιστούν μήνες, αν όχι χρόνια. Πηγή: <https://whc.unesco.org/en/news/2298>

Ο αντίκτυπος της κρίσης στην Παγκόσμια Κληρονομιά έχει παρατηρηθεί σε όλες τις περιοχές. Ως εκ τούτου, υπάρχουν τόσο αρνητικές όσο και θετικές επιπτώσεις της κρίσης σε σχέση με ακίνητα παγκόσμιας κληρονομιάς διαφορετικών ειδών. Η απότομη διακοπή των ταξιδιών και του τουρισμού διέκοψε τη ροή των επισκεπτών και τα έσοδα που συχνά αποφέρουν, τα οποία για ορισμένες τοποθεσίες αντιπροσωπεύουν την κύρια πηγή εισοδήματος για την κάλυψη της διατήρησης, της συντήρησης και των μισθών. Τα γενικά αποτελέσματα της έρευνας και της διαβούλευσης με τις τοπικές αρχές επιβεβαιώνουν ότι το πλήρες ή μερικό κλείσιμο ιδιοκτησιών Παγκόσμιας Κληρονομιάς είχε ως αποτέλεσμα κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις. Συμπεριλαμβάνεται η διακοπή της κοινοτικής ζωής μέσα και γύρω από τις ιδιοκτησίες, η απώλεια μέσων διαβίωσης και η εμφάνιση της φτώχειας. Υπήρξε επίσης, μειωμένη συντήρηση και διατήρηση, έλλειψη προστασίας και διαχείρισης καθώς και αυξημένες απειλές, συμπεριλαμβανομένης της λαθροθηρίας και της παράνομης διακίνησης.

Ο αντίκτυπος της κρίσης του COVID-19 έχει κάνει τις υπάρχουσες προκλήσεις πιο έντονες σε ορισμένες περιπτώσεις και έχει δημιουργήσει πρόσθετες σε άλλες, ενώ σημειώνεται ότι η μείωση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων ως αποτέλεσμα της πανδημίας παρείχε χώρο για ανακούφιση και ανάκαμψη σε ορισμένες φυσικές τοποθεσίες. Είναι προφανές ότι για τη διατήρηση κατάλληλων προσεγγίσεων διαχείρισης και διατήρησης σε φυσικούς χώρους, ήταν απαραίτητη η ανάγκη υιοθέτησης και ενίσχυσης μέτρων βιοασφάλειας, βιώσιμης γεωργίας, κατάλληλης διαχείρισης δασών και προστατευόμενων περιοχών, αλλά και ο χειρισμός ζώων σε προστατευόμενες περιοχές είναι μερικές μόνο από τις επιπτώσεις που έφερε στο φως η πανδημία σε σχέση με τις φυσικές τοποθεσίες.

Ως εκ τούτου, δεν είναι μόνο σημαντικό να τονιστεί η μεγάλη ποικιλία των παρόντων και μελλοντικών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν πολλές τοποθεσίες, αλλά και το ευρύ φάσμα εμπειριών σε συγκεκριμένους χώρους. Για παράδειγμα, ενώ μόνο το 13% των τοποθεσιών ανέφεραν απώλεια θέσεων εργασίας για μόνιμο προσωπικό, ορισμένοι διευθυντές αναφέρουν ότι οι απώλειες θέσεων εργασίας ξεπερνούν το 90% σε συγκεκριμένες τοποθεσίες, γεγονός που τους θέτει σε ακραίο κίνδυνο από μια σειρά αρνητικών επιπτώσεων. Ακόμη, τα μέτρα και οι πολιτικές που προκύπτουν από στατιστικούς μέσους όρους και τυποποιημένες προσεγγίσεις για προβλήματα, δεν βοηθούν απαραίτητα τις τοποθεσίες που διατρέχουν ιδιαίτερο κίνδυνο. Τα ειδικά μέτρα σχεδιασμού και μετριασμού της τοποθεσίας, θα πρέπει επίσης να λαμβάνουν υπόψη τις κατά περίπτωση προκλήσεις για τη διαφύλαξη των τοποθεσιών Παγκόσμιας Κληρονομιάς (UNESCO, May 2021).

Συνοψίζοντας, από την παραπάνω ανάλυση, γίνεται σαφές ότι όλες οι μορφές πολιτιστικών δραστηριοτήτων σε παγκόσμια κλίμακα, επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από την πανδημία COVID-19. Όλες οι μορφές πολιτισμού προσανατολίστηκαν και επένδυσαν στην ψηφιακή τεχνολογία προκειμένου να μην χάσουν το ιδιαίτερο στοιχείο της δια ζώσης επαφής με το κοινό τους που διακρίνει τον πολιτισμό και τις τέχνες σε όλες τους τις εκφάνσεις. Το γεγονός αυτό καθίσταται περισσότερο έντονο στον τομέα των μουσείων διεθνώς, των οποίων η περίπτωση εξετάζεται στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3**ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ-
ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ/ΕΡΕΥΝΩΝ- PREVIOUS STUDIES****3.1. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΤΟΠΩΝ**

Η εξέταση της σχέσης ανάμεσα στον πολιτισμό, την οικονομία και τον τόπο, αποτέλεσε πεδίο μεγάλου ερευνητικού ενδιαφέροντος τα τελευταία 30 χρόνια τόσο σε Ευρώπη όσο και στις ΗΠΑ, καθώς ο ρόλος των ποιοτικών και άυλων παραγόντων απέκτησε ιδιαίτερη βαρύτητα στην αστική οικονομική ανάπτυξη (Wong 1998, 2001; Scott, 2004; McCann, 2002; Currid, 2007) συνδέοντας τον, ειδικότερα την δεκαετία του '80 στην Ευρώπη με την ανάπτυξη πολιτιστικών πολιτικών ως κύρια στρατηγική της αστικής αναγέννησης (Kong 2000). Σημαντική συνιστώσα στην συνεισφορά του πολιτισμού για την ανάπτυξη των τόπων αποτελούν τα μουσεία.

Αναφορικά με τον ορισμό του μουσείου, έχουν διατυπωθεί πολλοί ορισμοί εδώ και πολλές δεκαετίες. Από τις πρώτες προσπάθειες ήταν του Bazin (1967: 260-261), σχεδόν εξήντα χρόνια πριν, που αναφέρει ότι όλα τα μουσεία πρέπει να έχουν ως κοινό στόχο την υποδοχή του κοινού, την προαγωγή της γνώσης και την ψυχαγωγία, πέραν βέβαια των παραδοσιακών λειτουργιών τους (συλλογή, φύλαξη, μελέτη, έκθεση), λειτουργώντας έτσι ως οργανισμοί μάθησης και αναψυχής για κάθε άνθρωπο. Μεταγενέστερα η Hooper-Greenhill (1992:2), προσδίδει μια νέα διάσταση στο ρόλο του μουσείου τοποθετώντας το μεταξύ του χώρου της έρευνας και της εκπαίδευσης από την μια πλευρά, ενώ καλείται συγχρόνως να ανταποκριθεί και στις απαιτήσεις της «βιομηχανίας του ελεύθερου χρόνου» (π.χ. κινηματογράφος, θέατρο, εκθέσεις κ.α.) αλλά και του καταναλωτισμού από την άλλη. Ένα χρόνο αργότερα, οι Ginsburgh και Mairesse (1997) σε μια προσπάθειά τους να αποδώσουν ένα ορισμό στο μουσείο, εξετάζουν τους ορισμούς του *International Council of Museums (ICOM)*, του *Museums Association (United Kingdom)* και του *American Association of Museums*, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι κοινό στοιχείο όλων των προσεγγίσεων αποτελεί ο χαρακτήρας του μουσείου και οι λειτουργίες οι οποίες το διαφοροποιούν από άλλους οργανισμούς. Οι λειτουργίες αυτές, είναι η διατήρηση, η έρευνα και η επικοινωνία. Επίσης, το μουσείο ως οργανισμός, ερμηνεύει και εκθέτει τον υλικό πολιτισμό μιας εκάστοτε συγκεκριμένης κοινωνίας (Tufts και Milne 1999). Κατά συνέπεια, ο εσωτερικός χαρακτήρας των μουσείων ως 'ιδιαίτερα περιβάλλοντα' λαμβάνει όλο και περισσότερο πολύπλοκη δομή συμπεριλαμβάνοντας και την 'εμπορική λειτουργία' (Van Aalst και Boogaarts 2002), γεγονός που καθιστά τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου στην αστική οικονομική και πολιτιστική

ανάπτυξη με μια περισσότερο εξειδικευμένη ανάλυση. Στην εν λόγω εργασία, θα χρησιμοποιήσουμε τον πιο πρόσφατο, νέο ορισμό του μουσείου που αποφασίστηκε η ισχύς του από το ICOM στην Πράγα στις 24/8/2022. Πιο συγκεκριμένα:

‘Το Μουσείο είναι ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός, μόνιμα στις υπηρεσίες της κοινωνίας στα πλαίσια της οποίας ερευνά, συλλέγει, συντηρεί, ερμηνεύει και εκθέτει την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Ανοικτό στο κοινό, προσβάσιμο και περιεκτικό, τα μουσεία υποστηρίζουν τη διαφορετικότητα και τη βιωσιμότητα. Λειτουργούν και επικοινωνούν ηθικά, επαγγελματικά και με την συμμετοχή των κοινοτήτων, παρέχοντας ποικίλες εμπειρίες για εκπαίδευση, ψυχαγωγία, αντανάκλαση και διάχυση γνώσης⁷’

Ο ορισμός αυτός αποδίδει στο χαρακτήρα του μουσείου μια σαφώς διαφορετική οπτική, ενσωματώνοντας τις έννοιες της περιεκτικότητας, της συμμετοχής των κοινοτήτων αλλά και της βιωσιμότητας, συνδέοντας το μουσείο με αυτές. Ειδικότερα, έρευνες που σχετίζουν τα μουσεία με τις τοπικές κοινότητες έχουν απασχολήσει έντονα τους ερευνητές (Crooke 2007, Golding and Modest 2013) καθώς αυτό που τους ενδιαφέρει είναι η εξασφάλιση της σύνδεσής του με την κοινότητα, καθώς είναι ο μόνος τρόπος για να είναι το μουσείο ένα ζωντανό κύτταρο πολιτισμού αλλά να βρίσκεται και σε οργανική σχέση με την τοπική κοινωνία και περιφέρεια στην οποία ανήκει με το σχεδιασμό μιας συμμετοχικής περιφερειακής πολιτικής για τον πολιτισμό (Μπέλλου, 2021 σελ.30, Bayliss, 2004, Wise, 2002) ενώ αντίστοιχη εστίαση παρατηρείται και στη σύνδεση των μουσείων με τη βιωσιμότητα (Mac Devitt 2017, Riva 2017, Davis and Smeds 2018, Brown 2019)

Τα Μουσεία λοιπόν, είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες στο πολιτιστικό απόθεμα τόσο σε επίπεδο εθνικό όσο και τοπικό καθώς συνδέονται με την πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη των τόπων (Deffner και Metaxas, 2003). Η έκρηξη του ενδιαφέροντος για τα μουσεία τοποθετείται στα μέσα της δεκαετίας του ’70 και εκφράζεται μέσα από τον προσανατολισμό πολλών ευρωπαϊκών πόλεων, κυρίως βιομηχανικών, που στα πλαίσια της αποβιομηχανοποίησης και καθώς βρέθηκαν σε οικονομική ύφεση, στράφηκαν προς νέα μοντέλα και τομείς ανάπτυξης, όπως ο πολιτισμός. Η προσπάθεια αυτή συνοδεύτηκε από τη δημιουργία νέων μουσείων αλλά και την επέκταση των ήδη υπαρχόντων (Van Aalst και Boogaarts 2002). Οι Kotler et al. (1999: 152), αναφέρονται σε ένα ‘μουσειακό μέγα – κύμα’ (museum mega-wave), ερμηνεύοντας το φαινόμενο αυτό ως αποτέλεσμα του ανταγωνισμού

---

⁷ Πηγή: <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition>

μεταξύ των τόπων/ πόλεων και της απόφασής τους να βελτιώσουν τις εικόνες τους και το βαθμό ελκυστικότητάς τους.

Η διεθνής πρακτική, καταγράφει πολλά παραδείγματα επένδυσης και ενδιαφέροντος για τα μουσεία αναγνωρίζοντας με αυτό τον τρόπο τον σημαντικό ρόλο που κατέχουν στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη των περιοχών (Jansen-Verbeke και Van Rekom, 1996; Plaza, 2000). Αποτελούν παράλληλα, αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτιστικού τουρισμού και αναγνωρίζονται ως ‘μια από τις βασικότερες μορφές τουριστικών ροών παγκοσμίως’ (Niemczyk, 2013). Τα μουσεία λαμβάνονται υπόψη ως κύριο κίνητρο προσέλκυσης των προορισμών αναφορικά με την απόφαση των τουριστών να επισκεφτούν δυνητικούς προορισμούς (McKercher και Chan 2005; Fan και Luo, 2022). Μέσω της ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού, οι λειτουργίες των μουσείων άλλαξαν το ρόλο τους από τις παραδοσιακές πρακτικές, όπως αυτές της συλλογής, διατήρησης, έκθεσης των εκθεμάτων, καθώς και της εκπαίδευσης και έρευνας σε σύγχρονες μορφές πρακτικών όπως, η χαλάρωση, ο τουρισμός και η ψυχαγωγία αναβαθμίζοντας έτσι την σημασία τους στην οικονομική ανάπτυξη των περιοχών όπου βρίσκονται (Stylianou - Lambert, 2011).

3.2 ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΣΤΗΝ ΝΕΑ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΟΧΗ

Τα μέτρα που έλαβαν οι κυβερνήσεις των κρατών παγκοσμίως, έφεραν τον πολιτισμό σε δυσάρεστη θέση, επειδή οι επισκέψεις απαγορεύονταν σε δημόσιους χώρους όπως για παράδειγμα (οι βιβλιοθήκες, τα μουσεία, οι γκαλερί, οι αρχαιολογικοί χώροι) και έτσι ως αποτέλεσμα, οι επαφές με το προσωπικό που εργάζεται σε αυτούς τους τομείς θα ήταν υποχρεωτικές. Αυτή η παγκόσμια κρίση που αφορά τη δημόσια υγεία, επέφερε περιορισμούς που θα εμπόδιζαν τη διασπορά του ιού COVID-19. Λόγω του περιορισμού των μέτρων, δημιουργήθηκαν οικονομικά και πολιτισμικά προβλήματα, που μέσω αυτών έγινε φανερό κατά πόσο ήταν έτοιμοι οι φορείς του πολιτισμού να ανταπεξέλθουν σε αντίστοιχες περιπτώσεις, αν δηλαδή τα σχέδιά τους αναστάλθηκαν ή αν δεν επηρεάστηκαν από την κρίση ή αν χρησιμοποίησαν ή όχι τα κατάλληλα μέσα για να αντιμετωπίσουν αυτή την απρόσμενη κατάσταση. Ο τρόπος λειτουργίας των μουσείων μέχρι και πριν τον COVID-19 δεν κατάφερε να προστατέψει τη βιωσιμότητά τους, οπότε ήταν απαραίτητο να προχωρήσουν στο επόμενο βήμα, με τη βοήθεια της εξέλιξης της τεχνολογίας. Η διατήρηση της επαφής με το κοινό τους θα μπορούσε να επιτευχθεί με την εύρεση νέων εναλλακτικών λύσεων, όπως η ψηφιακή επικοινωνία, χωρίς βέβαια να χαθεί η αξία του πολιτιστικού χώρου και οι υπηρεσίες που παρέχει, ώστε να παραμείνει διαδραστικός και δημιουργικός (Γκαλάκου, 2021).

Τα τελευταία 20 χρόνια, τα μουσεία έχουν καταστήσει τις ψηφιακές τεχνολογίες βασικούς πόρους για την επίτευξη και την καινοτομία των λειτουργιών τους. Η τρέχουσα πανδημία επιβεβαιώνει την εξάρτηση των μουσείων από τα ψηφιακά εργαλεία, τα οποία έχουν γίνει το μόνο μέσο προσέγγισης του κοινού κατά τη διάρκεια των lockdown. Ενώ η επιστημονική κοινότητα γενικά εξετάζει την τεχνολογία πληροφοριών και επικοινωνιών ως εργαλείο για την παροχή καινοτόμων μουσειακών λειτουργιών, σπάνια επιδιώκει να κατανοήσει πώς οι ψηφιακές λύσεις διαπερνούν την καθημερινή οργάνωση και διαχείριση. Ο συνεχιζόμενος ψηφιακός μετασχηματισμός φαίνεται να είναι τόσο διάχυτος που η έννοια του «εικονικού μουσείου» συζητείται όλο και περισσότερο. Υποστηρίζεται επίσης ότι η ψηφιακή τεχνολογία έφερε επανάσταση στη σχέση των μουσείων με το κοινό, το οποίο πλέον περιλαμβάνει τόσο φυσικούς επισκέπτες όσο και εικονικούς ακόλουθους. Αξιοποιώντας νέες ψηφιακές διαδραστικές μεθόδους (Pallud και Monod 2010; vom Lehn και Heath 2005), οι επισκέπτες δραστηριοποιούνται επίσης όλο και περισσότερο στην παραγωγή πολιτιστικού περιεχομένου (Karp 2014), μεταβαίνοντας από απλούς καταναλωτές σε συμπαραγωγούς μουσειακών προσφορών. Στην Ευρώπη, η διάδοση της ψηφιακής τεχνολογίας στρέφει τόσο πολύ τη συμμετοχή του κοινού σε βαθμό που να τραβάει την προσοχή των πολιτικών. Επί του παρόντος, η πανδημία COVID-19 επιταχύνει σημαντικά τους ψηφιακούς μετασχηματισμούς μέσα στα μουσεία, τα οποία ξαφνικά καταλήγουν να αλληλοεπιδρούν μόνο με ψηφιακό κοινό για μεγάλες περιόδους. Λόγω του παρατεταμένου κλεισίματος, τα μουσεία αναγκάζονται όλο και περισσότερο να επανεφεύρουν τα επιχειρηματικά τους μοντέλα για να εκμεταλλευτούν έξυπνα τις ψηφιακές τεχνολογίες. Μια όλο και πιο στοχευμένη ψηφιακή προσφορά μπορεί να αλλάξει τη φυσική αλληλεπίδραση μεταξύ μουσείων και κοινού, οδηγώντας σε πρωτοποριακές ψηφιακές στρατηγικές όπως αυτές που βασίζονται στη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης. Τα ξαφνικά lockdown επηρεάζουν επίσης αρνητικά το εργατικό δυναμικό των μουσείων, στο βαθμό που επηρεάζουν τις εθνικές πολιτιστικές πολιτικές (Taormina και Baraldi, 2022)

Οι νέες τεχνολογίες και η ψηφιακή επαφή ενσωματώθηκαν στους πολιτιστικούς χώρους ώστε να ενισχυθούν και να επιβιώσουν κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19. Όταν ένα μουσείο επιβιώνει, αυτό σημαίνει ότι προβάλλεται και ενισχύεται η οικονομία του. Από την άλλη πλευρά, μπορεί η επαφή με το κοινό να διατηρήθηκε, αλλά οικονομικά αυτό δεν στάθηκε εφικτό, διότι οι υπηρεσίες των μουσείων ήταν δωρεάν, μέσω της ψηφιακής χρήσης, συνεπώς τα έσοδά τους παρέμειναν μειωμένα (Γκαλάκου, 2021).

Τα μουσεία εισέρχονται στη μετα-ψηφιακή εποχή, όπου η χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας θεωρείται αναπόσπαστο στοιχείο της άρθρωσης και της λειτουργίας των μουσείων. Νομιμοποιείται μέσω της εμφάνισης νέων προφίλ θέσεων εργασίας καθώς και ροών

εργασίας, αλλά επηρεάζει και στρατηγικές αποφάσεις, για παράδειγμα, μέσω κατανομών προϋπολογισμού για ψηφιακά έργα. Ωστόσο, η μετα-ψηφιακή συνθήκη ενθαρρύνει νέες ερευνητικές προοπτικές όπου η ψηφιακή τεχνολογία είναι μια «κανονιστική παρουσία», (Parry, 2013) ανεξάρτητα από το βαθμό αφομοίωσης και απαιτεί μια ολοκληρωμένη αναλυτική προσέγγιση σε διάφορες διαστάσεις: επιχειρησιακή, οργανωτική και στρατηγική (Tomina και Baraldi, 2022)

Η εκπαίδευση του προσωπικού των μουσείων εξασφαλίζεται από γνώσεις ψηφιακής τεχνολογίας και από νέες δεξιότητες. Οι χώροι των μουσείων γεμίζουν με εξοπλισμό όπως εγκατάσταση ηλεκτρονικών υπολογιστών, ψηφιακές εικόνες, βίντεο. Η προβολή των εκθεμάτων γίνεται μέσω ιστοσελίδων ως ψηφιοποιημένα, η ξενάγηση πραγματοποιείται με οπτικοακουστικά μέσα, αλλά πραγματοποιούνται και δραστηριότητες για τα παιδιά και τους ενήλικες είτε δια ζώσης είτε διαδικτυακά. Στο ψηφιακό περιβάλλον, δεν λείπει η παρουσία των πολιτιστικών οργανισμών. Τα μουσεία προβάλλουν την πολιτισμική κληρονομιά του κάθε τόπου, κάτι που σημαίνει πολλά για την ανθρωπότητα, και που δεν πρέπει να χαθεί η γνώση που παρέχεται ακόμα και σε περιόδους κρίσης όπως αυτή του COVID-19 (Μυλωνά, 2021).

Η επισκεψιμότητα των διαδικτυακών μουσείων από το κοινό φανέρωσε τη σπουδαιότητά τους, διότι προσφέρουν ανοιχτούς ορίζοντες στο νου μέσω της μάθησης, της γνώσης και της ομορφιάς τους. Η αναστολή λειτουργίας των μουσείων που δεν είχαν πάρει μέτρα, αντιμετώπισαν δυσκολίες προβολής τους στο κοινό τους η οποία ήταν μη επαρκής (Μυλωνά, 2021).

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, οι Νέες Τεχνολογίες προσέφεραν στο κοινό αρκετά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα μετά τον ψηφιακό μετασχηματισμό των μουσείων (πίνακας 3.1). Τα **πλεονεκτήματα** αφορούν το γεγονός ότι οι διαδικτυακοί επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν το μουσείο πρώτα μέσω της χρήσης ιστοσελίδων και των κοινωνικών δικτύων και έπειτα δια ζώσης, κάτι που προσελκύει το ενδιαφέρον τους και έτσι η φυσική επισκεψιμότητα αυξάνεται περισσότερο από πριν. Η χρήση του διαδικτύου βοηθά στην άμεση προσβασιμότητα, ειδικότερα μέσα στους χώρους του μουσείου και στα εκθέματά του από οποιαδήποτε γωνιά της γης. Η περιήγηση του επισκέπτη στο μουσείο μπορεί να γίνει από οπουδήποτε, δεν υπάρχει γεωγραφικός περιορισμός. Τα εκθέματα προβάλλονται και διαφημίζονται απεριόριστα και με χαμηλό κόστος, αυξάνοντας τις δυνατότητες για ψηφιακό μάρκετινγκ. Το μουσειακό υλικό που παρέχεται από ερευνητές, καθηγητές, φοιτητές συντηρείται για μεγάλο χρονικό διάστημα και οι πληροφορίες μεταδίδονται ευκολότερα στο κοινό. Τα έσοδα του μουσείου από τις ψηφιακές επισκέψεις μπορούν να εξασφαλιστούν ακόμη και από online πωλητήρια. Η αύξηση του κοινού στα μουσεία μπορεί επίσης να επιτευχθεί από

συμμετοχές σε λειτουργικές ιστοσελίδες και σχετικές αναρτήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και **μειονεκτήματα** σε ότι αφορά τον μετασχηματισμό των μουσείων ψηφιακά, όπως η αποξένωση και η έλλειψη επαφής δια ζώσης, διότι δεν υπάρχει φυσική αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων. Τα πνευματικά δικαιώματα για να κατοχυρωθούν είναι δύσκολο, επειδή δεν έχουν όλοι οι χρήστες πληροφοριακή παιδεία, ώστε να αναφερθεί η πηγή του υλικού μέσω διαδικτύου.

Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, όταν δεν καθίσταται δυνατή η πρόσβαση στο διαδίκτυο, οι χρήστες δεν μπορούν να συνδεθούν σε καμία διαδικτυακή υπηρεσία των μουσείων. Σημαντικά μειονεκτήματα ακόμη, θεωρούνται και η μη εξοικείωση του κοινού με τις Νέες Τεχνολογίες, η έλλειψη χρηματικών ποσών σε μουσειακούς φορείς αλλά και δεξιοτήτων από το εργασιακό προσωπικό για την παροχή ψηφιακών υπηρεσιών (Γραμμένου, 2022).

Πίνακας 3.1. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του ψηφιακού μετασχηματισμού των μουσείων

Η νέα εποχή ψηφιακού μετασχηματισμού των μουσείων	
Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα
• Νέοι επισκέπτες γνωρίζουν το μουσείο πριν το επισκεφθούν	• Κατοχή συγκεκριμένων δεξιοτήτων που ίσως το προσωπικό δεν διαθέτει
• Τα εκθέματα ταξιδεύουν εικονικά σε όλο τον κόσμο	• Έλλειψη προσωπικής επαφής
• Στο διαδίκτυο υπάρχει απεριόριστος χώρος προβολής	• Μικρή εξοικείωση του κοινού με τις Νέες Τεχνολογίες
• Εύκολη και άμεση προσβασιμότητα	• Δύσκολη η κατοχύρωση πνευματικών δικαιωμάτων
• Εξ αποστάσεως έρευνα και μελέτη	• Αδυναμία σύνδεσης στο διαδίκτυο
• Προβολή και διαφήμιση με χαμηλό κόστος	• Έλλειψη χρημάτων σε μουσειακούς φορείς
• Συντήρηση υλικού για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα	
• Ενίσχυση της εικόνας του μουσείου	
• Ταχύτερες ενέργειες μάρκετινγκ	
• Εύκολη διαχείριση πληροφοριών	
• Βελτιώνει την εμπειρία του κοινού	
• Δεν υπάρχουν γεωγραφικοί περιορισμοί	
• Online πωλητήρια	
• Προσέλκυση νέων επισκεπτών	
• Αύξηση κοινού	
• Οι ψηφιακές επισκέψεις δεν έχουν αντίτιμο	

3.3 ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ: Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η πανδημία COVID-19 είχε σημαντικό αντίκτυπο στα μουσεία σε όλο τον κόσμο, σύμφωνα με τους οποίους, λόγω των περιορισμών του lockdown, οι φυσικές συλλογές και οι

χώροι γκαλερί ήταν απρόσιτοι στο κοινό για παρατεταμένες χρονικές περιόδους, έχοντας σοβαρό οικονομικό αντίκτυπο στα μουσεία διεθνώς (Crooke, 2020). Η δήλωσή του International Council of Museums (ICOM) με τίτλο (*Statement on the necessity for relief funds for museums during the COVID-19 crisis*) εκδόθηκε για την ανάγκη οικονομικής μέριμνας των μουσείων, διότι η πανδημία του COVID-19 επέφερε οικονομικές επιπτώσεις που έθεσαν σε κίνδυνο το μέλλον τους (ICOM, 2020b). Παράλληλα, η δύσκολη κατάσταση στην οποία βρέθηκαν τα μουσεία παγκοσμίως οδήγησε τον ICOM να προτείνει έναν οδηγό με τίτλο (*Museums and COVID-19: 8 steps to support community resilience*) με στόχους, μέτρα και δημιουργικές ενέργειες οι οποίες θα βοηθήσουν να αντιμετωπιστεί η νέα κατάσταση και να κρατηθεί η επαφή με το κοινό και την τοπική κοινωνία. Τα μέτρα που προτάθηκαν είχαν ως κύριο στόχο να παραμείνουν ανοιχτά τα μουσεία, να κινητοποιηθούν προς μία κατεύθυνση όπου η κοινωνία θα συμμετέχει και θα τα υποστηρίξει, αλλά θα συμβάλλει επίσης και στο να αποκατασταθούν γρηγορότερα και ομαλότερα οι σχέσεις και οι συνθήκες μεταξύ τους (ICOM, 2020c).

Η μετάβαση των μουσείων από τη δια ζώσης επαφή στην ψηφιακή, αποτυπώνεται σε ένα πλήθος ερευνών της τελευταίας περιόδου. Τα ψηφιακά εργαλεία και οι νέες τεχνολογίες παρέχουν δυνατότητες τόσο προώθησης της εικόνας των μουσείων με στόχο την προσέλκυση νέων επισκεπτών, όσο και επικοινωνίας σε σχέση με το κοινό, να παραμείνουν ανοιχτά και να προβάλλουν διαδικτυακά το περιεχόμενό τους (Giannini και Bowen, 2022; Meng et al., 2022; Noehrer et al., 2021). Διαμορφώνεται με αυτό τον τρόπο ένα περιβάλλον μουσειακής επικοινωνίας που ονομάζεται «εικονικό» μουσείο (virtual museum) ή «κυβερνομουσείο» (cyber museum) (Οικονόμου, 2004). Όμως, δεν γνώριζαν όλα τα μουσεία τον τρόπο να το πετύχουν ή τα μέσα που θα χρησιμοποιήσουν ώστε να τα καταφέρουν. Με χρήση κάποιων παραδειγμάτων μουσείων, ο ICOM πρότεινε καλές πρακτικές ψηφιακής προβολής και δράσεων (*How to reach- and engage- your public remotely*) στοχεύοντας στο να διατηρήσουν τα μουσεία την επαφή με το κοινό τους και να προσελκύσουν πολλά και διάφορα ακροατήρια (ICOM, 2020d).

Πιο συγκεκριμένα, η εικόνα των μουσείων διεθνώς αποτυπώνεται σε τρεις έρευνες που διενεργήθηκαν τον Απρίλιο και τον Οκτώβριο του 2020 καθώς και τον Μάιο του 2021 από το International Council of Museums (ICOM) παρέχοντας έτσι μια συνολική επισκόπηση. Τον Απρίλιο του 2020, ενώ η κατάσταση για τα μουσεία διέφερε σε ολόκληρη την υφήλιο, σχεδόν το 95% των ιδρυμάτων αναγκάστηκαν να κλείσουν για να διασφαλίσουν την ευημερία του προσωπικού και των επισκεπτών, με αποτέλεσμα σοβαρές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις.

Σύμφωνα με την παγκόσμια έρευνα της UNESCO (Μάιος, 2020) η οποία αφορά περίπου 95.000 μουσεία, εκτιμάται ότι περισσότερα από 85.000 μουσεία ή περίπου το 90% των μουσειακών ιδρυμάτων διεθνώς, έχουν επηρεαστεί από το προσωρινό κλείσιμο στο πλαίσιο των μέτρων που ελήφθησαν για την καταπολέμηση του COVID-19. Σύμφωνα με τα δεδομένα του πίνακα 3.2, 182 χώρες έχουν τουλάχιστον ένα μουσείο. Μόνο 11 κράτη δεν έχουν λάβει μέτρα, ούτε έχουν αναπτύξει μικρά περιοριστικά μέτρα (για παράδειγμα το Μπενίν έχει αφήσει ανοιχτά τα μουσεία του, αλλά δεν τα επισκέπτονται), δηλαδή το 6% των κρατών με μουσείο. Προκύπτει κατά συνέπεια το συμπέρασμα ότι, η αναγκαιότητα της λήψης των περιοριστικών μέτρων και του lockdown ήταν μια διεθνής επιταγή ενάντια στην διάχυση της πανδημίας του COVID-19.

Πίνακας 3.2: Αριθμός χωρών διεθνώς που έλαβαν μέτρα κατά του COVID-19 στα μουσεία τους

Μέτρα που πήραν	Αριθμός	Κράτη
Δεν έχουν μουσεία	13	Αντίγκουα και Μπαρμπούντα, Νήσοι Κουκ, Τζιμπουτί, Δομινικά, Κιριμπάτι, Νησιά Μάρσαλ, Μικρονησία, Ναούρου, Άγιος Χριστόφορος και Νέβις, Άγιος Βικέντιος και Γρεναδίνες, Παλάου, Νότιο Σουδάν, Τουβαλού
Μικρά μέτρα (περιορισμοί) ή καθόλου μέτρα	11	Μπενίν, Λευκορωσία, Μπουρούντι, Τσαντ, Γουινέα, Λιβερία, Μαλδίβες, Νιούε, Σομαλία, Σουηδία, Τατζικιστάν
Επιμέρους μέτρα (κλείσιμο μερικών μουσείων)	15	Αλβανία, Μπαγκλαντές, Μπουρκίνα Φάσο, Αιθιοπία, Ιαπωνία, Μαλαισία, Μάλι, Νιγηρία, Πακιστάν, Φιλιππίνες, Σγκαπούρη, Σρι Λάνκα, Ταϊλάνδη, Τανζανία, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Μέτρα για όλα τα μουσεία	156	Άλλες χώρες

Πηγή: UNESCO [2020:12]

Η διεθνής αυτή εικόνα αντικατοπτρίζεται και στα στοιχεία του πίνακα 3.3, ο οποίος αφορά τον αριθμό των μουσείων που έκλεισαν προσωρινά σε κάθε ήπειρο. Είναι χαρακτηριστικό με εξαίρεση τα μουσεία στην Ασία και στον Ειρηνικό Ωκεανό, όπου το ποσοστό των μουσείων που έκλεισαν είναι στο 60% περίπου, στις υπόλοιπες ηπείρους ξεπερνά το 90% και στην Αφρική το αγγίζει (περίπου 88%).

Πίνακας 3.3: Αριθμός μουσείων που επηρεάστηκαν ή ακόμη επηρεάζονται από τα μέτρα κλεισίματος

Περιοχή	Αριθμός μουσείων	Αριθμός μουσείων που έκλεισαν προσωρινά	Ποσοστά μουσείων που έκλεισαν προσωρινά
Δυτική Ευρώπη και άλλες χώρες	61634	58281	94.6%
Ανατολική Ευρώπη	11465	11311	98.7%
Λατινική Αμερική και Καραϊβική	8067	8061	99.9%
Ασία και Ειρηνικός Ωκεανός	12195	7237	59.3%

Αφρική	841	738	87.8%
Αραβικά κράτη	473	473	100%
Σύνολο 195 κράτη	94675	86801	90.9%

Πηγή: UNESCO [2020:13]

3.4 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ NETWORK OF EUROPEAN MUSEUM ORGANIZATIONS (NEMO) ΚΑΙ ΤΟ INTERNATIONAL COUNCIL OF MUSEUMS (ICOM)

Στην συγκεκριμένη ενότητα αντλήθηκαν στοιχεία από δυο μεγάλες εμπειρικές έρευνες σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Η πρώτη αφορά την έρευνα του Network of European Museum Organizations (NEMO) και η δεύτερη του International Council of Museums (ICOM).

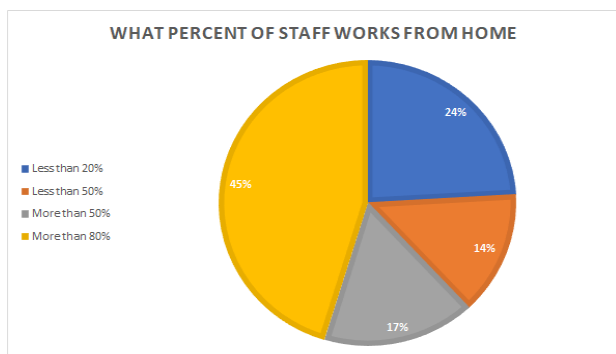
3.4.1. Στοιχεία από την έρευνα του NEMO

Για την καλύτερη κατανόηση της κατάστασης που αντιμετώπισαν τα μουσεία το τελευταίο χρονικό διάστημα κυρίως στην Ευρώπη, το Network of European Museum Organizations άρχισε να καταγράφει και να αναλύει τις επιπτώσεις στα μουσεία επιδεικνύοντας παράλληλα ψηφιακές ευκαιρίες που συνεχίζουν να τις χρησιμοποιούν πλήρως. Ως ‘απάντηση’ στην πανδημία, τα μουσεία έχουν στρέψει την προσοχή τους στο να αντιμετωπίσουν τους ανάγκες των κοινοτήτων τους ως προς αυτή την κατάσταση. Κάποια μουσεία προχώρησαν στην προμήθεια ιατρικών υλικών κάνοντας δωρεές στα νοσοκομεία, συνέβαλαν στη μείωση της απομόνωσης και της μοναξιάς τους με την αύξηση διαδικτυακών υπηρεσιών, διατήρησαν τον άτυπο εκπαιδευτικό τους ρόλο εξ αποστάσεως παρέχοντας παιχνίδια, ερωτήσεις και εκπαιδευτικό υλικό στο διαδίκτυο. Σύμφωνα με την έρευνα του NEMO (2020) που διεξήχθη το χρονικό διάστημα 24/3 έως 30/4, σε 48 χώρες συνολικά, συμπεριλαμβανομένων και των 27 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. έδειξαν ότι δεν υπάρχει ταχεία επιστροφή στο φυσιολογικό (προ COVID-19 εποχή) και ότι καλό θα ήταν να αποκτηθούν κάποια διδάγματα από αυτή την κρίση της πανδημίας, που θα οδηγήσουν το κοινό στο να ανταποκρίνεται καλύτερα και πιο αποτελεσματικά στην υφιστάμενη κατάσταση (NEMO, 2020). Αναφορικά με τη λειτουργία τους, τα περισσότερα μουσεία με ποσοστό 93% σε ολόκληρο τον κόσμο παρέμειναν κλειστά.

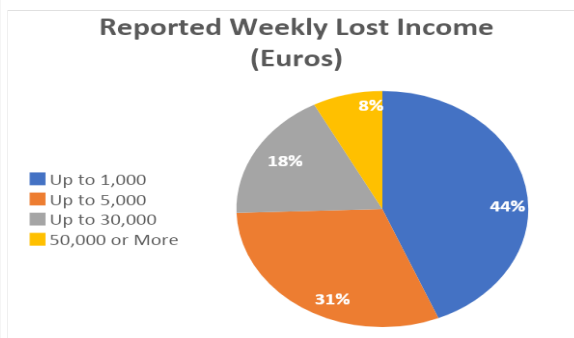
Στην Ευρώπη, πολλά μουσεία υποδέχτηκαν το κοινό κυρίως τους μήνες Μάιο-Ιούνιο 2020. Βέβαια, λόγω της δημιουργίας των ψηφιακών εφαρμογών, επιπλέον έρευνες αναφέρουν ότι πάνω από το 80% του προσωπικού από 930 μουσεία συνολικά κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού εργαζόταν από το σπίτι (NEMO, 2020) (διάγραμμα 3.1). Οι επιδράσεις που είχε η πανδημία συγκεκριμένα στα μουσεία, είναι εμφανείς: το οικονομικό αντίκτυπο, δεδομένου ότι

η απώλεια εισοδήματος απορρέει από κάποια έσοδα που έχουν πλέον διαφύγει όπως η αγορά εισιτηρίων, καταστήματα, καφέδες και άλλες υπηρεσίες που προσφέρονται, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο ποσοστό μουσείων (44%) να χάνει την εβδομάδα πάνω από 1000 ευρώ (NEMO, 2020) (διάγραμμα 3.2).

Διάγραμμα 3.1

Διάγραμμα 3.2

Πηγή: NEMO [2020: 6-7]

Ειδικότερα, μεγάλα μουσεία, όπως το Rijks, το Kunsthistorisches της Βιέννης και το Stedelijk, έχουν χάσει μεταξύ 100.000 ευρώ έως 600.000 ευρώ την εβδομάδα. Τα μουσεία που βρίσκονται σε περιοχές αναπτυσσόμενες τουριστικά, παρουσίασαν μια απώλεια εισοδήματος 75%-80% επειδή ο τουρισμός είχε διακοπεί πλήρως και οι περιορισμοί ήταν πιθανόν να συνεχιστούν καθ' όλη τη διάρκεια της θερινής περιόδου. Τα ιδιωτικά μουσεία από την άλλη πλευρά, αποκτούν το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων τους από τις πωλήσεις. Για κάποια από αυτά, ο προϋπολογισμός τους θεωρούνταν ολοκληρωτικά χαμένος, την περίοδο που το μουσείο έκλεισε. Υπήρξε αρκετά μεγάλος περιορισμός και στα έργα υποδομής τους, λόγω αυτής της απρόσμενης κρίσης του κορονοϊού. Τα μουσεία με τις περισσότερες επιδράσεις τελικά, έκλεισαν μόνιμα. Η απώλεια εισοδήματος, έπληξε επίσης και τα μουσεία που βρίσκονται στις πρωτεύουσες, λόγω της μεγάλης πληθυσμιακής κοινότητας. Βέβαια, είναι εκείνα που ωφελούνται περισσότερο από τον τουρισμό γενικότερα (NEMO, 2020) (διάγραμμα 3.3).

Διάγραμμα 3.3

Πηγή: NEMO [2020: 8]

Επόμενη επίδραση είναι αυτή απέναντι στο προσωπικό, που πολλά μουσεία δεν απέλυσαν, απλά άλλαξαν τα καθήκοντά τους για να καλυφθούν τρέχουσες ανάγκες που προέκυψαν. Η πλειονότητα των μουσείων (73%), μείωσε το κόστος που σχετίζεται με το προσωπικό και τα προγράμματα που αφορούν τον εθελοντισμό. Το προσωπικό που μειώθηκε με την παύση των καθηκόντων τους, αφορούσε κυρίως τις αγροτικές περιοχές που περιλαμβάνουν μικρά έως μεσαίου μεγέθους μουσεία.

Μία ακόμη επίδραση που είναι εξίσου σημαντική, είναι οι εναλλακτικοί πόροι χρηματοδότησης έκτακτης ανάγκης για πολιτιστικά ιδρύματα. Περίπου το 15% των μουσείων εξέτασαν αυτή την περίπτωση, για την κάλυψη απολεσθέντων ποσών-εσόδων τους. Λίγα μουσεία αναζήτησαν διαφορετικούς εναλλακτικούς πόρους χρηματοδότησης.

Επιπλέον, η επαφή των μουσείων με το κοινό τους συνεχίστηκε με τη βοήθεια των ψηφιακών δραστηριοτήτων. Η διαδικτυακή παρουσία των μουσείων αυξήθηκε τουλάχιστον κατά 70% από τότε που έκλεισαν λόγω κοινωνικών προβλημάτων. Μετά από τις πρώτες τρεις εβδομάδες εγκλεισμού στο κοινό, η ψηφιακή δραστηριότητα των μουσείων αυξήθηκε αυτή τη φορά κατά 80% αντιδρώντας στην γενικά ανεβασμένη προβολή της ψηφιακής πολιτιστικής κληρονομιάς στο διαδίκτυο. Εξετάζοντας το θέμα από την έναρξη των ψηφιακών δραστηριοτήτων, τα μουσεία χρησιμοποιούν περισσότερο από το παρελθόν τα κοινωνικά δίκτυα. Ωστόσο, αυξήθηκαν οι online εκθέσεις και οι εικονικές περιηγήσεις.

Σε ότι αφορά τους επισκέπτες, η διαδικτυακή επισκεψιμότητα στα μουσεία αυξήθηκε κατά 70% από τότε που έκλεισαν, κάτι που γενικότερα δείχνει ότι υπήρξε ανταπόκριση στην αύξηση των παρεχόμενων ψηφιακών υπηρεσιών, όπως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως πλατφόρμες επιλογής για τις δραστηριότητές τους. Επιπλέον, διαδικτυακές υπηρεσίες όπως το Facebook και το Instagram έχουν παίξει πολύ μεγάλο ρόλο στη δημοτικότητα των online υπηρεσιών καθώς και το εκπαιδευτικό υλικό ακολουθούμενο από βίντεο, ταινίες και τέλος, την προβολή της συλλογής τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το μουσείο ψηφιακής τέχνης στην Ζυρίχη (Ελβετία), όπου οι άνθρωποι μπορούσαν πολύ εύκολα να ενωθούν στην τάξη με ένα απλό κλικ, και δεύτερον το Museo Nacional Thyssen-Bornemisza στην Μαδρίτη, όπου εγκατέστησαν μια έκθεση σε ψηφιακή μορφή με οδηγό ήχου για την εικονική επίσκεψη στο μουσείο δημιουργώντας μια βαθιά εμπειρία στο κοινό με προστιθέμενη αξία. Όταν μετά τη λήξη του εγκλεισμού τα μουσεία άνοιξαν εκ νέου στο κοινό, χρησιμοποίησαν αφίσες και πρωτόκολλα υγιεινής σχετικά με την απολύμανση, την αποστασιοποίηση και την έκδοση εισιτηρίων. Για την προστασία του κοινού παρείχαν μάσκες προσώπου με το λογότυπο του μουσείου. Για περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με τα μουσεία αλλά και για τα μέτρα που

λήφθηκαν, χρησιμοποιήθηκε ο χάρτης και η ιστοσελίδα των μουσείων κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19.

Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν σε τελική ανάλυση ότι οι διαδικτυακές υπηρεσίες που απαιτούν λιγότερο πρόσθετους οικονομικούς πόρους ή πείρα ή δεξιότητες είναι αυτές που αυξάνονται περισσότερο (hashtags σε κοινωνικά δίκτυα ή δραστηριότητες γύρω από μια ήδη υπάρχουσα ψηφιακή συλλογή), ενώ αντίθετα, οι υπηρεσίες που απαιτούν χρόνο, πόρους και δεξιότητες όπως για παράδειγμα (ζωντανό περιεχόμενο, online μάθηση) είναι αυτές που αυξήθηκαν λιγότερο (NEMO, 2020)

3.4.2 Στοιχεία από την έρευνα του ICOM

Η πανδημία COVID-19 διατάραξε τις δραστηριότητες των μουσείων σε όλο τον κόσμο απειλώντας την επιβίωσή τους όχι μόνο σε οικονομικό επίπεδο, αλλά και τα μέσα διαβίωσης αρκετών χιλιάδων ανθρώπων που εργάζονται ως επαγγελματίες σε αυτά. Το ICOM απέναντι σε αυτή την κατάσταση έκτακτης ανάγκης ανταποκρίθηκε με γρήγορο ρυθμό, με το να προσαρμόσει καλύτερα το έργο του και να σταθεί απέναντι στις δυσκολίες του δικτύου του έγκαιρα. Ο COVID-19 επειδή επηρέασε τον πολιτιστικό τομέα και θα συνεχίσει να τον επηρεάζει και στο μέλλον, η ICOM συγκέντρωσε πληροφορίες μέσω μιας παγκόσμιας έρευνας, σε 1600 μουσεία και επαγγελματίες του πολιτισμού σε 107 χώρες και σε 5 ηπείρους το διάστημα 7/4-7/5 του 2020 καταγράφοντας τον αντίκτυπο που είχαν τα lockdown στα μουσεία σε πολλούς τομείς όπως οι οικονομικές επιπτώσεις, η κατάσταση του μουσείου και του προσωπικού, η ασφάλεια και η διατήρηση συλλογών καθώς και ο τρόπος επικοινωνίας τους. Σύμφωνα με τις απαντήσεις της έρευνας, τα δεδομένα δείχνουν ότι υπάρχει ένα **κλίμα αβεβαιότητας** για το μέλλον των πολιτιστικών ιδρυμάτων, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να βρουν έναν τρόπο για να διασφαλιστεί το μέλλον των μουσείων και της πολιτιστικής τους κληρονομιάς που διαθέτουν, διότι τα μουσεία αποτελούν μέρος της ταυτότητας των λαών και των εθνών, είναι βασικός μοχλός της τοπικής ανάπτυξης.

Κατά τη διάρκεια του lockdown, πολλά μουσεία λειτούργησαν σε μεγαλύτερο βαθμό τις **ψηφιακές τους δραστηριότητες**. Ειδικότερα, οι δραστηριότητες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αυξήθηκαν στα περισσότερα μουσεία, επειδή οι περισσότεροι επαγγελματίες εργάζονταν από το σπίτι κατά 84% για όσο ίσχυαν οι περικοπές. Σε διάφορες περιοχές του κόσμου (Λατινική Αμερική, Καραϊβική, Αφρική, Ασία) υπήρξαν μέτρα για τη διατήρηση και την ασφάλεια των μουσείων αλλά και της κληρονομιάς τους, τα οποία αυξήθηκαν για να αντιμετωπιστεί η έλλειψη προσωπικού ενώ σε άλλες περιοχές ήταν ανεπαρκή. Κάποιες από αυτές ήδη προϋπήρχαν, οπότε μετά τις απαγορεύσεις αυξήθηκε η χρήση τους περισσότερο σε

σχέση με πριν. Βέβαια, εξαιτίας της κρίσης αυτής, μουσεία τα οποία δεν είχαν επαφή με την ψηφιακή τεχνολογία, δημιούργησαν σχετικές πλατφόρμες για να διατηρήσουν την επικοινωνία με το κοινό τους. Μολονότι ορισμένα μουσεία είναι δύσκολο να εφαρμόσουν διαδικτυακές δραστηριότητες, είναι σίγουρο ότι αυτή η κρίση της πανδημίας θα έχει διαρκή αντίκτυπο στον τρόπο επικοινωνίας με το κοινό μελλοντικά. Συγκριτικά με τις περιφέρειες, σε παγκόσμιο επίπεδο, παρατηρείται ότι είναι διαφορετικοί οι πόροι που διαθέτουν τα μουσεία για τις δραστηριότητες ψηφιακής επικοινωνίας καθώς και η ικανότητα να απευθύνονται στο κοινό εξ αποστάσεως. Λιγότερο έντονη είναι η διαφορά για τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όμως σε περιοχές όπως η Αφρική και οι αραβικές χώρες, το χάσμα είναι πιο ουσιαστικό, με αποτελέσματα ποσοστά να ποικίλλουν σημαντικά.

Αναφορικά με την **κατάσταση του προσωπικού των μουσείων**, η πλειοψηφία από τους επαγγελματίες που εργάζονταν στο μουσείο αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το χώρο εργασίας τους, για να εξασφαλίσουν την ασφάλειά τους, αλλά και να συμμορφωθούν σύμφωνα με τα μέτρα περιορισμού των κυβερνήσεων. Οι δυσκολίες τους ωστόσο, οφείλονται όχι μόνο βάσει των θεσμικών οργάνων, αλλά και για οικονομικούς, ψυχολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες. **Ο οικονομικός αντίκτυπος** σε όλες του τις εκφάνσεις είναι σημαντικός, δημιουργείται ένα βαρύ κλίμα αβεβαιότητας, με προβλεπόμενες επιδράσεις όπως είναι η μείωση του προσωπικού, η μείωση των προγραμμάτων, η απώλεια δημόσιας και ιδιωτικής χρηματοδότησης, και το κλείσιμο του μουσείου. Τα αποτελέσματα συνολικά, δείχνουν ότι η κατάσταση είναι κρίσιμη, με σοβαρές οικονομικές επιπτώσεις σε όλες τις πτυχές των δραστηριοτήτων των πολιτιστικών ιδρυμάτων. Στο **διάγραμμα 3.4** παρουσιάζεται το ποσοστό των επισκεπτών που έχασαν τα μουσεία το 2020 διεθνώς. Παρατηρείται ότι πάνω από 75% των μουσείων έχασαν το 45,2% των επισκεπτών τους.

Διάγραμμα 3.4

Πηγή: ICOM – Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (2021:10)

Δείγμα: 840 απαντήσεις από στελέχη μουσείων

Αναμενόμενο αντίκτυπο της παραπάνω εικόνας είναι και η **μείωση του προσωπικού** στο 23% των μουσείων σε όλες τις χώρες του κόσμου. Η προβλεπόμενη μείωση ή απώλεια δημόσιας και ιδιωτικής χρηματοδότησης των μουσείων ποικίλλει σημαντικά, και θα έχει επιπτώσεις στα πολιτιστικά ιδρύματα σε παγκόσμιο επίπεδο, διότι αν τα έσοδά τους προέρχονται από το δημόσιο ή από ιδιώτες ή από την έκδοση εισιτηρίων, όλοι οι πόροι των μουσείων αναμφίβολα θα επηρεαστούν από την πανδημία COVID-19 (ICOM, 2020).

3.5. ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΕΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Οι επιδράσεις της πανδημίας COVID-19 στον πολιτισμό και ειδικότερα στα μουσεία, έχουν μελετηθεί από πολλούς ερευνητές οι οποίοι εξέτασαν το θέμα από διάφορες οπτικές γωνίες. Αναμφίβολα, η χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας συνέβαλε θετικά στην προσέγγιση των μουσείων την περίοδο του lockdown.

Πιο συγκεκριμένα, οι Agostino et al., (2020), πραγματούτηκαν μια έρευνα που αφορά την αντίδραση των 100 μεγαλύτερων Ιταλικών Κρατικών Μουσείων απέναντι στην προσωρινή διακοπή λειτουργίας της φυσικής τους τοποθεσίας εξαιτίας της πανδημίας COVID-19. Αυτό σηματοδότησε την έναρξη της λειτουργίας τους σε ψηφιακή μορφή με τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, στα οποία έχει δημοσιευτεί το είδος και το περιεχόμενό τους. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι κατά την διάρκεια του lockdown οι διαδικτυακές πολιτιστικές δραστηριότητες των μουσείων αυτών διπλασιάστηκαν, πράγμα που προκάλεσε έντονους προβληματισμούς στο ευρύ κοινό, σχετικά με την μελλοντική επισκεψιμότητά τους από τους τουρίστες και γενικότερα στην επαφή τους με τον πολιτισμό. Η ανάλυση αυτής της έρευνας βασίστηκε σε μια ομάδα των 100 ατόμων που επισκέφθηκαν τα κρατικά μουσεία που βρίσκονται σε όλη την Ιταλία, χρησιμοποιώντας ως εργαλείο τις δημοφιλέστερες διαδικτυακές πλατφόρμες όπως είναι το Facebook, το Twitter και το Instagram. Με αυτό τον τρόπο παρακολούθησαν τις δραστηριότητες των δημόσιων μουσείων, τις υπηρεσίες που παρείχαν, τις online κριτικές-αλληλεπιδράσεις που έγιναν, αλλά και την αντίληψη του κοινού σε αυτές ειδικότερα την περίοδο του εγκλεισμού. Αργότερα, παρά το γεγονός ότι οι φυσικές τους τοποθεσίες ήταν κλειστές, παρατηρήθηκε ότι ήταν έντονη η επιθυμία τα μουσεία να εξακολουθούν να παραμένουν διαδικτυακά ενεργά, χάρη στην ανοδική τάση των οπαδών τους μέσω της χρήσης των social media και της προσέλκυσης του κοινού σε αυτά. Ως αποτέλεσμα, η χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας υπερδιπλασιάστηκε, οδηγώντας στις σκέψεις για τη δημιουργία νέων ψηφιακών μοντέλων πολιτιστικής εκτίμησης για το μέλλον.

Μία ακόμη σημαντική έρευνα είναι αυτή των Tranta et al., (2021), η οποία αναφέρεται στον περιορισμό κυκλοφορίας των πολιτών σε κλειστούς χώρους και κυρίως σε σημεία

πολιτιστικού ενδιαφέροντος όπως είναι τα μουσεία. Λόγω του αισθήματος αβεβαιότητας που επικρατούσε στην Ελλάδα, το οποίο προκάλεσε η πανδημία COVID-19 κατά την περίοδο του εγκλεισμού, ειδικότερα επικεντρώνεται στις αντιδράσεις των νέων σε ότι αφορά αυτόν τον νέο τρόπο ζωής, και στο ποια ήταν η ανταπόκρισή τους απέναντι στην ψηφιακή λειτουργία των μουσείων. Επιπλέον, καταγράφεται εμπειρικά η ανησυχία τους αλλά και ποια είναι η άποψη των τουριστών για τις διαδικτυακές επισκέψεις τους στα μουσεία αντί για την φυσική τους παρουσία σε αυτά. Η ανάλυση αυτής της έρευνας βασίστηκε σε ποσοτική μέθοδο με την χρήση ερωτηματολογίου που αποτελείτο από 29 ερωτήσεις στις οποίες έπρεπε να δοθούν απαντήσεις εντός 19 λεπτών. Στο ερωτηματολόγιο ανταποκρίθηκαν θετικά τον Δεκέμβριο του 2020 / Ιανουάριο του 2021, συνολικά 117 μέλη της φοιτητικής κοινότητας του Υπουργείου ALIS στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, που αποτέλεσαν το δείγμα. Τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν, αναλύθηκαν μέσω στατιστικών εργαλείων του προγράμματος SPSS.

Σκοπός ήταν η εξέταση διαφόρων απόψεων των νέων σχετικά με τις συνθήκες που επέφερε η πανδημία, αλλά και της αντίδρασής τους σε ότι αφορά την αντικατάσταση της δια ζώσης επίσκεψής τους στα μουσεία έναντι της ψηφιακής. Βασικό συμπέρασμα το οποίο προέκυψε από αυτή την έρευνα, ήταν ότι η πλειοψηφία των νέων υποστήριξαν την εξωστρέφεια των πολιτιστικών χώρων, διότι παίζουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση των ατόμων καθώς και στην εμβάθυνση γνώσης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Αξιοσημείωτη είναι και η μελέτη των Rivero et al., (2020), για την περίπτωση των ισπανικών αρχαιολογικών μουσείων και της τοποθεσίας τους, των οποίων η λειτουργία σταμάτησε στις 18 Μαρτίου 2020. Για την επανεμφάνισή τους, χρησιμοποίησαν το Twitter ως ψηφιακό μέσο επικοινωνίας και ανέλυσαν το περιεχόμενο των #hashtags μέσω μεικτής μεθοδολογίας. Στόχος τους ήταν ο προσδιορισμός ποιοτικών και προσβάσιμων εκπαιδευτικών στρατηγικών για την μετάδοση πληροφοριών, αλλά και κατά πόσο συχνά αλληλοεπιδρούν οι χρήστες μέσω της συγκεκριμένης διαδικτυακής πλατφόρμας. Παράλληλα, ο σημαντικότερος σκοπός της παρούσας μελέτης, είναι να αναλύσει τη δραστηριότητα του Twitter για τα ισπανικά αρχαιολογικά και υπαίθρια μουσεία κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού που προκύπτει από την πανδημία COVID-19. Ακόμη, διερευνά εάν αυτή η δραστηριότητα επιτρέπει την εκπλήρωση ορισμένων από τους στόχους για αειφόρο ανάπτυξη, που σχετίζονται με την εκπαίδευση και την πολιτιστική κληρονομιά. Ο κύριος προβληματισμός ήταν, αν όντως τα ισπανικά αρχαιολογικά μουσεία προωθούν μια άλλη μορφή εκπαίδευσης των πολιτών η οποία επιτυγχάνεται με την συμμετοχή τους. Η έρευνα αυτή λοιπόν, προτείνει μία αξιολόγηση του Twitter του οποίου η δραστηριότητα ως αποτέλεσμα αυξήθηκε. Η χρήση αυτού του μέσου κοινωνικής δικτύωσης δημιούργησε νέους τρόπους διδασκαλίας με τα μέσα ενημέρωσης, οι

οποίοι υπερισχύουν σε σχέση με την απλή ανταλλαγή πληροφοριών και δεδομένων που διασφαλίζουν την βιωσιμότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε ότι αφορά τη μεθοδολογία της έρευνας αυτής, γι' αυτή τη μελέτη συγκεντρώθηκαν πληροφορίες που αφορούσαν τουλάχιστον ένα δείγμα από 254 ισπανικά αρχαιολογικά μουσεία και τις συλλογές τους. Από αυτά τα ιδρύματα, τα 59 διαθέτουν επίσημο λογαριασμό στο Twitter των οποίων η δραστηριότητα έχει αρκετά υψηλό επίπεδο, είναι δηλαδή προγραμματισμένη και σταθερή χρησιμοποιώντας την μέθοδο των hashtags.

Τέλος, κατά την διάρκεια του εγκλεισμού λόγω της πανδημίας COVID-19, τα ισπανικά αρχαιολογικά μουσεία επιβεβαίωσαν ότι είχαν περισσότερη απήχηση στο κοινό μέσω διαδικτύου. Εξαιτίας της μειωμένης κινητικότητας των πολιτών και γενικότερα με την αλλαγή των συνθηκών, έγινε αναπροσαρμογή του τρόπου με τον οποίο συμμετέχουν ενεργά τα μέλη των ισπανικών μουσείων, η οποία διαδικασία γίνεται πλέον ψηφιακά με τη χρήση του Twitter (δημοσίευση σχετικού εκπαιδευτικού περιεχομένου, εικονικές επισκέψεις και περιηγήσεις). Είναι μια συνεργατική πρωτοβουλία που κυρίως, μέσω μουσειακών διαδραστικών δραστηριοτήτων συμβάλλει στην βιωσιμότητα για την μετάδοση και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Μία επίσης σημαντική έρευνα είναι αυτή των Magliacani et al., (2021), που μελέτησαν τον τρόπο με τον οποίο τα ιταλικά Πανεπιστημιακά μουσεία βίωσαν την εμπειρία της πανδημίας COVID-19. Η έρευνα αυτή, βασίστηκε σε νομοθετικά έγγραφα και δημοσκοπήσεις που έκαναν τα μουσεία, αλλά και σε βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετικά με το πώς διαχειρίστηκαν την παροχή υπηρεσιών τους μέσω της χρήσης της ψηφιακής τεχνολογίας. Η τελευταία συνέβαλε πρώτον, στον προσδιορισμό του περιεχομένου τους, και δεύτερον στην αλληλεπίδραση των επισκεπτών με μια διαφορετική προσέγγιση, κάτι που οδήγησε στην δημιουργία εικονικής ερμηνείας της προβλεπόμενης εμπειρίας τους. Η έρευνα περιλαμβάνει ερμηνευτική μεθοδολογική προσέγγιση με στόχο την εξερεύνηση του υπόβαθρου των πανεπιστημιακών μουσείων και η συλλογή στοιχείων της βασίζεται σε πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές. Αναφορικά με τις δευτερογενείς, η βιβλιογραφία παρέχει βασικές θεωρητικές γνώσεις για τη διαχείριση των μουσείων και των υπηρεσιών. Η αλληλεπίδραση των ιταλικών πανεπιστημιακών μουσείων (παρόχων) και των επισκεπτών (πελατών) προσφέρει πολιτιστικές υπηρεσίες όπως η ιστορική-επιστημονική κληρονομιά, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο γίνεται η διερεύνηση ενός εμπειρικού πλαισίου που χρησιμεύει για τη λειτουργία των ψηφιακών τεχνολογιών που έγκεινται στην συν-δημιουργία της αξίας, κυρίως την περίοδο που η πανδημία COVID-19 εξαπλωνόταν σοβαρά στην ιταλική χώρα. Όσο για τις πρωτογενείς, το Ιταλικό Υπουργείο Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης παρείχε μια διαδικτυακή και ανοιχτή

πλατφόρμα στην οποία περιέχεται ένα ολοκληρωμένο σύνολο δεδομένων με λίστες και σημαντικές πληροφορίες για τα ιταλικά πανεπιστήμια. Σύμφωνα με αυτή την πλατφόρμα, στην Ιταλία υπάρχουν συνολικά 78 πανεπιστήμια, από τα οποία τα 38 είναι πανεπιστημιακά μουσεία. Η συλλογή αυτών των δεδομένων για την συν-δημιουργία αξίας των μουσείων περιλαμβάνει τη συγκέντρωση δύο πηγών πληροφοριών, α) νομοθετικά έγγραφα με στατιστικές περιγραφές εξάπλωσης της πανδημίας για το εξωτερικό πλαίσιο των πανεπιστημιακών μουσείων ως αντικείμενο μελέτης της έρευνας και β) δεδομένα για την κατανόηση του εσωτερικού τους κόσμου. Τα δεδομένα αυτά, εφόσον δεν υπήρχαν κάπου αλλού διαθέσιμα, στάλθηκαν είτε στον πρόεδρο, είτε σε διευθυντές/επιμελητές των πανεπιστημιακών μουσείων. Επιπλέον, για την διεξαγωγή της έρευνας σχεδιάστηκε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο χορηγήθηκε σε τρία πανεπιστημιακά μουσεία που αποτέλεσαν το 9,8% του δείγματος με απαντήσεις πολλαπλής επιλογής και γραπτές εκφράσεις-σχόλια σε προσωπικό κείμενο του καθενός από τους ερωτηθέντες. Η τελική έκδοση του ερωτηματολογίου συγκροτήθηκε από 10 ερωτήσεις σε τέσσερις ενότητες, που αφορούσαν τα δημογραφικά στοιχεία των πανεπιστημιακών μουσείων, ποιες υπηρεσίες παρείχαν πριν τον εγκλεισμό αλλά και κατά τη διάρκεια, και ποιος ο αντιληπτός ρόλος του πολιτισμού από την πλευρά/προοπτική των μουσείων. Η δομή του ερωτηματολογίου εστίαζε στα λιγότερο ερευνημένα πανεπιστημιακά μουσεία στα πλαίσια της αλληλεπίδρασης παροχών/καταναλωτή με τη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας. Στάλθηκε σε 38 πανεπιστημιακά μουσεία, εκ των οποίων τα 34 απάντησαν μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας με ποσοστό ανταπόκρισης 91,2%. Το δείγμα λοιπόν, αντιπροσωπεύεται από τα μουσεία που ανταποκρίθηκαν, τα οποία πράγματι αποτελούν την πλειοψηφία. Η συλλογή των δεδομένων, πραγματοποιήθηκε τους μήνες Μάιο και Ιούνιο του 2020. Η ανάλυση των δεδομένων βασίζεται σε νομοθετικά έγγραφα και πληροφορίες που ορίζουν το πλαίσιο της μελέτης. Οι απαντήσεις στα ερωτηματολόγια οργανώθηκαν ως εικονικές μεταβλητές. Το επακόλουθο ήταν η αξιολόγηση των απαντήσεων ως προς το βαθμό που τα ιταλικά πανεπιστημιακά μουσεία κατέφυγαν στην ψηφιακή τεχνολογία ώστε να παρέχουν υπηρεσίες καθ' όλη τη διάρκεια του lockdown. Σύμφωνα με τις τελικές παρατηρήσεις, το παρόν επιστημονικό άρθρο αφορά την έρευνα που έγινε για το πώς τα Ιταλικά Πανεπιστημιακά μουσεία κατάφεραν μέσω των ψηφιακών τεχνολογιών να θεωρούνται φορείς παροχής υπηρεσιών, ερμηνεύοντας έτσι την προβλεπόμενη εμπειρία τους επαναπροσδιορίζοντας το περιεχόμενο και την αλληλεπίδραση με τους επισκέπτες τους, δημιουργώντας στο τέλος μια εικονική ερμηνεία αυτής της εμπειρίας.

Η μελέτη των Choi et al., (2021) διερευνά τον τρόπο με τον οποίο τα μουσεία θα μπορέσουν να εξασφαλίσουν βιώσιμη ανταγωνιστικότητα, μέσω δεκαπέντε ημι-δομημένων συνεντεύξεων

χρησιμοποιώντας τη βοήθεια της ‘δειγματοληψίας χιονοστιβάδας’. Οι συνεντεύξεις αποτελούνταν από τρεις ομάδες, την ομάδα τριών χρηστών, έξι καλλιτεχνών και έξι εργαζομένων σε μουσεία και διεξάχθηκαν με την μορφή συνομιλιών. Οι ερωτηθέντες προσδιορίστηκαν με βάση τα προφίλ τους αλλά και επειδή βίωσαν τη ροή αλλαγών των μουσείων χρησιμοποιώντας ένα ημι-δομημένο ερωτηματολόγιο το οποίο οδήγησε σε αυτές τις συνεντεύξεις. Στόχος της μελέτης αυτής είναι η κατά πόσον εξακρίβωση της συνδημιουργίας αξίας με βάση την εμπειρία και τη δέσμευση των χρηστών αντικατοπτρίζει τις πραγματικές αλλαγές στα μουσεία. Η μεθοδολογία που εφαρμόστηκε ως απάντηση σε αυτό το ερώτημα, αφορά την μελέτη περιπτώσεων. Επιπλέον, η μελέτη αυτή αποσκοπεί στην εξέταση του κατά πόσο η ταξινόμηση και τα εννοιολογικά βασικά στοιχεία είναι σε θέση να ερμηνεύσουν υποθέσεις συνεργασίας μεταξύ των οργανισμών. Τα στοιχεία αυτά διαφοροποιήθηκαν για την ικανοποίηση των ευρέως αποδεκτών κριτηρίων αξιολόγησης για ποιοτική έρευνα, που βοήθησε στην διασφάλιση της εγκυρότητας της μελέτης καθώς και με την συλλογή δεδομένων που πραγματοποιήθηκε. Προκειμένου τα μουσεία να επιτύχουν αυτή την εξασφάλιση, άλλαξαν τα υπάρχοντα επιχειρηματικά τους μοντέλα σε μεγάλο βαθμό, δίνοντας περισσότερη σημασία στους εσωτερικούς παρά εξωτερικούς stakeholders. Επιπλέον, η ενθάρρυνση για την συμμετοχή των χρηστών στην προώθηση των προϊόντων των μουσείων, τους καθιστά δυνατούς υποστηρικτές που είναι ενεργοί στις διαδικτυακές πλατφόρμες παρακινώντας νέους και περισσότερους χρήστες. Έτσι διαμορφώθηκαν οι επιπτώσεις του διαδικτύου. Το συμπέρασμα αυτής της μελέτης, είναι ότι η πανδημία έχει αλλάξει τον κόσμο στον οποίο ζούμε και όπως φαίνεται, τα μουσεία έχουν επεκτείνει το ρόλο τους χρησιμοποιώντας τις ψηφιακές τεχνολογίες και ανοίγοντας τις θέσεις τους στο κοινό. Αυτή η καινοτόμος- τάση συμβάλλει θετικά στην βιώσιμη ανταγωνιστικότητα των μουσείων την εποχή της πανδημίας αλλά και σε αυτή της μετα- COVID-19 εποχής. Ακόμη, τα μουσεία θα πρέπει να επικεντρωθούν στη διαχείριση της συνδημιουργίας αξίας διότι αποτελεί μία από τις πιο αποτελεσματικές λύσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη τους εν μέσω των προκλήσεων της εποχής COVID-19.

Η μελέτη των Mas et al., (2021), υποστηρίζει ότι τα social media παράγουν ένα έντονο αντίκτυπο στα ιδρύματα που έχουν ως βάση τον πολιτισμό και προωθούν την έννοια του ‘ψηφιακού κοινωνικού μουσείου’. Έτσι παρέχεται η δυνατότητα να αξιοποιούνται οι ευκαιρίες που δίνουν οι ψηφιακές τεχνολογίες, αλλά και η συμβολή της διεύρυνσης του κοινού-στόχου της έκθεσης των μουσείων. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το Facebook, χρησιμοποιήθηκαν για τη βελτίωση των σχέσεων και της εμπειρίας των επισκεπτών στα μουσεία αλλά αποτέλεσαν και μέσο μαζικής επικοινωνίας και διαμοιρασμού του περιεχομένου τους με το ευρύ κοινό. Θέτονται τα ερευνητικά ερωτήματα όπως, α) αν το Facebook θεωρείται

διαφημιστικό εργαλείο για τα ισπανικά μουσεία ή ένα μέσο εκπαίδευσης του κοινού για την μετάδοση του πολιτισμού β) ποιος ο τρόπος της χρήσης του στα μουσεία και γ) αν επηρεάζονται οι στρατηγικές προώθησής του από την πανδημία του COVID-19. Για να διεξαχθεί η συγκεκριμένη μελέτη, έγινε χρήση της τεχνικής ανάλυσης περιεχομένου που επιτρέπει την αντικειμενική εξέταση του περιεχομένου της επικοινωνίας. Η διερεύνηση πραγματοποιείται επιστημονικά, που αφορά τις ‘έννοιες’ [θεματική ανάλυση] και τους ‘σηματοδότες’ [ανάλυση διαδικασιών και τυπικών χαρακτηριστικών] οποιουδήποτε κειμένου. Η τεχνική αυτή επιτρέπει να μετρηθεί η συχνότητα με την οποία παρατηρούνται στοιχεία ενδιαφέροντος στη συλλογή πληροφοριών που έχουν επιλεγεί για αυτή τη μελέτη συνολικά. Η παρούσα έρευνα χρησιμοποιεί, σύμφωνα με την συλλογή δεδομένων της, ανάλυση με στατιστική επεξεργασία κάνοντας χρήση του προγράμματος SPSS μέσω της επιλογής δέκα ισπανικών μουσείων με τους περισσότερους ακόλουθους στο Facebook την περίοδο: Ιούλιος 2016-2020, εκ της οποίας τα αποτελέσματα ανάγονται στο 69,2% των δημοσιεύσεων που αφορούν το Facebook ως προωθητικό εργαλείο, ενώ το 19,6% αντιπροσωπεύει ο αλφαριθμητισμός για την μετάδοση του πολιτισμού. Επιπλέον, περιλαμβάνει τρία στάδια που αφορούν την διάδοση προωθητικού υλικού του μουσείου στο Facebook πριν, κατά τη διάρκεια του lockdown αλλά και το μετά, μελετώντας τις διαφορές στον αριθμό των δημοσιεύσεων που έγιναν από το κάθε μουσείο. Ακόμη, η ανάλυση που προσφέρει η ανωτέρω μελέτη σχετίζεται με τις στρατηγικές επικοινωνίας (περιεχόμενο) που πραγματοποίησαν τα σημαντικότερα ισπανικά μουσεία, δίνοντας έμφαση στην επίπτωση της χρήσης διαφημιστικού περιεχομένου των μηνυμάτων τους. Κλείνοντας, η ανάλυση της περιόδου του lockdown (πριν, κατά τη διάρκεια, έπειτα) συνέβαλε στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο προσαρμόστηκαν οι στρατηγικές προώθησης του μουσείου μέσω των αναγκών επικοινωνίας που προέκυψαν λόγω της πανδημίας COVID-19. Ως αποτέλεσμα, η ανάγκη για περιεχόμενο μέσω του Διαδικτύου αυξήθηκε σημαντικά.

Η μελέτη των Antara και Sen (2020) υποστηρίζει ότι εξαιτίας του COVID-19 άλλαξε ο τρόπος ζωής όλων. Η πανδημία επηρέασε όλους τους τομείς και κυρίως τον οικονομικό. Ανάμεσα σε αυτούς βρίσκεται και ο πολιτιστικός, διότι τα μουσεία υπήρξαν μάρτυρες της οικονομικής ζημίας που προκλήθηκε κατά τη διάρκεια της πανδημίας και ως εκ τούτου, η επιβίωσή τους τέθηκε σε κίνδυνο. Βέβαια, διατηρήθηκαν οι κοινωνικές αποστάσεις μέσω της χρήσης των online μουσείων αλλά και η ανθεκτικότητα των μουσείων εν καιρώ πανδημίας, οι εργαζόμενοι εργάστηκαν από το σπίτι ενώ οι προσωρινοί και οι ελεύθεροι επαγγελματίες βρίσκονταν σε ανεργία. Τα μουσεία στην πλειονότητά τους, δεν είχαν την δυνατότητα να πληρώνουν τους μισθούς των υπαλλήλων. Συνεπώς, οι stakeholders ήταν αναγκαίο να λάβουν

υποστηρικτικές δραστηριότητες που να ανταποκρίνονται στις ειδικές συνθήκες των μουσείων, ώστε να μπορέσουν να επιβιώσουν στην μετα-COVID-19 εποχή. Η μεθοδολογία βασίζεται σε δευτερογενή έρευνα, οι πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν προέρχονταν από διάφορες εκθέσεις, δημοσιεύσεις επιθεωρήσεων, εφημερίδες και σχετικές ιστοσελίδες. Λέξεις-κλειδιά όπως: online μουσεία, ανθεκτικότητα, υπάλληλοι, μουσεία, COVID-19, χρησιμοποιήθηκαν για την συλλογή δεδομένων. Συνοψίζοντας, τα μουσεία αποτελούν απαραίτητο μέρος της κοινωνίας μας. Αναμφίβολα, ο COVID-19 δημιούργησε μια δύσκολη συγκυρία γι' αυτά που άλλαξε τη μορφή της ανάπτυξής τους. Είναι αναγκαίο να εφαρμοστούν κατάλληλες αναπτυξιακές πολιτικές, ώστε μέσα από αυτή την συνεργασία των stakeholders-μουσεία να μπορέσουν να επιβιώσουν οικονομικά και στην μετα- COVID-19 εποχή, ώστε να φέρουν τον πολιτισμό στην επόμενη γενιά.

Η μελέτη των Fitriyani et al., (2020) αποσκοπεί στην έρευνα των επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19 στις δραστηριότητες των μουσείων, και κυρίως στην περιοχή της Τζακάρτα, Ινδονησία. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την έρευνα είναι η περιγραφική/ποιοτική. Σε ότι αφορά την παρούσα μελέτη, οι πηγές βασίζονται σε δευτερεύοντα δεδομένα από διαδικτυακές πλατφόρμες ειδήσεων, ερευνητικά αποτελέσματα, επιθεωρήσεις, και άλλες σχετικές αναφορές με την έρευνα. Η συλλογή δεδομένων έχει γίνει με τη χρήση τεχνικών τεκμηρίωσης. Από την έρευνα αυτή προκύπτει το συμπέρασμα ότι, υπάρχουν πολλές θετικές και αρνητικές επιπτώσεις που επηρεάζουν σημαντικά την ύπαρξη του μουσείου. Το κύριο αντίκτυπο κατά τη διάρκεια της πανδημίας στα μουσεία ήταν η μείωση του αριθμού των επισκεπτών και το κλείσιμο των μουσείων, οι περιορισμοί στη συντήρηση των μουσείων και τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, η αύξηση των ψηφιακών υπηρεσιών του μουσείου, οι οποίες περιλαμβάνουν την διαθεσιμότητα ενός εικονικού μουσείου, προσβάσιμο ανά πάσα στιγμή, ώστε να διατηρείται η ύπαρξή του στο κοινό.

Η Samaroudi et al., (2020) αναφέρει ότι δεδομένης της φυσικής μετακίνησης που ήταν περιορισμένη ως μέτρο δημόσιας υγείας λόγω COVID-19, η συμπεριφορά στην κατανάλωση των ψηφιακών υπηρεσιών άλλαξε δραματικά. Η μετάβαση στην online κατανάλωση, αύξησε τον 'χαρακτήρα' των 'ιδρυμάτων μνήμης' όπως τα μουσεία, με την εισαγωγή νέων τρόπων για την ψηφιοποίηση πολιτιστικών συλλογών. Η έρευνα αυτή ξεκίνησε, για να διερευνήσει την ανταπόκριση του τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Ηνωμένο Βασίλειο αλλά και των USA κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19 με την οποία τα μουσεία ως ιδρύματα μνήμης προσαρμόστηκαν με την κατάρτιση νέων ψηφιακών πόρων που ήταν διαθέσιμοι και που επέτρεψαν την πρόσβαση επισκεπτών σε οργανώσεις πολιτιστικής κληρονομιάς. Η έρευνα διεξήχθη κατά την περίοδο του lockdown στο Ηνωμένο Βασίλειο (Απρίλιος-Ιούλιος 2020). Η

συλλογή των δεδομένων έγινε σε 83 μεγάλα ιδρύματα κληρονομιάς του Ηνωμένου Βασιλείου και των USA, αλλά και σε μικρότερα πολιτικά, ιστορικά και αστικά μουσεία που αντιπροσωπεύουν ένα φάσμα από καθήκοντα οργάνωσης σε ότι αφορά τους επιδιωκόμενους στόχους για τις ευκαιρίες ψηφιακής δέσμευσης που προσέφεραν. Τόσο η ανάλυση όσο και η συλλογή πραγματοποιήθηκαν από μια διεπιστημονική ομάδα ερευνητών παρέχοντας περισσότερη 'ισχύ' για την έρευνα μέσω του 'ερευνητή'. Όλα τα στοιχεία καταγράφηκαν μετά τη έναρξη λειτουργίας των μουσείων και των γκαλερί στο κοινό στο Ηνωμένο Βασίλειο. Μέσω της ανάλυσης, αποδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο διάφοροι τύποι μουσείων ανταποκρίθηκαν στις ανάγκες της κοινωνίας. Ανάλογα με το πόσο διήρκεσε το lockdown οι διαδικτυακοί επισκέπτες τους στηρίχθηκαν με πόρους όπως δημιουργικές δραστηριότητες και εκπαιδευτικό υλικό, επισημαίνοντας τα σημεία στα οποία ενήργησαν τα μουσεία αποτελεσματικά και που οι προσεγγίσεις αυτών έχουν δεχθεί αλλαγές. Το πιο σημαντικό που προκύπτει από την έρευνα αυτή είναι ότι, μέσω της πανδημίας COVID-19 έχει εντοπιστεί το κοινό και οι ανάγκες με τις οποίες τα ιδρύματα μνήμης επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν μέσω ψηφιακών πόρων και μηχανισμών.

Από την πλευρά τους, οι Rech και Migliorati (2021), επισημαίνουν ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει αναγνωριστεί ως ένας από τους ευρύτερους τομείς της τουριστικής βιομηχανίας. Ένας αξιόλογος τουριστικός προορισμός είναι και η Ιταλία, λόγω της πολιτιστικής της ελκυστικότητας, καθώς και των πολιτιστικών της πόρων που συνδέονται με τη γαστρονομία, παρουσιάζοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον από τότε που ξεκίνησε η πανδημία COVID-19. Στόχος της μελέτης ήταν, να αναδείξει τις αντιλήψεις διαφόρων σημαντικών παραγόντων που αφορούν τον πολιτισμό και τον τουρισμό, στις περιοχές Langhe, Monferrato και Roero της Ιταλίας. Στο πλαίσιο ενός ευρύτερου συνεργατικού διεθνούς σχεδίου, η έρευνα εξέτασε τους κατοίκους, τους τουρίστες και τους επαγγελματίες του τουρισμού να διερευνήσουν τις αντιλήψεις τους για τον πολιτισμό και τον τουρισμό.

Μέσω αυτής της έρευνας συγκεντρώθηκαν κάποια στοιχεία με τρία διαφορετικά ερωτηματολόγια σε τρεις ομάδες-στόχους των κατοίκων, των τουριστών, των επιχειρηματιών και των πολιτιστικών φορέων. Ως συμπέρασμα αυτής της έρευνας προκύπτει ότι, οι κάτοικοι υιοθέτησαν μια στατική αναπαράσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τοπικού πολιτιστικού τουρισμού, ενώ οι τουρίστες υποκινήθηκαν κυρίως από γαστρονομικές και οινοποιήσιμες εμπειρίες. Η αντίληψη των ερωτηθέντων που ανήκουν στις τρεις αυτές ομάδες σχετικά με τον COVID-19, αντικατοπτρίζει μια γενική μείωση σχεδόν σε όλες τις πολιτιστικές δραστηριότητες και τις δυνατότητες μετακίνησης.

Σε επίπεδο **Ελλάδας**, οι έρευνες γύρω από τα μουσεία και τον πολιτισμό είναι πολύ περιορισμένες. Ενδεικτικά, ο Αλεξόγλου (2021) επισημαίνει τις επιπτώσεις που επέφερε η πανδημία COVID-19 στον πολιτιστικό τουρισμό, στο πολιτιστικό απόθεμα και ευρύτερα στον πολιτισμό. Η παρούσα έρευνα, είχε ως στόχο να διερευνήσει την ψηφιακή παρουσία των μουσείων εξετάζοντας τις παροχές, τις πληροφορίες και την ευκολία στην πρόσβαση των πολιτιστικών αγαθών που προσφέρονται διαδικτυακά. Επιπλέον, εξετάζεται η παρουσία τους στα κοινωνικά δίκτυα με σκοπό την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων, τα οποία εστιάζουν στο ποιες ήταν οι ενέργειες που έλαβαν για την ανάσχεση των επιπτώσεων, και ποιες πρακτικές εφαρμόστηκαν από τα μουσεία για να διατηρηθεί η επαφή με το κοινό τους κατά τη διάρκεια του περιορισμού στις μετακινήσεις. Η έρευνα διεξήχθη με τη χρήση ερωτηματολογίου, σε ομάδες που έχουν κύριο σκοπό συγκρότησης τον πολιτισμό και γενικότερα σε ομάδες κοινού με πολιτιστικό ενδιαφέρον. Κρίθηκε σκόπιμο επίσης, η έρευνα να περιοριστεί αποκλειστικά στους χρήστες κοινωνικών δικτύων, ειδικότερα του Facebook που αποτελεί την πιο διαδεδομένη πλατφόρμα ανάμεσα στους πολιτιστικούς οργανισμούς. Από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι τα μουσεία, άλλα σε μεγαλύτερο και άλλα σε μικρότερο βαθμό, μετέφεραν τις δραστηριότητές τους στο διαδίκτυο και πρόσφεραν το περιεχόμενό τους σε ψηφιακή μορφή. Η παρουσία και ενασχόληση των μουσείων με τα κοινωνικά δίκτυα, έδειξε ότι τα μουσεία που είχαν μια σημαντική δραστηριότητα πριν την πανδημία συνέχισαν με τον ίδιο ρυθμό και μετά την πανδημία, ενώ εκείνα που η ενασχόλησή τους με τα κοινωνικά δίκτυα πριν την πανδημία ήταν ελάχιστη, παρέμεινε το ίδιο και μετά την πανδημία αλλά και κατά τη διάρκειά της.

Στην τελευταία έρευνα που πραγματεύεται αυτό το κεφάλαιο, η Γραμμένου (2022), η οποία εξετάζει τις επιπτώσεις της πανδημίας στα ελληνικά αρχαιολογικά μουσεία τόσο σε οικονομικό όσο και κοινωνικό επίπεδο, αλλά και την εισαγωγή των Νέων Τεχνολογιών για τη συνέχιση της λειτουργίας τους και της επικοινωνίας τους με το κοινό. Σκοπός της έρευνας αυτής, είναι η ανάδειξη των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων που επέφεραν οι Νέες Τεχνολογίες κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 στους πολιτιστικούς οργανισμούς συγκριτικά με τον παραδοσιακό τρόπο λειτουργίας τους, που αποτελεί τη βάση της ύπαρξής τους. Η έρευνα που διεξήχθη, ήταν ποιοτικού χαρακτήρα και πραγματοποιήθηκε μέσα από ανάλυση περιεχομένου χρησιμοποιώντας σχετική βιβλιογραφία, επιπλέον από ιστοσελίδες αρχαιολογικών μουσείων καθώς και σχετικών ιστοσελίδων των μουσείων αυτών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το Facebook και το Instagram. Το συμπέρασμα αυτής της έρευνας καταλήγει, στο ότι δεν ανταποκρίθηκαν όλα τα μουσεία στο κάλεσμα της ψηφιακής εποχής

κάτι που αποτέλεσε σημαντικό μειονέκτημα. Παρά την όποια θετική πλευρά, αποδείχθηκε ότι οι εσωτερικοί τους μηχανισμοί δεν ήταν έτοιμοι γι' αυτό.

Συμπερασματικά, σχεδόν όλοι οι ερευνητές συγκλίνουν στην ίδια άποψη, ότι δηλαδή η χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας οδήγησε τα μουσεία στο να δραστηριοποιηθούν ακόμα και σε περιόδους δύσκολων συνθηκών. Συνεπώς, η πολιτιστική κληρονομιά με αυτό τον τρόπο θα διατηρηθεί και θα μεταδοθεί πιο εμπλουτισμένη στις επόμενες γενιές, σύμφωνα πάντα με την εφαρμογή αρμόδιων πολιτικών ανάπτυξης, με αποτέλεσμα να ενισχυθεί η βιωσιμότητα των μουσείων μελλοντικά.

Στον πίνακα 3.4 παρουσιάζονται συνοπτικά οι παραπάνω έρευνες:

Πίνακας 3.4: Προηγούμενες έρευνες αναφορικά με τις επιδράσεις του COVID-19

Μελέτες-Έρευνες	Σκοπός	Δείγμα-Χώρα	Δεδομένα-Μέθοδοι
Agostino D., et al., 2020	Αντίδραση μουσείων vs COVID-19	100 μεγαλύτερα μουσεία-Ιταλία	Δεδομένα που προέρχονται από πλατφόρμες δικτύου- Στατιστική Ανάλυση
Antara N. et al., 2020	Διερεύνηση της αναγκαιότητας για την ύπαρξη αναπτυξιακών πολιτικών	Ειδικοί του πολιτισμού - Φορείς	Δευτερογενής έρευνα-πληροφορίες από διάφορες εκθέσεις, δημοσίευση ερευνών, εφημερίδες και σχετικές ιστοσελίδες
Choi B. et al., 2021	Βιωσιμότητα των μουσείων & Βιώσιμη ανάπτυξη	μουσεία της Κορέας	15 ημι-δομημένες συνεντεύξεις
Fitriyani. et al., 2020	Τα αποτελέσματα της πανδημίας COVID-19 στις δραστηριότητες των μουσείων	Μουσεία της Jakarta (Indonesia)	Περιγραφική- ποιοτική έρευνα, δευτερεύοντα δεδομένα από διαδικτυακές πλατφόρμες ειδήσεων, ερευνητικά αποτελέσματα, έρευνες, εκθέσεις σχετικά με την έρευνα
Magliacani M. et al., 2021	Αντίδραση μουσείων vs COVID-19	3 ιταλικά Πανεπιστημιακά μουσεία	Δευτερογενείς πηγές – μικρά ερωτηματολόγια – ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής
Mas M. et al., 2021	Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο προσαρμόστηκαν οι στρατηγικές προώθησης του μουσείου μέσω των αναγκών επικοινωνίας που προέκυψαν λόγω της πανδημίας COVID-19	10 ισπανικά μουσεία	Στατιστική ανάλυση με τη χρήση του SPSS
Rech, G. et al., 2021	Προβολή και ανάδειξη διαφόρων σημαντικών παραγόντων που σχετίζονται με τον πολιτισμό και τον τουρισμό	Περιοχές των Langhe, Monferrato και Roero, Ιταλία	3 διαφορετικά ερωτηματολόγια σε 3 ομάδες- στόχους κατοίκων, τουριστών, επιχειρηματιών και πολιτιστικών φορέων
Rivero P. et al., 2020	Αντίδραση μουσείων vs COVID-19 – ο τρόπος με τον οποίο οι πρακτικές της ψηφιακής τεχνολογίας ανταποκρίνονται στις δράσεις αειφορίας που σχετίζονται με την	254 μουσεία στην Ισπανία	Δεδομένα που προέρχονται από το Twitter με τη χρήση ανάλυσης μεθόδων hashtags

	εκπαίδευση και την πολιτιστική κληρονομιά		
Samaroudi M. et al., 2020	Έρευνα σχετικά με τον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Ηνωμένο Βασίλειο και των ΗΠΑ κατά την περίοδο του COVID-19	83 μεγάλα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς του Ηνωμένου Βασιλείου και των ΗΠΑ	ανάλυση και συλλογή που πραγματοποιήθηκαν από μια διεπιστημονική ομάδα ερευνητών-καταγραφή στοιχείων
Tranta A. et al., 2021	Αντίδραση των επισκεπτών που σχετίζονται με το κλείσιμο των μουσείων και διαζώσης εμπειρία vs ψηφιακή	117 νέοι (φοιτητές Πανεπιστημίου) – Ελληνικά μουσεία-Ελλάδα	Πρωτογενή δεδομένα-Ερωτηματολόγια-Στατιστική ανάλυση
Αλεξόγλου, 2021	Παρουσίαση των επιπτώσεων της κρίσης στον πολιτιστικό τουρισμό με κύριο αντικείμενο έρευνας, τα μουσεία-Διερεύνηση της διαδικτυακής παρουσίας των μουσείων για ευκολότερη πρόσβαση στα πολιτιστικά αγαθά με ψηφιακό τρόπο	160 άτομα όλων των ηλικιών με ενδιαφέρον για τον πολιτισμό-χρήστες κοινωνικών δικτύων / Μουσεία της πόλης της Θεσσαλονίκης	Πρωτογενή δεδομένα-Ερωτηματολόγιο
Γραμμένου,2022	Ανάδειξη των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της χρήσης Νέων Τεχνολογιών στους πολιτιστικούς οργανισμούς-αρχαιολογικά μουσεία την εποχή του Covid-19	Αρχαιολογικά μουσεία Τεγέας, Αιάνης, Θεσσαλονίκης και Θέρμου	Δευτερογενή δεδομένα-χρήση ιστοσελίδων αρχαιολογικών μουσείων-βιβλιογραφικές αναφορές

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Συνεπώς, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η πανδημία COVID-19 επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τον πολιτισμό αλλά και τα μουσεία παγκοσμίως, κάτι που αποδεικνύεται από στοιχεία που βρέθηκαν σε προηγούμενες έρευνες, τόσο ξενόγλωσσων όσο και ελληνικών. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναφερθεί κατά πόσο ο COVID-19 είχε θετικές ή αρνητικές επιδράσεις στα Ελληνικά Δημόσια Μουσεία, είτε στον κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό τομέα είτε στην εξωστρέφειά τους διεθνώς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4**ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ COVID-19****4.1. ΡΟΛΟΣ, ΕΙΔΗ & ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ**

Κάνοντας λόγο για την ελληνική πραγματικότητα όπου επικεντρώνεται και το παρόν κεφάλαιο, ο ρόλος των μουσείων είναι δύσκολο να προσδιοριστεί καθώς τα ελληνικά δημόσια μουσεία, και ειδικότερα τα αρχαιολογικά, καλούνται να κινηθούν μεταξύ ενός ρόλου παραδοσιακού (διαφύλαξη και συντήρηση πολιτιστικού πλούτου), γεγονός που είναι εμφανές και στις προηγούμενες δεκαετίες (Konsola, 2006) και ενός ρόλου νέου, άγνωστου και ευέλικτου ρόλου, αυτού του ‘πολιτιστικού προϊόντος’ που απαιτούν οι ανάγκες της παγκόσμιας αγοράς (Μελίδη 2008, Lazarinis et al., 2008).

Ανάλογα με τις συλλογές που διαθέτουν, τους φορείς που είναι υπεύθυνοι για την ίδρυση και τη διαχείρισή τους, τους εκθεσιακούς τους χώρους και βάσει του κοινού στο οποίο απευθύνονται, τα μουσεία ταξινομούνται σε δύο κατηγορίες, τα **γενικού ενδιαφέροντος/μικτά μουσεία**, εκείνα δηλαδή που περιλαμβάνουν πολλαπλών ειδών συλλογές και τα **ειδικά μουσεία**, που περιλαμβάνουν εξειδικευμένες συλλογές μιας ομάδας εκθεμάτων (αρχαιολογικά, τέχνης, ιστορικά, θεματικά, λαογραφικά, φυσικής ιστορίας, επιστημών, πολεμικά, νομισματικά, ναυτικά, εθνολογικά). Λόγω ιδιωτικού και διαχειριστικού φορέα χωρίζονται σε κρατικά, δημόσια και ιδιωτικά, ενώ βάσει κοινού σε γενικά, εκπαιδευτικά και ειδικού ενδιαφέροντος. Οι χώροι στους οποίους βρίσκονται τα εκθέματα είναι είτε υπαίθριοι αρχαιολογικοί χώροι, είτε ιστορικά κτήρια/μουσεία μέσα στα οποία φυλάσσονται και διατηρούνται (Γκάζη & Νούσια, 2003)

Τα δημοφιλέστερα (brand) ελληνικά δημόσια μουσεία είναι τα ακόλουθα⁸:

Το **Μουσείο Ακρόπολης**, το οποίο θεωρείται από τα σπουδαιότερα μουσεία στην Ελλάδα. Στεγάζει κάθε αντικείμενο του ιερού βράχου της Ακρόπολης, καλύπτοντας την χρονική περίοδο από τα μυκηναϊκά χρόνια έως την εποχή της Παλαιοχριστιανικής Αθήνας.

Το **Αρχαιολογικό Μουσείο των Δελφών**, περιλαμβάνει εκθέματα από το Μαντείο των Δελφών, ένα από τα σημαντικότερα μουσεία της Ελλάδας, ξεχωρίζοντας τον περίφημο Ηνίοχο.

⁸ Πηγή: <https://www.in.gr/2020/10/06/culture/ta-ellinika-dimosia-mouseia-kai-arxaiologikoi-xoroi-psila-stis-protimiseis-ton-taksidioton/>

Το **Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο**, που θεωρείται το μεγαλύτερο μουσείο της Ελλάδας και ένα από τα σημαντικότερα στον κόσμο. Περιλαμβάνει εκθέματα από ολόκληρο τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.

Το **Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης**, είναι διατηρητέο μνημείο νεότερης κληρονομιάς και αποτελεί δείγμα μοντερνισμού. Περιλαμβάνει εκθέματα από ανασκαφές όλης της Μακεδονίας.

Το **Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου των Ιπποτών στη Ρόδο**, που θεωρείται το σημαντικότερο μνημείο της Ιπποτοκρατίας και περιλαμβάνει ψηφιδωτά δάπεδα, κίονες, μεσαιωνικά έπιπλα και άλλα αντικείμενα.

Το **Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης**, που θεωρείται από τα πιο σύγχρονα μουσεία στην Ελλάδα με πρωτότυπες εκθέσεις για την παλαιοχριστιανική, βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο.

Το **Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου**, από τα πιο σημαντικά μουσεία σε Ελλάδα και Ευρώπη, με εκθέματα που καλύπτουν 5.500 χρόνια ιστορίας από τη νεολιθική εποχή έως τα ρωμαϊκά χρόνια. Περιλαμβάνει συλλογές από μινωικές αρχαιότητες, τοιχογραφίες από τα ταυροκαθάψια και το δίσκο της Φαιστού.

Ακόμη, από τα πιο διάσημα θεωρούνται και το Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας, το Μουσείο Βασιλικών Τάφων Αιγών στη Βεργίνα, το Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου στην Κατερίνη, και το Αρχαιολογικό Μουσείο Ρόδου στην Παλαιά πόλη της Ρόδου.

Σύμφωνα με τις αναφορές του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού, τα μουσεία χωρίζονται σε κατηγορίες ανάλογα με το θέμα τους: Αρχαιολογικά μουσεία και συλλογές, Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά μουσεία και οι συλλογές τους, Διαχρονικά, Λαογραφικά και Ιστορικά μουσεία, Εικαστικών Τεχνών, Μουσεία Θεάτρου, Μουσείο Κινηματογράφου στη Θεσσαλονίκη, Μουσείο Μουσικής Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων "Φοίβος Ανωγειανάκης" Κέντρο Εθνομουσικολογίας, Μουσεία Φωτογραφίας, Ναυτικά μουσεία, Ασιατικής τέχνης, Επιστήμης-Τεχνολογίας, Μουσεία με θέματα ειδικού ενδιαφέροντος και τα Φυσικής Ιστορίας (Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού)⁹ όπως παρατηρείται και στον πίνακα 4.1.

---

⁹ http://odysseus.culture.gr/h/1/gh110.jsp?theme_id=30

Πίνακας 4.1.: Είδη ελληνικών δημόσιων μουσείων

Θεματικός κατάλογος μουσείων	
Αρχαιολογικά μουσεία/συλλογές	207
Βυζαντινά-Μεταβυζαντινά μουσεία & οι συλλογές τους	34
Διαχρονικά	6
Λαογραφικά/Ιστορικά μουσεία	49
Εικαστικών Τεχνών	18
Μουσεία Θεάτρου	3
Μουσείο Κινηματογράφου	1
Μουσείο Μουσικής	1
Μουσεία Φωτογραφίας	2
Ναυτικά Μουσεία	6
Ασιατικής τέχνης	1
Επιστήμης-Τεχνολογίας	12
Μουσεία με θέματα ειδικού ενδιαφέροντος	5
Φυσικής Ιστορίας	4

4.2. ΤΑ ΕΔΜ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΟΧΗ

Τα τελευταία χρόνια η εμφάνιση των νέων τεχνολογιών που όλο και περισσότερο εξελίσσεται, έχει προσφέρει οφέλη σε πολλά επίπεδα, τόσο στους πολίτες όσο και στις επιχειρήσεις, στην υγεία και σε πολιτιστικούς οργανισμούς και μη. Πιο συγκεκριμένα, οι πολιτιστικοί χώροι αναδείχθηκαν στο κοινό χάρη στις Νέες Τεχνολογίες, έγιναν πιο λειτουργικοί όχι μόνο στο εξωτερικό αλλά ακόμη και στα πιο απομακρυσμένα μέρη στην Ελλάδα, φέρνοντας κοντά εκθέματα με άτομα που πιθανόν να μην έχουν την ευκαιρία να τα αντικρυσουν και να τα απολαύσουν δια ζώσης. Οι πολιτισμικοί οργανισμοί εισήλθαν σε μία νέα μετάβαση, αυτή της ψηφιακής εποχής, η οποία οφείλεται σε παράγοντες που συνδέονται με τη διοίκηση οργανισμών, το νομικό καθεστώς και με τις αντιλήψεις και τις στάσεις των στελεχών σε ότι αφορά την τεχνολογική καινοτομία. Η εκπαίδευση και η επικοινωνία πέρασαν σε μια άλλη εποχή, αυτή της ψηφιακής τεχνολογίας, η οποία βοήθησε τα μουσεία στη συλλογή, καταγραφή και διατήρηση των εκθεμάτων τους (Μποϊλέ & Σηφάκη, 2016).

Τα μουσεία αποτελούν σημαντικό πυλώνα του πολιτιστικού τουρισμού. Ενημερώνουν τους επισκέπτες για την πολιτιστική κληρονομιά και την πολιτιστική έκφραση μιας χώρας προσελκύοντάς τους σε μοναδικές και ποικίλες εμπειρίες. Επιπλέον, η ύπαρξη μουσείου έχει θετικό αντίκτυπο όπου θα προσφέρονται επισκέπτες, εναλλακτικές επιλογές για αναψυχή και εμπειρίες τοπικών παραδόσεων (Brida et al., 2016). Στο σημερινό ανταγωνιστικό περιβάλλον, τα μουσεία θα πρέπει να καθορίσουν ειδικούς στόχους καθώς και να αναπτύξουν σχέδιο εμπορίας για την ενίσχυση της ελκυστικότητάς τους και την αύξηση του αριθμού των επισκεπτών μαζί με τα έσοδά τους (Kotler et al., 2008, Daskalaki et al., 2020). Οι θετικές προοπτικές αυτής της αγοράς, μαζί με την αύξηση του ανταγωνισμού και των τεχνολογικών

εξελίξεων έχουν αλλάξει εντελώς τη φύση των μουσείων που εισάγουν νέο προφίλ και εμπειρία μουσείου (McLean, 1995, Kawashima, 1998, Vasilliadis και Bellenioti, 2017). Αυτό το νέο προφίλ των μουσείων έχει δύο κύρια συστατικά χαρακτηριστικά: την εμφάνιση της πολιτιστικής εμπορίας και τον αντίκτυπο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Από την πλευρά των ελληνικών δημόσιων μουσείων, υπάρχει αρκετά μεγάλο ενδιαφέρον για τις Νέες Τεχνολογίες, ειδικότερα την τελευταία δεκαετία. Η μετάβαση από το 'παραδοσιακό' στο 'μοντέρνο' φαίνεται αισθητά στο ρόλο της ψηφιακής τεχνολογίας και εικόνας (Zafeiri και Gavalas, 2009), αναδεικνύοντας έντονα την ανάγκη αυτής της μετάβασης στη νέα πραγματικότητα. Η υιοθέτηση όμως και το εύρος των τεχνολογικών καινοτομιών διαφέρει από οργανισμό σε οργανισμό.

Ως αποτέλεσμα, είναι αντιληπτό ότι ορισμένα μουσεία επιτυγχάνουν ή αντίστοιχα αποτυγχάνουν να υιοθετήσουν καινοτόμες τεχνολογικές λύσεις. Με τη χρήση των νέων τεχνολογιών ως στρατηγική έχουν καλύψει τεχνολογικές καινοτομίες σε επίπεδα υπηρεσιών και προϊόντων που δοκιμάστηκαν σε άλλους χώρους, όπως της εικόνας, της επικοινωνίας, του σχεδιασμού και άλλων. Τα μουσεία με τη βοήθεια αυτή της τεχνολογίας, δημιούργησαν νέες προσδοκίες και ενδιαφέροντα για το κοινό τους. Με τις δυνατότητες που προσφέρονται για την προβολή και την προώθησή τους, έχουν την ευκαιρία να ανανεώσουν το προφίλ τους και την αναγνωρισιμότητά τους για μελλοντικές πιθανότητες ανάπτυξης και συνεργασίας με ποικίλους πολιτιστικούς οργανισμούς (Μποϊλέ και Σηφάκη, 2016).

Η ψηφιακή τεχνολογία στα ελληνικά μουσεία είχε τεράστια απήχηση, κάτι που ενίσχυσε τις δημόσιες σχέσεις των μουσείων. Η ψηφιοποίηση και η ψηφιακή προβολή τους έπαιξε σημαντικό ρόλο στην προώθησή τους στο ευρύ κοινό. Η χρήση της virtual reality, των βίντεο και γενικότερα η χρήση του διαδικτύου επιτρέπει στο κοινό να επισκέπτεται το ίδιο το μουσείο και να συμμετέχουν στις δράσεις του. Οι πληροφορίες που παρέχονται καλύπτουν τις ανάγκες του για γνώση, εκπαίδευση και ψυχαγωγία, δίνοντας βέβαια και την ευκαιρία της διάδρασης. Η ψηφιοποίηση, από την πλευρά της διαδραματίζει ρόλο μείζονος σημασίας, με τη διατήρηση της μνήμης και την προβολή εκθεμάτων σε ανθρώπους που πιθανότατα να μην έχουν την δυνατότητα να τα επισκεφθούν (Καϊάφα και Παπαδοπούλου, 2017).

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν κάποιες σημαντικές έρευνες σχετικά με τη χρήση των πολιτικών προώθησης της εικόνας των μουσείων και της χρήσης της ψηφιακής τεχνολογίας στο περιβάλλον των ελληνικών μουσείων τα τελευταία 15 χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, μία από τις πρώτες εμπειρικές έρευνες που έγιναν σε ελληνικά δημόσια μουσεία ήταν αυτών των Deffner και Metaxas (2003), εξετάζοντας 37 μουσεία πανελλαδικά προκειμένου να διερευνηθεί ο βαθμός σχεδιασμού και εφαρμογής πολιτικών προώθησης της εικόνας τους στο εξωτερικό

τους περιβάλλον. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπήρχε μια ικανοποιητική χρήση του Διαδικτύου σε ποσοστό 66% κυρίως μέσα από την διάθεση των ιστοσελίδων τους. Η ίδια έρευνα επαναλήφθηκε 14 χρόνια μετά, συμπεριλαμβάνοντας μεγαλύτερο δείγμα 100 μουσείων (Μεταξάς και Ντυκέν, 2017). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι κατά κύριο λόγο οι πολιτικές προώθησης και οι δράσεις εξωστρέφειας εφαρμόζονται από τα μεγάλα μουσεία των κέντρων Αθήνας και Θεσσαλονίκης καθώς και από αρχαιολογικούς χώρους διεθνούς εμβέλειας, ενώ στα μικρότερα μουσεία της ελληνικής περιφέρειας υπάρχει ψηφιακή υστέρηση.

Ο Lazarinis, (2011) εξετάζει την αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών αναζήτησης σε 91 ελληνικά μουσεία και κατά πόσο είναι επαρκείς και αποτελεσματικές μέσω του δείγματος. Η μελέτη έδειξε ότι παρόλο που τα εργαλεία αναζήτησης πληροφοριών είναι απαραίτητα από τους χρήστες, σε πολλές περιπτώσεις είναι είτε ανύπαρκτες είτε αναποτελεσματικές στους δικτυακούς τόπους των ελληνικών μουσείων.

Οι Amanatidis et al. (2019) εξετάζουν τη χρήση των δημοφιλέστερων κοινωνικών δικτύων και ιδιαίτερα του Instagram από 125 ελληνικά δημόσια μουσεία. Η μελέτη τους επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο γίνεται η εξέταση της χρήσης του Instagram από τα στελέχη των μουσείων, κατά πόσο προσεγγίζουν το κοινό τους καθώς και πώς αντιλαμβάνεται το κοινό αυτή την προσπάθεια. Αυτό που προκύπτει από την έρευνά τους είναι ότι τα περισσότερα μουσεία χρησιμοποιούν τουλάχιστον δύο ή τρία κοινωνικά μέσα δικτύωσης για λόγους επικοινωνίας και εμπορίας. Παρόλ' αυτά όμως, η δημοσιότητα των εκθεμάτων προέρχεται κατά κύριο λόγο από τους χρήστες αναρτώντας φωτογραφίες μέσα από τα μουσεία, κάτι που οι υπεύθυνοι / εργαζόμενοι των μουσείων δεν έχουν αδράξει την ευκαιρία στο έπακρο που προσφέρουν σήμερα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ειδικά το Instagram.

Μία εξίσου σημαντική έρευνα έγινε σε 19 αρχαιολογικά μουσεία της Βόρειας Ελλάδας (Boutsiouki και Polydora, 2020). Τα αποτελέσματα της έρευνας κατέδειξαν ότι τα ελληνικά δημόσια μουσεία προσφέρουν τυπικές ψηφιακές υπηρεσίες μέσα από τις ιστοσελίδες τους, χωρίς να μπορούν να εκμεταλλευτούν όλα τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα για να αλληλοεπιδράσουν με το κοινό τους.

Οι Giannini και Bowen (2022), εξετάζουν τις πρόσφατες εκθέσεις σχετικά με τις αλλαγές στους τρόπους αλληλεπίδρασης των μουσείων με το κοινό, εστιάζοντας στην ανθρώπινη ψηφιακή συμπεριφορά, την εμπειρία στα πλαίσια των καλλιτεχνών, της τέχνης, της εμπλοκής των ανθρώπων με την τέχνη, χρησιμοποιώντας ως βάση για συζήτηση χαρακτηριστικές προοπτικές των συγγραφέων. Παρουσιάζεται ακόμη ότι, οι μεγαλύτερες προκλήσεις για τα μουσεία είναι να βρουν νέα μοντέλα για τη βιωσιμότητά τους ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις προκλήσεις που θέτει το σύγχρονο πολιτιστικό τοπίο. Συνοπτικά, η

πανδημία COVID-19 έχει επιταχύνει τις ψηφιακές αλλαγές στους τομείς του πολιτισμού και της κληρονομιάς που ήταν ήδη σε εξέλιξη, υποδεικνύοντας ότι η κοινωνία βρίσκεται σε ένα ταξίδι προς όλο και περισσότερη ψηφιοποίηση, ψηφιακή ενσωμάτωση και ένταξη στο μέλλον.

Συμπερασματικά, αυτό που προκύπτει από τα παραπάνω είναι ότι όλα τα ελληνικά δημόσια μουσεία έχουν μπει στη διαδικασία της ψηφιακής εποχής και κυρίως αυτών που βρίσκονται σε μεγάλα αστικά κέντρα, τα οποία σχεδίασαν ψηφιακές πλατφόρμες και αναπτύσσουν ψηφιακές δράσεις τόσο για να τονώσουν την επαφή με το κοινό τους, αλλά και για να υποστηρίξουν την εξωστρέφειά τους. Κάτι αντίστοιχο όμως δεν συμβαίνει με τα περιφερειακά, τα οποία εστιάζουν στην προσφορά μιας τυπικής ιστοσελίδας δίχως περισσότερες δυνατότητες προς τους χρήστες.

4.3. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ & ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Ο πολιτισμός και ειδικότερα οι πολιτισμικοί οργανισμοί, έχουν επηρεαστεί έντονα τα τελευταία χρόνια από την πρόοδο της τεχνολογίας σε υψηλό επίπεδο, κυρίως ως προς τον τρόπο με τον οποίο έχουν εξωστρέφεια και επικοινωνία με το κοινό. Σε ότι αφορά την εξωστρέφεια στο διεθνές περιβάλλον, τα μουσεία έχουν εγκαταστήσει ψηφιακά μέσα ώστε να προσελκύουν επισκέπτες, με γνώμονα την ιστορία και τη λειτουργία τους. Τα κοινωνικά μέσα δικτύωσης θεωρούνται εύκολα και γρήγορα μέσα που δεν κοστίζουν, ή κοστίζουν ελάχιστα, οπότε αξίζει να χρησιμοποιηθούν και έχουν βοηθήσει τα μουσεία παρέχοντας πληροφορίες για το πώς πραγματοποιείται η πρόσβαση και η λειτουργία σε αυτά. Οι μουσειακοί χώροι και οι δράσεις τους προβάλλονται με τη συλλογή φωτογραφιών, καθώς και με οπτικοακουστικό υλικό, περιγράφοντας τα εκθέματα και την ιστορία του τόπου τους (Λιόλιος, 2020).

4.3.1. Μουσείο Ακρόπολης

Το Μουσείο Ακρόπολης (φωτ. 4.1) είναι ένα από τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα αρχαιολογικά μουσεία που υπάρχουν στην Ελλάδα, εστιάζοντας στα ευρήματα του αρχαιολογικού χώρου της Ακρόπολης των Αθηνών. Πρόκειται για το δεύτερο σε σπουδαιότητα αρχαιολογικό μουσείο εντός της Ελληνικής επικράτειας, μετά το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Χτίστηκε για να στεγάσει κάθε τεχνούργημα που βρέθηκε στο βράχο, πάνω από τα ερείπια και στις γύρω πλαγιές από την ελληνική εποχή του Χαλκού έως και την Ρωμαϊκή και Βυζαντινή Ελλάδα. Το μουσείο ιδρύθηκε το 2003 ενώ ο οργανισμός του μουσείου το 2008. Η λειτουργία του ξεκίνησε από τον Ιούνιο του 2009 για το κοινό και εντός του μουσείου

περιλαμβάνονται παραπάνω από 4.250 εκθέματα της ρωμαϊκής και πρώιμης Βυζαντινής Αθήνας¹⁰.

Το Μουσείο Ακρόπολης δέχεται επισκέπτες όλων των ηλικιών, που αρχίζουν να το γνωρίζουν με βιωματικό τρόπο μέσα από μια μεγάλη ποικιλία δραστηριοτήτων. Στο μουσείο διοργανώνονται αρχαιολογικοί περίπατοι, θεματικές παρουσιάσεις, εκθεσιακές δράσεις, κοινωνικά και σχολικά προγράμματα, διασκεδαστικά παιχνίδια, δημιουργικές δραστηριότητες, μουσικές ή άλλες εκδηλώσεις που προσφέρουν συναρπαστικές εμπειρίες σε έναν μοναδικό χώρο τέχνης και πολιτισμού, συμβάλλοντας στην κοινωνικοποίηση και την επικοινωνία του μουσείου με το κοινό¹¹.

Φωτ. 4.1: Το Μουσείο Ακρόπολης

Πηγή: www.touristorama.gr πρόσβαση:21-12-2022

Μέσα από την ιστοσελίδα του, <https://theacropolismuseum.gr> το μουσείο Ακρόπολης παρέχει πληροφορίες που σχετίζονται με αυτό, δίνοντας τη δυνατότητα στο κοινό για περιήγηση ώστε να παρατηρήσουν τους χώρους, τις φωτογραφίες εκθεμάτων, την αρχαιολογική του ανασκαφή και φυσικά τις ενημερώσεις για τις εκδηλώσεις του μουσείου.

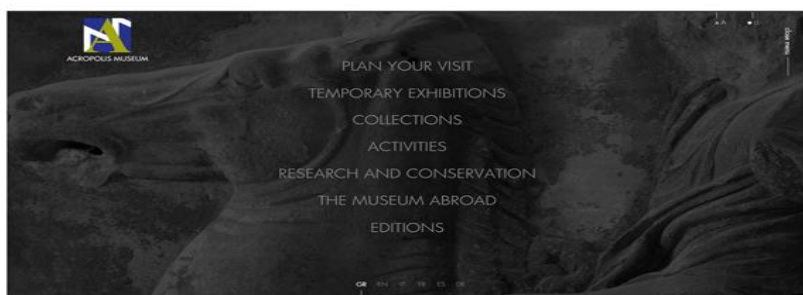
Σε ότι αφορά τη δημιουργία του προγράμματος **‘Ψηφιακό Μουσείο’**, (φωτ. 4.2) το πλήθος των εφαρμογών του καθιστά το μουσείο Ακρόπολης να κατέχει δυναμική είσοδο στην ψηφιακή τεχνολογία και να διευρύνει τους ορίζοντες επικοινωνίας με το κοινό του. Αναδεικνύονται όλα του τα εκθέματα προσφέροντας αξέχαστες εμπειρίες εντός των χώρων του δημιουργώντας για όλους τους επισκέπτες κάθε ηλικίας μια συναρπαστική εμπειρία. Ως ψηφιακό μουσείο αποτυπώνει εύστοχα τη λειτουργία, τις δράσεις και τις συλλογές του, παρέχει ενημέρωση, ψυχαγωγία και διαμορφώνει με αυτό τον τρόπο ένα ανοιχτό και προσβάσιμο περιβάλλον

¹⁰ Πηγή: <https://theacropolismuseum.gr/>

¹¹ Πηγή: <https://theacropolismuseum.gr/drastiriotites>

διεθνώς. Στόχος του προγράμματος αυτού είναι η προώθηση πολιτιστικού, εκπαιδευτικού και τουριστικού περιεχομένου μέσω της ψηφιακής του πλατφόρμας, η διατήρηση του πολιτιστικού αγαθού μέσω της ψηφιοποίησης του αρχαιολογικού υλικού που αφορά τα ευρήματα της Ακρόπολης, των Κλιτύων της και της ανασκαφής του οικοπέδου Μακρυγιάννη, καθώς και η εγκατάσταση κατάλληλου εξοπλισμού για την υποστήριξη του ψηφιακού του έργου εντός των φυσικών χώρων του μουσείου.

Φωτ. 4.2: Ιστοχώροι Ψηφιακού Μουσείου

Πηγή: <https://theacropolismuseum.gr/psifiako-mouseio> (πρόσβαση: 21-12-2022)

Επιπλέον, η νέα ψηφιακή πλατφόρμα του Μουσείου Ακρόπολης είναι μια σύγχρονη διαδικτυακή πύλη που παρέχει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με το Μουσείο, την πρόσβαση, τις περιοδικές εκθέσεις, τις δραστηριότητες, τις εκδηλώσεις, τις σχολικές και οικογενειακές δυνατότητες, την έρευνα και τη συντήρηση για ενήλικες και παιδιά. Παράλληλα, παρουσιάζει όλα τα έργα της μόνιμης έκθεσης του Μουσείου, καθώς και μέρος αυτών που φυλάσσονται στις αποθήκες του (2.156 αντικείμενα), παρέχοντας στο ευρύ κοινό ελεύθερη πρόσβαση στη γνώση και την πληροφορία, πέρα από χρονικά, χωρικά, κοινωνικά και πολιτισμικά όρια. Η πλατφόρμα είναι συνδεδεμένη με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, διατίθεται στα ελληνικά και στα αγγλικά ενώ προσφέρει πληροφορίες για την οργάνωση της επίσκεψης σε τέσσερις επιπλέον γλώσσες. Διαθέτει πολλαπλά εργαλεία αναζήτησης και ανταποκρίσιμο σχεδιασμό ώστε να προσαρμόζεται δυναμικά σε όλες τις συσκευές. Επίσης, εξασφαλίζει την πρόσβαση στους επισκέπτες με αχρωματοψία και είναι φιλικός σε άτομα με μειωμένη όραση. Οι εφαρμογές λειτουργούν συμπληρωματικά στα εκθέματα, αυξάνουν την δυνατότητα κατανόησής τους, απευθύνονται σε διαφορετικές ηλικίες, λαμβάνουν υπόψη την πολυμορφία των επισκεπτών, προωθούν τη μεταξύ τους επικοινωνία και διάδραση και προσφέρουν μια προηγμένη εμπειρία στηριγμένη σε βιωματικές και διαδραστικές μεθόδους.

4.3.2. Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης (φωτ.4.3) ομοίως με το Μουσείο Ακρόπολης θεωρείται κι εκείνο ένα από τα σημαντικότερα και μεγαλύτερα μουσεία της χώρας μας. Η λειτουργία του ξεκινά από το 1962 και οι εκθέσεις του που υπάρχουν μόνιμα στον χώρο εντός του μουσείου περιλαμβάνουν εξαιρετικά και μοναδικά εκθέματα της αρχαίας ελληνικής τέχνης, από την περιοχή της Μακεδονίας. Οι δραστηριότητες του μουσείου όπως και οι περιοδικές του εκθέσεις είναι ποικίλες. Διοργανώνονται αρκετά συνέδρια, ημερίδες, εργαστήρια, προγράμματα με εκπαιδευτικό περιεχόμενο, θεματικές ξεναγήσεις και εκδηλώσεις προάγοντας τον πολιτισμό και ενισχύοντας την ψυχαγωγία και την επικοινωνία του μουσείου με τους επισκέπτες.

Φωτ. 4.3: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Πηγή: www.amth.gr (πρόσβαση: 21-12-2022)

Στόχος του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης είναι η διαφύλαξη, η συντήρηση, η καταγραφή, η τεκμηρίωση, η έρευνα και η μελέτη, και φυσικά η προβολή των εκθεμάτων και αντικειμένων του στο κοινό, με σκοπό τη διάδοση της ιστορίας, της γνώσης και του πολιτισμού Ένα μουσείο με τόσο δυναμική προβολή των δραστηριοτήτων του και τόσο ενδιαφέρον προς τα εκθέματα και το κοινό του, δεν θα μπορούσε να μην συμβαδίσει με τον δρόμο των σύγχρονων τεχνολογιών (Λιόλιος, 2020).

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης διατηρεί αρχικά ιστοσελίδα: <https://www.amth.gr/>, μέσα στην οποία οι επισκέπτες του μπορούν να βρουν όλες τις πληροφορίες που το αφορούν κι ακόμη, να περιηγηθούν στις εκθέσεις του μουσείου, στον φυσικό του χώρο και στα τμήματά του, αλλά και να δουν φωτογραφίες για πολλά από τα εκθέματα. Μόλις ο επισκέπτης εισέρχεται στην ιστοσελίδα, εξ αρχής μπορεί να έχει πρόσβαση σε όλες τις δράσεις που έχουν πραγματοποιηθεί στο μουσείο από το 2006 μέχρι και το 2021. (Λιόλιος, 2020).

Στη συνέχεια, από το πρόγραμμα “Ψηφιακές Δράσεις” (φωτ. 4.4), μπορεί κανείς να μάθει όλες τις διαδικτυακές δραστηριότητες και εκδηλώσεις που έχει διοργανώσει το μουσείο, προσφέροντας με αυτό τον τρόπο στο κοινό ψυχαγωγία και εκπαίδευση εξ αποστάσεως. Μία από αυτές, αφορούν πληροφορίες για τα ψηφιοποιημένα αντικείμενα του μουσείου και την ιστορία τους. Εκτός από τον χώρο του διαδικτύου, το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης έχει εντάξει στις λειτουργίες του και στον φυσικό του χώρο τις Νέες Τεχνολογίες. Ψηφιακές οθόνες έκαναν την εμφάνισή τους στις νέες εκθέσεις, βοηθώντας στον εμπλουτισμό τους με πληροφορίες, μέσω εικόνας, ήχου και κειμένου, επιπλέον οθόνες αφής τοποθετήθηκαν στους χώρους του μουσείου, δίνοντας τη δυνατότητα στον επισκέπτη να αντλεί περισσότερες πληροφορίες μόνος του (Καραγιάννη, 2019).

Φωτ. 4.4: Παραδείγματα ψηφιακών δράσεων

Πηγή: https://www.amth.gr/news?field_news_category_tid=30 (πρόσβαση: 21-12-2022)

Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Θεσσαλονίκης μέσω επιχειρησιακού προγράμματος της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας ΕΣΠΑ 2014-2020, το οποίο έχει τον τίτλο ‘*Το Μουσείο Είναι Παντού*’, ανέπτυξε μία εφαρμογή η οποία χρησιμοποιείται εύκολα και έχει τον ρόλο ενός ξεναγού ψηφιακής μορφής. Με τον τρόπο αυτό, το μουσείο συνδέεται με την πόλη της Θεσσαλονίκης. Στόχος της εφαρμογής είναι να βελτιώσει και να βοηθήσει την τουριστική ανάπτυξη, την προώθηση της ιστορίας και του πολιτισμού που περιλαμβάνει αλλά και να ενισχύσει τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου. Η χρήση της εφαρμογής γίνεται εύκολα με τη χρήση κινητού τηλεφώνου ή tablet. Επίσης, χρήσιμη είναι και η βοήθεια των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για περισσότερη περιήγηση, όπως το Facebook, το YouTube, και το Instagram. (Καραγιάννη, 2019).

Συμπερασματικά, το Μουσείο Ακρόπολης και το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, έχουν κατανοήσει πλήρως τις νέες ανάγκες που προέκυψαν από την ενσωμάτωση της τεχνολογίας στην καθημερινότητα και τη ζωή μας, και φαίνεται ότι αξιοποιούν με κάθε μέσο

που τους προσφέρεται για να καλύψουν αυτές τις νέες τεχνολογικές ανάγκες, που έχουν χαρακτηριστεί αναγκαίες ακόμη περισσότερο εν μέσω της πανδημίας COVID-19, όπου η επίσκεψη στα μουσεία με φυσική παρουσία είναι δύσκολη ή και ανέφικτη. Πλέον, η βασικότερη πηγή αναζήτησης πληροφοριών είναι το διαδίκτυο. Από τη στιγμή λοιπόν που τα μουσεία ακολούθησαν τη νέα γραμμή της τεχνολογίας, δεν θα μπορούσαν να πάσουν να αναπτύσσονται σε αυτόν τον τομέα, δημιουργώντας νέες βάσεις και τεχνολογικές συνθήκες τόσο στον φυσικό τους χώρο, όσο και με την ψηφιακή τους παρουσία. Οι «παραδοσιακοί» επισκέπτες των μουσείων είναι πολλοί, υπάρχει πλέον όμως και η κατηγορία των επισκεπτών στους ψηφιακούς τόπους των μουσείων.

4.3.3: Αρχαιολογικός Χώρος Ολυμπίας

Η Ολυμπία (φωτ. 4.5), υπήρξε το πιο δοξασμένο ιερό της αρχαίας Ελλάδας αφιερωμένο στον Δία. Παρά την απομονωμένη θέση της κοντά στη δυτική ακτή της Πελοποννήσου, η Ολυμπία καθιερώθηκε στο πανελλήνιο ως το σημαντικότερο θρησκευτικό και αθλητικό κέντρο. Εκεί γεννήθηκαν οι σπουδαιότεροι αγώνες της αρχαίας Ελλάδας, οι Ολυμπιακοί, που γίνονταν κάθε τέσσερα χρόνια προς τιμήν του Δία, ένας θεσμός με πανελλαδική ακτινοβολία και λάμψη από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Το αρχαίο στάδιο της Ολυμπίας, όπου τελούνταν οι Ολυμπιακοί αγώνες στην αρχαιότητα και ο μνημειακών διαστάσεων ναός του Δία, ο μεγαλύτερος της Πελοποννήσου, είναι μερικά μόνο από τα αξιοθέατα του χώρου¹².

Φωτ. 4.5: Αρχαιολογικός Χώρος Ολυμπίας

Πηγή: <https://www.patrasevents.gr/article/377111-arxaia-olibia-enas-topos-gematos-istoria-pics> πρόσβαση:(21-12-2022)

Σε ότι αφορά την ψηφιακή πρόσβαση στον αρχαιολογικό χώρο, οι υπεύθυνοι μερίμνησαν στο να προσαρμόσουν την ξενάγηση στην Αρχαία Ολυμπία μέσω της εικονικής πραγματικότητας,

¹² Πηγή: <http://www.olympiaholiday.gr/>

χρησιμοποιώντας ηλεκτρονικό ξεναγό 'Περιήγηση στην αρχαία Ολυμπία', (φωτ. 4.6) προσφέροντας στους επισκέπτες μοναδικές εμπειρίες ξενάγησης στον αρχαιολογικό χώρο. Μέσω της χρήσης GPS και γυαλιών εικονικής πραγματικότητας, υπάρχει η δυνατότητα για το κοινό να δει το κάθε μνημείο πώς ήταν χιλιάδες χρόνια πριν, και να ακούσει ιστορίες για την αρχαία Ολυμπία στην μητρική του γλώσσα. Ακόμη, αυτή η εφαρμογή διαθέτει έναν εικονικό χάρτη που δείχνει την τοποθεσία των επισκεπτών στο χώρο δίνοντας την αίσθηση για ένα ταξίδι στο χρόνο, με τρισδιάστατες εικόνες μέσω της χρήσης υπολογιστή, κινητού ή tablet¹³.

Φωτ. 4.6: Ψηφιακές εφαρμογές

Πηγή: <https://ilia-olympia.org/> πρόσβαση: 21-12-22

4.3.4. Αρχαιολογικός Χώρος Δελφών

Ο αρχαιολογικός χώρος των Δελφών (φωτ. 4.7) είναι ένας από τους σημαντικότερους και πιο πλούσιους σε ευρήματα τόπους της Ελλάδας. Στους Δελφούς συναντήθηκαν οι αετοί που έστειλε ο Δίας, για να υποδείξουν τον 'ομφαλό της γης'. Σε αυτή τη γωνιά της Κεντρικής Ελλάδας ίδρυσε ο θεός Απόλλωνας το ιερό του, σκοτώνοντας τον δράκοντα Πύθωνα. Οι Δελφοί, αποτέλεσαν για αιώνες το θρησκευτικό και πνευματικό κέντρο των αρχαίων Ελλήνων καθώς εκεί βρισκόταν το πανελλήνιο ιερό και το σπουδαιότερο μαντείο της Αρχαίας Ελλάδας¹⁴.

Από την πανδημία COVID-19 και έπειτα, δημιουργήθηκαν διαδικτυακοί πόροι που αφορούν την ψηφιακή περιήγηση του κοινού στον αρχαιολογικό χώρο των Δελφών. Στόχος είναι η τόνωση της επισκεψιμότητας και η καλύτερη κατανόηση των μνημείων.

¹³ Πηγή: <http://olympiabackintime.com> <http://olympia3d.ime.gr>

¹⁴ <https://delphi.culture.gr>

Φωτ. 4.7: Αρχαιολογικός χώρος Δελφών

Πηγή: <https://delphi.culture.gr/drastiriotes/draseis/> (πρόσβαση: 12-12-2022)

Το σωματείο 'Διάζωμα' και η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή υλοποίησαν ένα πρόγραμμα **ψηφιακής ξενάγησης** μέσω smartphones στον αρχαιολογικό χώρο των Δελφών. Πρόκειται για μια καινοτόμο δράση που ήδη εφαρμόζεται με επιτυχία. Διατίθεται στα ελληνικά, αγγλικά και γαλλικά ώστε οι ενδιαφερόμενοι να έχουν άμεση πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με τα μνημεία των Δελφών, όχι μόνο από την επίσκεψή τους στον αρχαιολογικό χώρο αλλά και από κάθε σημείο του πλανήτη. Στο πρόγραμμα επενδύονται ακόμη τρισδιάστατες ψηφιακές απεικονίσεις, βίντεο και σύνδεση με άλλες ηλεκτρονικές πύλες του διαδικτύου. Υπάρχει η φιλοδοξία ότι το πρόγραμμα ψηφιακής ξενάγησης μέσω κινητών τηλεφώνων θα έχει ως αποτέλεσμα την τόνωση της επισκεψιμότητας, την καλύτερη κατανόηση των μνημείων και φυσικά την άνοδο των εσόδων της χώρας (φωτ.4.8). Πηγή: Πολιτιστική κληρονομιά, ο αρχαιολογικός χώρος των Δελφών, <https://archaiologia.gr> (πρόσβαση: 21-12-22)

Φωτ. 4.8: Ψηφιακές αίθουσες στο μουσείο Δελφών

Πηγή: <https://delphi.culture.gr/> πρόσβαση: (21-12-2022)

4.4. ΤΑ ΕΔΜ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ COVID-19: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΛΕΛΟΜΕΝΑ

Οι προκλήσεις που επέφερε η κρίση της πανδημίας COVID-19 δεν άπτονται, ωστόσο μόνο ζητημάτων που αφορούν τον κοινωνικό ρόλο των μουσείων ή τη σχέση του προσφερόμενου πολιτιστικού προϊόντος και του καταναλωτή/χρήστη πριν και μετά την κρίση, αλλά και ζητημάτων οικονομικού χαρακτήρα. Ένα βασικό και παράλληλα επιτακτικό ζήτημα είναι αυτό της χρηματοδότησης, το οποίο ήταν ανέκαθεν στις πρώτες προτεραιότητες των πολιτιστικών οργανισμών, πόσο μάλλον δε μετά από μια δεκαετή οικονομική κρίση που διένυσε η χώρα. Οι περιορισμοί στις μετακινήσεις και το κλείσιμο των συνόρων την περίοδο της πανδημίας, είχε άμεσες συνέπειες σε πολλά επίπεδα, πρακτικά και οικονομικά, καθώς οι πολιτιστικοί οργανισμοί εξαρτώνται επίσης από τα έσοδα των επισκεπτών στους χώρους τους.

Στην ενότητα αυτή εξετάζονται οι οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στα ελληνικά μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους βάσει του αριθμού των επισκεπτών τους και του μεγέθους των εισπράξεών τους διαχρονικά, χρησιμοποιώντας τα στατιστικά δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ/INSETE (2015-2021). Η ανάλυση γίνεται σε τρία επίπεδα: *πρώτον* σε επίπεδο εθνικό, στο σύνολο δηλαδή των ελληνικών δημόσιων μουσείων-αρχαιολογικών χώρων, *δεύτερον* ανά χωρική κλίμακα, δηλαδή επισκέπτες και εισπράξεις σε επιλεγμένες ελληνικές περιφέρειες και *τρίτον* με βάση την δυναμική και την εμβέλεια των ίδιων των μουσείων - αρχαιολογικών χώρων διεθνώς επιλέγοντας τα 15 κορυφαία μουσεία διαχρονικά από το 2004-2020 (ΕΛΣΤΑΤ, 2020).

Συγκεκριμένα:

- **Σε εθνικό επίπεδο**

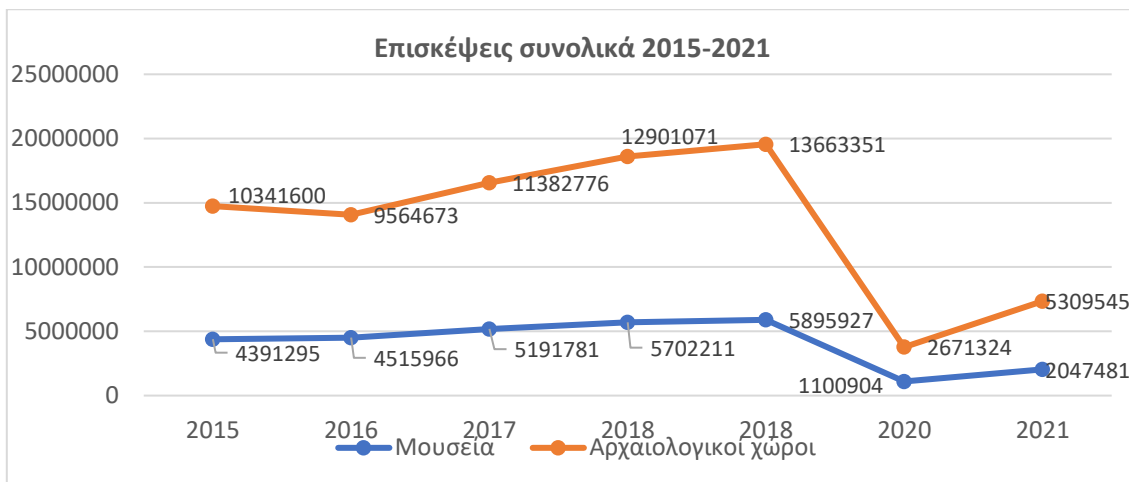
Γίνεται εύκολα κατανοητό από τα στοιχεία του *διαγράμματος 4.1.*, ότι το έτος 2020 αποτελεί ένα έτος ‘σταθμό’ όχι μόνο για τα ελληνικά μουσεία αλλά και διεθνώς. Εξετάζοντας διαχρονικά τον **αριθμό των επισκεπτών**, παρατηρείται καταρχάς ότι οι αρχαιολογικοί χώροι προσελκύουν μεγαλύτερο από το διπλάσιο αριθμό επισκεπτών από ότι τα μουσεία.

Ένα δεύτερο στοιχείο είναι ότι ο αριθμός των επισκεπτών ειδικότερα στους αρχαιολογικούς χώρους καταγράφει μια αύξηση από το 2015 έως το 2019 στο 33,3%.

Το τρίτο στοιχείο αφορά στην κάθετη μείωση των επισκεπτών το 2020 καταγράφοντας μια μείωση της τάξης > 80% στους αρχαιολογικούς χώρους, συνέπεια όλων των απαγορευτικών μέτρων και του γενικότερου lockdown. Η εικόνα αυτή δείχνει σαφή σημάδια βελτίωσης το 2021 όπου έχουν σταδιακή επαναφορά σε συνθήκες κανονικότητας με αποτέλεσμα την αισθητή αύξηση > 90% τόσο στα μουσεία όσο και στους αρχαιολογικούς χώρους.

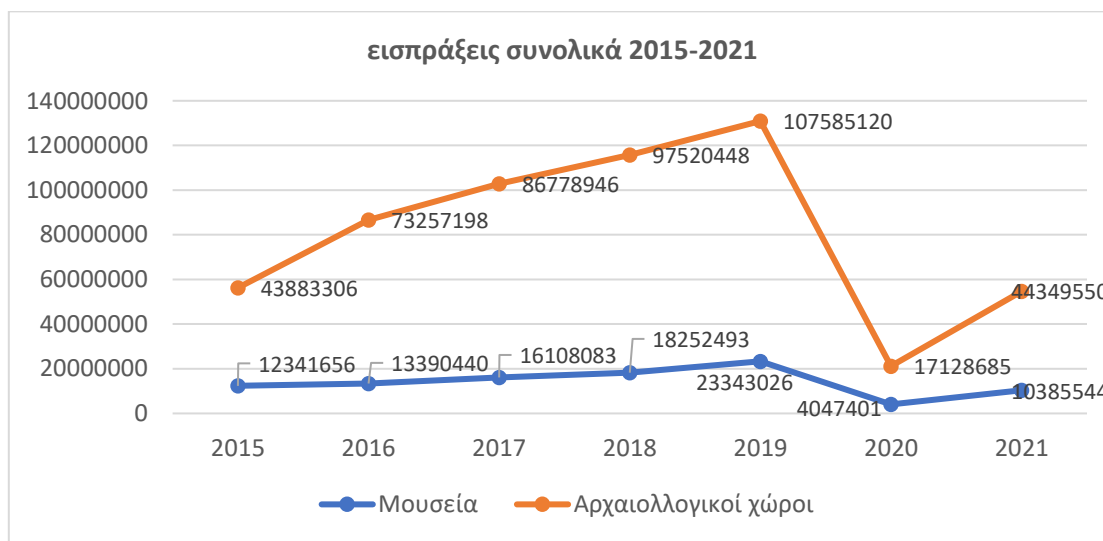
Αναφορικά με τις **εισπράξεις**, ένα πρώτο στοιχείο που προκύπτει από το **διάγραμμα 4.2.** είναι η αύξηση των εισπράξεων στους αρχαιολογικούς χώρους σε σχέση με τα μουσεία από το 2015 έως το 2019. Οι αρχαιολογικοί χώροι παρουσίασαν αύξηση σε ένα ποσοστό > 60%, ενώ τα μουσεία κατά 47%. Κατά το έτος 2020 παρατηρείται μια καθολική μείωση > 84%. Η τάση αυτή αρχίζει να αλλάζει το 2021 όπου υπάρχει μια σαφής βελτίωση σε σχέση με το 2020.

Διάγραμμα 4.1.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ - Ιδία επεξεργασία

Διάγραμμα 4.2.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ - Ιδία επεξεργασία

Πού πιθανόν να οφείλεται η μεγάλη αυτή αύξηση των εισπράξεων στους αρχαιολογικούς χώρους σε σχέση με το ρυθμό της αύξησης των επισκέψεων σε αυτούς; Συνδυάζοντας το ρυθμό αύξησης των επισκεπτών στους αρχαιολογικούς χώρους με το ρυθμό αύξησης των εισπράξεων και λαμβάνοντας υπόψη παράλληλα τα στοιχεία των πινάκων 4.2, 4.3. και 4.4., όπου παρουσιάζονται καταρχάς, οι αφίξεις των επισκεπτών μη κατοίκων Ελλάδας για την

περίοδο 2015-2019 και αντίστοιχα οι διανυκτερεύσεις τους αλλά και η μέση καταναλωτική τους δαπάνη, οδηγούμαστε στα εξής συμπεράσματα:

Ενώ μεταξύ των ετών 2015-2019 υπήρξε μια αύξηση τόσο στον αριθμό των επισκεπτών όσο και στο αριθμό των διανυκτερεύσεων, στην μέση κατά κεφαλή δαπάνη υπήρξε μείωση. Αυτό παρατηρείται ειδικότερα στις χώρες Γερμανία, Αλβανία, Αυστραλία, Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ και Καναδά.

Κατά συνέπεια, η μεγάλη αύξηση των εισπράξεων στους αρχαιολογικούς χώρους μπορεί να εξηγηθεί κάνοντας τις εξής υποθέσεις: α) τουλάχιστον το ένα τρίτο των τουριστών το 2019, 12.166.000 (προερχόμενοι κυρίως από χώρες της Ευρωζώνης, του ΗΒ, των ΗΠΑ και της Αυστραλίας, παρότι έμειναν λιγότερο διάστημα στην Ελλάδα επισκέφτηκαν τους αρχαιολογικούς χώρους της χώρας μας, β) τα στοιχεία για τα μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους δεν κάνουν διαχωρισμό ανάμεσα σε ημεδαπούς (κάτοικοι Ελλάδας) και αλλοδαπούς (μη κάτοικοι Ελλάδας). Επομένως, η μεγάλη αύξηση των εισπράξεων στους αρχαιολογικούς χώρους είναι δυνατόν να οφείλεται και στον εγχώριο τουρισμό.

Τώρα κατά το 2020 η μόνη χώρα που είχε μια αρκετά έντονη δράση τουριστικά στην Ελλάδα, με μειωμένους σαφώς αριθμούς έναντι του 2019, ήταν η Γερμανία. Αντίθετα οι παραδοσιακά 'χώρες – πελάτες' της Ελλάδας όπως η Γαλλία, η Ιταλία, οι ΗΠΑ και η Αυστραλία είχαν την μεγαλύτερη μείωση έναντι του 2019.

Πίνακας 4.2.

Αφίξεις τουριστών ανά χώρα προέλευσης (σε χιλ.)							
Χώρες προέλευσης	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Χώρες Ευρωζώνης	8.189	8.935	9.863	11.436	11.071	3.447	7.360
Αυστρία	327	359	396	521	583	161	422
Βέλγιο	483	467	527	587	588	136	359
Γαλλία	1.522	1.314	1.420	1.524	1.542	469	1.175
Γερμανία	2.810	3.139	3.706	4.381	4.026	1.526	3.001
Ισπανία	94	203	164	226	283	75	141
Ιταλία	1.355	1.387	1.441	1.667	1.553	373	806
Κύπρος	470	652	632	698	801	291	496
Ολλανδία	639	771	947	1.015	818	257	580
Λοιπές	489	644	631	818	878	159	379
Χώρες ΕΕ εκτός Ευρωζώνης	4.388	5.387	5.718	7.018	7.482	1.442	2.763
Δανία	238	242	279	385	308	88	204
Ρουμανία	540	1.026	1.149	1.389	1.378	205	626
Σουηδία	352	413	493	509	412	48	128
Τσεχία	437	280	339	368	402	103	266
Λοιπές	2.822	3.426	3.457	4.368	4.982	998	1.540
Λοιπές Χώρες	11.022	10.477	11.613	11.668	12.795	2.485	4.582
Αλβανία	491	722	829	987	944	266	309

Αυστραλία	183	169	324	322	339	29	9
Ελβετία	391	438	449	521	540	176	404
Ηνωμένο Βασίλειο	2.397	2.895	3.002	2.943	3.499	1.069	1.591
ΗΠΑ	750	779	865	1.097	1.179	107	396
Καναδάς	182	153	198	346	321	33	57
Ρωσία	513	595	589	520	583	26	120
Λοιπές	6.114	4.726	5.358	4.932	5.389	781	1.698
Σύνολο αφίξεων**	23.599	24.799	27.194	30.123	31.348	7.374	14.705

Πηγή: INSETE – ΕΛΣΤΑΤ – Στοιχεία Τράπεζας Ελλάδας

Πίνακας 4.3.

Διανυκτερεύσεις μη κατοίκων στην Ελλάδα ανά χώρα προέλευσης (σε χιλ.)							
Χώρες προέλευσης	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Χώρες Ευρωζώνης	82.221	84.650	92.051	103.278	97.573	36.132	71.438
Αυστρία	3.152	3.267	3.506	4.547	5.132	1.445	3.716
Βέλγιο	4.597	4.306	4.704	5.309	5.136	1.484	3.144
Γαλλία	14.411	11.573	12.268	13.747	12.946	4.580	11.281
Γερμανία	31.366	32.989	37.637	42.596	37.313	17.181	30.428
Ισπανία	766	1.869	1.447	1.890	2.435	673	1.221
Ιταλία	11.966	11.598	12.042	13.944	12.609	3.453	7.045
Κύπρος	4.998	6.379	6.682	5.473	7.230	3.184	5.314
Ολλανδία	6.727	7.430	8.517	9.111	7.573	2.608	5.823
Λοιπές	4.238	5.241	5.248	6.660	7.199	1.522	3.467
Χώρες ΕΕ εκτός Ευρωζώνης	26.849	29.435	30.524	35.225	35.190	7.449	18.221
Δανία	2.126	1.984	2.559	3.155	2.561	780	1.768
Ρουμανία	4.133	6.835	7.571	8.506	8.873	1.249	4.567
Σουηδία	3.195	3.472	4.340	4.095	3.675	614	1.195
Τσεχία	3.555	2.328	2.791	2.839	3.238	822	2.138
Λοιπές	13.840	14.815	13.263	16.630	16.843	3.984	8.553
Λοιπές Χώρες	75.957	76.317	87.280	88.509	99.700	20.472	41.699
Αλβανία	1.915	2.978	3.235	3.429	3.311	1.460	1.948
Αυστραλία	2.047	2.093	4.148	4.300	4.582	428	220
Ελβετία	3.876	3.865	3.961	4.697	4.851	1.745	3.904
Ηνωμένο Βασίλειο	23.773	26.583	26.552	25.716	30.349	10.447	16.134
ΗΠΑ	8.560	8.178	9.549	11.669	12.457	1.396	5.624
Καναδάς	2.376	1.881	2.454	4.853	4.048	791	907
Ρωσία	5.466	6.049	5.885	5.164	6.087	239	1.346
Λοιπές	27.945	24.689	31.496	28.681	34.015	3.968	11.616
Σύνολο Διανυκτερεύσεων*	185.027	190.402	209.855	227.012	232.464	64.053	131.357

Πηγή: INSETE – ΕΛΣΤΑΤ – Στοιχεία Τράπεζας Ελλάδας

Πίνακας 4.4.

Μέση κατά κεφαλή ανά χώρα προέλευσης (σε ευρώ)							
Χώρες προέλευσης	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Χώρες Ευρωζώνης	734	625	638	621	698	698	752
Αυστρία	919	700	649	698	792	699	799
Βέλγιο	773	680	648	681	771	678	820
Γαλλία	785	677	700	626	707	784	844
Γερμανία	799	678	689	676	735	743	772
Ισπανία	710	636	535	545	718	603	727
Ιταλία	614	521	523	563	649	583	651
Κύπρος	530	476	528	517	581	581	571
Ολλανδία	687	624	676	606	653	659	707
Λοιπές Χώρες	632	547	533	471	636	614	728
Χώρες ΕΕ εκτός Ευρωζώνης	313	292	264	281	267	314	457
Δανία	598	549	525	554	620	658	752
Ρουμανία	331	381	326	324	350	391	481
Σουηδία	628	536	551	547	626	575	652
Τσεχία	462	439	390	440	464	467	527
Λοιπές Χώρες	224	206	170	198	177	239	379
Λοιπές Χώρες	571	534	551	564	621	584	771
Αλβανία	299	236	229	240	225	338	358
Αυστραλία	1.295	1.076	1.218	1.124	1.095	715	1.061
Ελβετία	958	768	760	767	856	841	880
Ηνωμένο Βασίλειο	842	672	688	658	733	707	921
ΗΠΑ	1.257	935	941	948	1.008	808	1.505
Καναδάς	1.222	925	903	1.054	1.068	1.228	1.438
Ρωσία	822	732	710	655	744	557	958
Λοιπές Χώρες	316	351	372	385	441	380	470
Σύνολο Έρευνας Συνόρων**	580	514	522	520	564	584	702

Πηγή: INSETE – ΕΛΣΤΑΤ – Στοιχεία Τράπεζας Ελλάδας

- **Σε περιφερειακό επίπεδο**

Σε επίπεδο περιφερειών η ανάλυση πραγματοποιείται με βάση τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ και της Τράπεζας της Ελλάδας για τα έτη 2019-2020, τόσο για τον αριθμό των επισκεπτών όσο και για το ύψος των εισπράξεων ξεχωριστά για τα μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους. Πιο συγκεκριμένα, στους πίνακες 4.5. και 4.6. φαίνεται η ποσοστιαία μεταβολή για το 2019-2020 για τους επισκέπτες των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων και αντίστοιχα για τις εισπράξεις.

Παρατηρούνται τα εξής:

Πρώτον, αναφορικά με τον αριθμό των επισκεπτών σε όλα τα μουσεία η μείωση είναι > 70%. Το μεγαλύτερο πλήγμα > 80% δέχτηκαν οι περιφέρειες της Αττικής, της Δ. Ελλάδας, της Κρήτης και της Στερεάς Ελλάδας.

Δεύτερον, αναφορικά με τον αριθμό των επισκεπτών στους αρχαιολογικούς χώρους, η εικόνα της Θεσσαλίας είναι πολύ ιδιαίτερη καθώς παρουσιάζει μείωση σε ποσοστό > **90%** ενώ η Αττική, η Δυτική Ελλάδα και η Στερεά Ελλάδα, ακολουθούν με πολύ υψηλά ποσοστά, > 80% αντίστοιχα.

Πίνακας 4.5. : Αριθμός επισκεπτών σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους και % μεταβολή τους το 2019-2020

Περιφέρειες	ΜΟΥΣΕΙΑ			ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ		
	2019	2020	% μεταβολή	2019	2020	% μεταβολή
Αν. Μακεδονία-Θράκη	50866	10755	78,8	78638	19880	74,7
Αττική	2785289	525909	81,1	6234154	1048633	83,1
Βόρειο Αιγαίο	47913	10080	78,9	92014	27727	69,8
Δυτική Ελλάδα	223303	33526	84,9	532089	100091	81,1
Δυτική Μακεδονία	16815	5030	70	1936	568	70,6
Ήπειρος	59056	16164	72,6	88471	29639	66,4
Θεσσαλία	69460	14099	79,7	18662	1771	90,5
Ιόνια Νησιά	80883	21398	73,5	236943	75313	68,2
Κεντρική Μακεδονία	687717	143828	79	398153	87102	78,1
Κρήτη	845477	102370	82,9	2155260	437586	79,6
Νότιο Αιγαίο	535992	115611	78,4	1495796	336136	77,5
Πελοπόννησος	102647	32543	68,2	1922164	428560	77,7
Στερεά Ελλάδα	390509	69591	82,1	409071	78918	80,7

Πηγή: ΙΝΣΕΤΕ – Ιδία επεξεργασία

Σε σχέση με το ποσοστό μείωσης των εισπράξεων, παρατηρούμε ότι καταρχάς τα μουσεία που επλήγησαν κυρίως, ήταν τα μουσεία της Αττικής, της Δυτικής Ελλάδας και της Στερεάς Ελλάδας, ακολουθώντας την αντίστοιχη μείωση του αριθμού των επισκεπτών. Ιδιαίτερα ανησυχητική όμως είναι η εικόνα για τους αρχαιολογικούς χώρους, όπου εννέα από τις δεκατρείς συνολικά περιφέρειες της ελληνικής επικράτειας, εμφανίζουν μείωση των εισπράξεων τους > 80% και πάλι με τη Δυτική Ελλάδα την και την Στερεά Ελλάδα να εμφανίζουν από τα μεγαλύτερα ποσοστά. Συνδυαστικά από τους πίνακες 4.5. και 4.6., προκύπτει ότι τόσο σε αριθμό επισκεπτών όσο και σε εισπράξεις οι περισσότεροι πληγυόμενες περιφέρειες ήταν αυτές οι τρεις καθώς σε όλες τις συγκρίσεις εμφανίζουν μειωμένα ποσοστά > 80%

Πίνακας 4.6.: Εισπράξεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους και % μεταβολή τους το 2019-2020

Περιφέρειες	ΜΟΥΣΕΙΑ			ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ		
	2019	2020	% μεταβολή	2019	2020	% μεταβολή
Ανατολική Μακεδονία-Θράκη	69026	18070	73,8	268184	47750	82,1
Αττική	13546010	2127182	84,2	59673091	8476452	85,7
Βόρειο Αιγαίο	95252	18660	80,4	233466	68243	70,7
Δυτική Ελλάδα	935207	99648	89,3	3720409	473448	87,2
Δυτική Μακεδονία	12883	4959	61,5	250	180	28
Ήπειρος	79259	27232	65,6	249340	103867	58,3
Θεσσαλία	25730	7363	71,3	3383	1560	53,8
Ιόνια Νησιά	262705	64828	75,3	907794	248604	88,5
Κεντρική Μακεδονία	1380806	304851	77,9	1403192	278340	80,1
Κρήτη	2277840	543397	76,1	15430219	2747790	82,1
Νότιο Αιγαίο	2410001	516033	78,9	12392739	2253893	81,8
Πελοπόννησος	159499	59218	62,8	10495760	2005587	80,8
Στερεά Ελλάδα	2088808	255960	87,7	2817993	422921	84,9

Πηγή: ΙΝΣΕΤΕ – Ίδια επεξεργασία

- **Δυναμική και εμβέλεια των ίδιων των μουσείων – αρχαιολογικών χώρων**

Σε αυτήν την ενότητα, παρουσιάζεται στους πίνακες 4.7. και 4.8., η ποσοστιαία μεταβολή των επισκέψεων και των εισπράξεων κατά το χρονικό διάστημα 2019-2020, με βάση τη δυναμική και τη διεθνή τους εμβέλεια. Για το λόγο αυτό, επιλέχθηκαν τα 15 πρώτα μουσεία και αρχαιολογικοί χώροι με βάση τις επισκέψεις και τις εισπράξεις τους.

Αναφορικά με τον αριθμό των επισκεπτών παρατηρείται μια καθολική μείωση σε όλους σχεδόν τους πολιτιστικούς προορισμούς της τάξης > 90%. Είναι η περίοδος απαγόρευσης των αεροπορικών μετακινήσεων αλλά και των υπόλοιπων περιοριστικών και απαγορευτικών μέτρων του lockdown. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της περιφέρειας Πελοποννήσου όπως πέντε από τους δεκαπέντε κορυφαίους αρχαιολογικούς χώρους (Μυκήνες, Επίδαυρος, Αρχαία Κόρινθος, Αρχαία Ολυμπία και Μυστράς) παρουσιάζουν μείωση σε ποσοστό > 90%. Ακόμα χειρότερη είναι η εικόνα των εισπράξεων με δεκατέσσερις από τους δεκαπέντε κορυφαίους αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία της Ελλάδας να παρουσιάζουν μείωση της τάξης > 90% και συνολικά 93,8%.

Πίνακας 4.7. : Επισκέπτες στα 15 κορυφαία μουσεία & αρχαιολογικούς χώρους στην Ελλάδα (2019-2021)

ΜΟΥΣΕΙΑ & ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ	2019	2020	% μεταβολή 2019-20
Ακρόπολη των Αθηνών*	3.593.586	374.520	89,5
Μουσείο Ακρόπολης	1.755.435	218.406	87,5
Μυκήνες*	502.619	42.172	91,6
Επίδαυρος*	535.751	45.850	91,4
Αρχαία Κόρινθος*	214.023	17.298	91,9
Δήλος*	172.665	3.723	97,8
Παλάτι του Μέγα Μαγίστρου των Ιπποτών	263.958	13.659	94,8
Αρχαία Ολυμπία	159.348	11.110	93
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο	608.876	67.124	88,9
Μυστράς*	147.713	14.301	90,3
Δελφοί	405.348	42.072	89,6
Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου	660.533	28.846	95,6
Κνωσός	949.192	58.955	93,7
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης	135.763	17.448	87,1
Μουσείο Λευκού Πύργου	251.760	43.259	82,8
ΣΥΝΟΛΟ	10.356.570	998.743	90,3

Πηγή: Archaeological Resources and Exportations Fund – Statistical Yearbook of Greece (From 2019 to 2021) (*) *Archaeological sites that also include a museum* – Ιδία επεξεργασία.

Πίνακας 4.8. : Εισπράξεις στα 15 κορυφαία μουσεία & αρχαιολογικούς χώρους στην Ελλάδα (2019-2021)

ΜΟΥΣΕΙΑ & ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ	2019	2020	% μεταβολή 2019-20
Ακρόπολη των Αθηνών*	49.691.070	3.202.960	93,5
Μουσείο Ακρόπολης	9.379.505	665.438	92,9
Μυκήνες*	3.150.570	182.198	94,2
Επίδαυρος*	3.445.836	202.344	94,1
Αρχαία Κόρινθος*	1.136.960	52.108	95,4
Δήλος*	1.721.964	33.828	98
Παλάτι του Μέγα Μαγίστρου των Ιπποτών	1.419.406	59.546	95,8
Αρχαία Ολυμπία	3.561.414	127.854	96,4
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο	3.021.070	241.379	92
Μυστράς*	1.047.498	78.924	92,4
Δελφοί	2.816.124	174.192	93,8
Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου	1.915.613	157.828	91,7
Κνωσός	10.155.161	465.733	95,4
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης	351.902	22.684	93,5
Μουσείο Λευκού Πύργου	500.808	68.304	86,3
ΣΥΝΟΛΟ	93.314.901	5.735.320	93,8

Πηγή: Archaeological Resources and Exportations Fund – Statistical Yearbook of Greece (from 2019 to 2021) (*) *Archaeological sites that also include a museum* - Ιδία επεξεργασία.

Ανακεφαλαιώνοντας, στο παρόν κεφάλαιο έγινε λόγος για το πώς λειτούργησαν τα ελληνικά δημόσια μουσεία στην περίοδο της πανδημίας COVID-19, καθώς και ποια ήταν τα αποτελέσματα των οικονομικών επιδράσεων που προκλήθηκαν από αυτή. Παρατηρήθηκε ωστόσο ο ρόλος τους στην ψηφιακή εποχή με την αναφορά μερικών παραδειγμάτων που εφάρμοσαν νέες δράσεις, για την διατήρηση επαφών με το κοινό τους. Το επόμενο κεφάλαιο, αναφέρεται στην μεθοδολογία ερευνητικής προσέγγισης που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση αυτής της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5**ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ****5.1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι πρωταρχικά η διερεύνηση των αρνητικών επιδράσεων της πανδημίας COVID-19 στον πολιτισμό και κυρίως στα ελληνικά δημόσια μουσεία, των οποίων οι δραστηριότητες λόγω του εγκλεισμού καθυστέρησαν. Δεύτερον, είναι η αναζήτηση πιθανών ευκαιριών για να βελτιωθεί η εξωστρέφεια των μουσείων με το να εφαρμοστούν νέα εργαλεία και στρατηγικές που βασίζονται στις ‘Νέες Τεχνολογίες’, ενισχύοντας τη βιώσιμη ανάπτυξη του πολιτισμικού τομέα στην Ελλάδα. Τρίτον, η διερεύνηση της εμπειρίας των επιδράσεων αλλά και αναζήτηση νέων εργαλείων επικοινωνίας των μεγάλων μουσείων και αρχαιολογικών χώρων διεθνούς εμβέλειας σε σχέση με τα μικρότερα μουσεία της ελληνικής περιφέρειας. Σημαντικό διακύβευμα για τον κλάδο λόγω της πρόσφατης εμπειρίας, είναι η απόκτηση της δυνατότητας να αντιμετωπίζει αποτελεσματικότερα οποιαδήποτε ενδεχόμενη κρίση ή έκτακτη κατάσταση στο μέλλον όπως το lockdown.

5.2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Πιο συγκεκριμένα, τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν με βάση το σκοπό, είναι τα ακόλουθα:

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα εστιάζει στο χαρακτήρα του μουσείου, βάσει του ορισμού της ICOM (2022), *‘Το μουσείο είναι ένα μη-κερδοσκοπικό, μόνιμο ίδρυμα στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, που αποκτά, διατηρεί, ερευνά, επικοινωνεί και εκθέτει την υλική και άυλη κληρονομιά της ανθρωπότητας, ανοικτό στο κοινό, προσβάσιμο και περιεκτικό, τα μουσεία υποστηρίζουν τη διαφορετικότητα και τη βιωσιμότητα. Λειτουργεί και επικοινωνεί ηθικά, επαγγελματικά και με την συμμετοχή των κοινοτήτων, παρέχοντας ποικίλες εμπειρίες για εκπαίδευση, ψυχαγωγία, αντανάκλαση και διάχυση γνώσης’.*

ΕΡ1: Πόσο δυνατόν ήταν στην περίοδο της πανδημίας COVID-19 τα μουσεία να υπηρετήσουν και να ικανοποιήσουν τον κοινωνικό, εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό ρόλο τους, εκθέτοντας την υλική και άυλη κληρονομιά της ανθρωπότητας?

Τα ερωτήματα 2 και 3 αφορούν τις επιπτώσεις που είχε ο COVID-19 στα μουσεία. Με βάση την ανασκόπηση των προηγούμενων εμπειρικών ερευνών (κεφάλαιο 3) αλλά και των

ειδικών, οι περισσότερες επιπτώσεις ήταν κυρίως αρνητικές, αλλά παράλληλα υπήρξαν και θετικές που ωφέλησαν και διευκόλυναν σε μεγάλο βαθμό την λειτουργία των μουσείων:

EP2: Ποιες οι αρνητικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στα μουσεία?

EP3: Ποιες οι θετικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στα μουσεία?

Η ψηφιακή τεχνολογία εξελίχθηκε όλο και περισσότερο με την χρήση των κοινωνικών δικτύων από το νεανικό κοινό αλλά και του προσωπικού των μουσείων, οι οποίοι κατάφεραν να προωθήσουν τις συλλογές τους και τα εκθέματά τους διαδικτυακά. Το ακόλουθο ερευνητικό ερώτημα δίνει την απάντηση στο κατά πόσο η ψηφιακή τεχνολογία αντικατέστησε την διαζώσης εμπειρία των επισκεπτών στους χώρους πολιτισμού και μνήμης:

EP4: Σε ποιο βαθμό η ψηφιακή τεχνολογία και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης υποστήριξαν την επικοινωνία με το κοινό και....ψηφιακή τεχνολογία VS φυσική εμπειρία με τα μουσεία?

Τα παρακάτω ερωτήματα 5 και 6 αφορούν την γνώμη των ‘ανθρώπων του πολιτισμού’ για την μετα-COVID-19 εποχή στα μουσεία και τον πολιτισμό γενικότερα. Επιπλέον, επιβεβαιώνουν ότι η πανδημία COVID-19 αποτέλεσε ένα ‘μάθημα’ σε όλο τον κόσμο, το οποίο δείχνει ότι τίποτε σε αυτή τη ζωή δεν θεωρείται δεδομένο, και ότι η μελλοντική κατάσταση του πολιτισμού και του κάθε κλάδου αλλάζει ριζικά και προσαρμόζεται στην νέα.

EP5: Ποια τα ‘διδάγματα’ της πανδημίας COVID-19 που θα μπορούσαν να βοηθήσουν τα μουσεία στο μέλλον?

EP6: Τι πιστεύετε ότι θα αφήσει ο COVID-19 στον πολιτισμό και στην πολιτιστική ανάπτυξη από εδώ και πέρα?

5.3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

5.3.1. Επιλογή του δείγματος και του χαρακτήρα των μουσείων της έρευνας

Η επιλογή των μουσείων και αρχαιολογικών χώρων που θα συμμετείχαν στην έρευνα βασίστηκε σε τρεις παραμέτρους:

Η πρώτη παράμετρος σχετίζεται με το μέγεθος τους, αναφορικά με τον αριθμό των επισκεπτών και τις εισπράξεις τους.

Η δεύτερη παράμετρος σχετίζεται με τη διεθνή εμβέλεια και αναγνωρισιμότητά τους, καθώς πολλά από αυτά αποτελούν διεθνή cultural brands της Ελλάδας.

Η τρίτη παράμετρος σχετίζεται με χωρική διάσταση των μουσείων και αρχαιολογικών χώρων. Δηλαδή αν οι αρχαιολογικοί χώροι και κυρίως τα μουσεία ανήκαν, σε μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Ηράκλειο, Πάτρα) ή σε περιοχές της περιφέρειας.

Ειδικότερα, τα μουσεία της περιφέρειας δεν έχουν ούτε το μέγεθος αλλά ούτε και την εμβέλεια των αστικών μουσείων. Έχοντας λοιπόν υπόψη όλα τα παραπάνω και με βάση την

διαχρονική αποτύπωση των στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ για τις εισπράξεις και τα εισιτήρια στα μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους της περιόδου 2019 (βλ. πίνακες 4.7, 4.8, κεφάλαιο 4), επιλέχθηκαν δυο ομάδες μουσείων-αρχαιολογικών χώρων:

Η πρώτη ομάδα αφορούσε τα 15 πρώτα στην κατάταξη αναφορικά με τις εισπράξεις και τα εισιτήρια και η δεύτερη, μια τυχαία επιλογή 15 μικρότερων μουσείων στην ελληνική περιφέρεια. Από τα συνολικά 30 μουσεία - αρχαιολογικούς χώρους κατέστη δυνατή η επικοινωνία και η διαδικασία συνέντευξης με 17 διευθυντές εφορειών αρχαιοτήτων και προϊσταμένους μουσείων οι οποίοι/ες είχαν συνολικά στην ευθύνη τους **24 από τα 30** μουσεία-αρχαιολογικούς χώρους.

Στόχος αυτής της προσπάθειας ήταν να εξετάσουμε με ποιο τρόπο βίωσαν οι δυο αυτές ομάδες τις επιδράσεις της πανδημίας COVID-19 αλλά και τις δράσεις που ανέλαβαν προκειμένου να μείνουν πιστά στο ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν.

Στον πίνακα 5.1 παρουσιάζονται οι δυο ομάδες των μουσείων-αρχαιολογικών χώρων που επιλέχθηκαν για την έρευνα.

Πίνακας 5.1: Τα μουσεία - αρχαιολογικοί χώροι της έρευνας

ΟΜΑΔΑ 1η	ΟΜΑΔΑ 2η
Μουσεία – Αρχαιολογικοί Χώροι	Μουσεία – Αρχαιολογικοί Χώροι
Ακρόπολης Αθηνών*	Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου
Μουσείο Ακρόπολης	Αρχαιολογικό Μουσείο Λάρισας**
Μυκήνες*	Αρχαιολογικό Μουσείο Ναυπλίου
Επίδαυρος*	Βυζαντινό Μουσείο Άργους
Αρχαία Κόρινθος*	Αρχαιολογικό Μουσείο Κυθήρων
Δήλος*	Αρχαιολογικό Μουσείο Άμφισσας
Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου των Ιπποτών **	Μουσείο Πύργου
Αρχαία Ολυμπία	Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο	Ιστορικό Μουσείο Αλεξανδρούπολης
Μυστράς*	Εθνολογικό Μουσείο Θράκης
Δελφοί	Αρχαιολογικό Μουσείο Δίον Πιερίας
Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου**	Αρχαιολογικό Μουσείο Μεσσήνης
Κνωσός**	Αρχαιολογικό Μουσείο Χαλκιδικής
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης	Αρχαιολογικό Μουσείο Αίγινας
Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης	Αρχαιολογικό Μουσείο Λήμνου
Μουσείο Λευκού Πύργου	Αρχαιολογικό Μουσείο Χίου

*οι αρχαιολογικοί χώροι λειτουργούν και με μουσείο αντίστοιχα

** μουσεία και αρχαιολογικοί χώροι που δεν συμμετείχαν στην έρευνα

Αναφορικά με τους χώρους ευθύνης των στελεχών των μουσείων στον πίνακα 5.2 που ακολουθεί, παρατίθενται οι χώροι ευθύνης ανά ερωτώμενο. Σημαντικό στοιχείο της ερευνητικής διαδικασίας αποτελεί το γεγονός ότι καταβλήθηκε προσπάθεια να υπάρξει ουσιαστική αντιπροσώπευση από ολόκληρη σχεδόν την ελληνική επικράτεια.

Πίνακας 5.2: Χώροι ευθύνης ανά ερωτώμενο/υπεύθυνο μουσείου

Ερωτώμενοι	Χώροι Ευθύνης
1	Μουσείο Χώρας Άνδρου/Μουσείο Παλαιόπολης Άνδρου
2	Αρχαιολογικό Μουσείο Πόρου
3	Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής Αρχαιολογική Συλλογή Κοζάνης
4	Αρχαιολογικό Μουσείο Κολώνας Επιστημονική Συλλογή Αφαίας Αρχαιολογικό Μουσείο Αίγινας, Αφαία
5	Μουσείο Αρχαιολογικού Χώρου Μυστρά Αρχαιολογική Συλλογή Μονεμβασιάς Μουσείο Πύργου Πικουλάκη- Αρεόπολη Μάνης
6	Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης Μουσείο Λευκού Πύργου
7	Ακρόπολη & Αρχαιολογικό Μουσείο Ακρόπολης
8	Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής/Αρχοντικό Ταβανιώτη Μαρωνείας (Αρχαιολογική Συλλογή)
9	Αρχαιολογικό Μουσείο Λήμνου
10	Αρχαιολογικοί χώροι: Τίρυνθα, Μιδέα, Παλαμήδι, Δεθρά, Ασίμη, Μυκίνες, Άργος, Ηραίο του Άργους, Λέρνα, Επίδαυρος Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Άργους Αρχαιολογικό Μουσείο Ναυπλίου Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκηνών Αρχαιολογικό Μουσείο Ασκληπιού της Επίδαυρου
11	Αρχαιολογικό Μουσείο Φθιώτιδος-Ευρυτανίας
12	Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου Αρχαιολογικός χώρος Αγίου Όρους
13	Βυζαντινό Μουσείο Χίου Αρχαιολογικό Μουσείο Χίου Κτήριο Περιοδικών Εκθέσεων Παλάτιου Νεάνης Μουσειακός χώρος Νέας Μονής -Κειμήλια Μουσειακός χώρος Τράπεζας
14	Αρχαιολογικό Μουσείο Κυθήρων Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά
15	Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου Αρχαιολογικοί χώροι Διμήνη & Σέσκλο
16	Αρχαιολογικό Μουσείο Δράμας
17	Αρχαιολογικό Μουσείο Δελφών Αρχαιολογικό Μουσείο Άμφισσας Αρχαιολογική συλλογή Γαλαξιδίου

5.3.2. Επιλογή των ερευνητικών μεθόδων

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, έχει ποιοτικό χαρακτήρα και βασίζεται σε δυο μεθοδολογικές προσεγγίσεις:

Πρώτον, στην **επιτόπια έρευνα**, η οποία αποτελεί τον κλασικότερο τρόπο απόκτησης πρωτογενών στοιχείων και ένα ευρέως διαδεδομένο επιστημονικό εργαλείο των

ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών, όπως ο πολιτισμός (Eghbal-Azar και Thomas Widlok, 2013, Price και Hein, 1991, Ellenbogen, et al, 2004).

Σκοπός της είναι η συλλογή μέσα από απαντήσεις ορισμένων ερωτημάτων, πληροφοριών που βοηθούν στην επίλυση κάποιου προβλήματος. Δηλαδή, η διεξαγωγή μιας επιτόπιας έρευνας είναι ένας θεμελιώδης τρόπος απόκτησης γνώσης και πιο συγκεκριμένα εμπειρικής γνώσης, που είναι ένα πολύτιμο εφόδιο για κάθε μελέτη Πηγή: <http://portal.survey.ntua.gr>

Στην εν λόγω έρευνα πραγματοποιήθηκαν επιτόπιες επισκέψεις από την ίδια την ερευνήτρια σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους σε διάφορες πόλεις της ελληνικής επικράτειας (Καλαμάτα, Κατερίνη, Κομοτηνή, Αθήνα, Αλεξανδρούπολη, Θεσσαλονίκη) προκειμένου να υπάρξει μια αρχική επαφή με τους υπεύθυνους των μουσείων, να γίνει γνωστός ο λόγος της έρευνας και να συλλεχθεί έντυπο και φωτογραφικό υλικό. Η φάση αυτή της έρευνας διήρκεσε 2 μήνες, το χρονικό διάστημα Οκτώβριος – Δεκέμβριος 2021 αλλά και τον Μάρτιο του 2022. Στο πλαίσιο 5.1 που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι στους οποίους πραγματοποιήθηκαν επιτόπιες επισκέψεις:

Πλαίσιο 5.1: Φωτογραφικό υλικό και δράσεις

Παρθενώνας-Ακρόπολη & Μουσείο Ακρόπολης

- Συλλογή έντυπου και φωτογραφικού υλικού
- Ενημέρωση για τον σκοπό της έρευνας
- Καταγραφή στοιχείων επικοινωνίας
- Επίσκεψη στο Μουσείο και στην Ακρόπολη
- Χρόνος επίσκεψης: Μάρτιος 2022

Ωδείο Ηρώδειου Του Αττικού

- Συλλογή έντυπου και φωτογραφικού υλικού
- Ξενάγηση στον αρχαιολογικό χώρο
- Χρόνος επίσκεψης: Μάρτιος 2022

Λευκός Πύργος Θεσσαλονίκης

- Συλλογή έντυπου και φωτογραφικού υλικού
- Ενημέρωση για τον σκοπό της έρευνας
- Καταγραφή στοιχείων επικοινωνίας
- Επίσκεψη στο Μνημείο
- Χρόνος επίσκεψης: Δεκέμβριος 2021

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

- Συλλογή έντυπου και φωτογραφικού υλικού
- Ενημέρωση για τον σκοπό της έρευνας
- Ενημέρωση από υπεύθυνους του μουσείου για ψηφιακές δράσεις του μουσείου
- Καταγραφή στοιχείων επικοινωνίας
- Χρόνος επίσκεψης: Δεκέμβριος 2021

Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης

- Συλλογή έντυπου και φωτογραφικού υλικού
- Ενημέρωση για τον σκοπό της έρευνας
- Ενημέρωση από υπεύθυνους του μουσείου για ψηφιακές δράσεις του μουσείου
- Καταγραφή στοιχείων επικοινωνίας
- Χρόνος επίσκεψης: Δεκέμβριος 2021

Αρχαιολογικό Μουσείο Μεσσήνης

- Συλλογή έντυπου και φωτογραφικού υλικού
- Ενημέρωση για τον σκοπό της έρευνας
- Καταγραφή στοιχείων επικοινωνίας
  - Επίσκεψη στο Μουσείο
- Χρόνος επίσκεψης: Οκτώβριος 2021

Αρχαία Μεσσήνη (Στάδιο)

- Συλλογή έντυπου και φωτογραφικού υλικού
- Ξεναγήση στον αρχαιολογικό χώρο
- Χρόνος επίσκεψης: Οκτώβριος 2021

Αρχαιολογικό Μουσείο Δίον Πιερίας

- Συλλογή έντυπου και φωτογραφικού υλικού
- Ενημέρωση για τον σκοπό της έρευνας
- Καταγραφή στοιχείων επικοινωνίας
  - Επίσκεψη στο Μουσείο
- Χρόνος επίσκεψης: Οκτώβριος 2021

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

- Συλλογή έντυπου και φωτογραφικού υλικού
- Ενημέρωση για τον σκοπό της έρευνας
- Καταγραφή στοιχείων επικοινωνίας
  - Επίσκεψη στο Μουσείο
- Χρόνος επίσκεψης: Νοέμβριος 2021

Εθνολογικό Μουσείο Θράκης, Αλεξανδρούπολη

- Συλλογή έντυπου και φωτογραφικού υλικού
- Ενημέρωση για τον σκοπό της έρευνας
- Καταγραφή στοιχείων επικοινωνίας
  - Επίσκεψη στο Μουσείο
- Χρόνος επίσκεψης: Νοέμβριος 2021

Ιστορικό Μουσείο Αλεξανδρούπολης

- Συλλογή έντυπου και φωτογραφικού υλικού
- Ενημέρωση για τον σκοπό της έρευνας
- Καταγραφή στοιχείων επικοινωνίας
  - Επίσκεψη στο Μουσείο
- Χρόνος επίσκεψης: Νοέμβριος 2021

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Δεύτερον, με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα [**Παράρτημα Α**] διαμορφώθηκε το έντυπο των ερωτήσεων και πραγματοποιήθηκαν **ημι-δομημένες συνεντεύξεις**, οι οποίες αφορούν σε μια ποιοτική μέθοδο κοινωνικής έρευνας. Οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις ως μέθοδος συλλογής δεδομένων αποτελούν μια πολύ γνωστή διαδικασία ευρέως αποδεκτή στον τομέα του πολιτισμού (Elgammal και Refaat, 2021; Choi και Kim, 2021).

Η ποιοτική συνέντευξη διαφοροποιείται από τις άλλες μορφές συνεντεύξεων (τηλεφωνική, κλειστή, ανοικτό ερωτηματολόγιο) ως προς το ότι δεν αρθρώνεται με άξονα ένα ερωτηματολόγιο. Το άτομο που αναλαμβάνει να πάρει συνέντευξη βασίζεται για την διεξαγωγή της σε κάποιες βασικές θεματικές ενότητες (στην συγκεκριμένη περίπτωση τα ερευνητικά ερωτήματα) που τον/την ενδιαφέρουν να διερευνήσει και με αυτό τον τρόπο διατυπώνει κάποια ερωτήματα στον αποδέκτη σχετικά με το θέμα που επεξεργάζεται. Αυτή η μορφή της συνέντευξης παίρνει τη μορφή μιας συζήτησης, όπου ο ερωτώμενος έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει τη δική του σκέψη, το δικό του λόγο.

Η ποιοτική συνέντευξη, έχει μια ημι-δομημένη μορφή, όπου οι βασικοί θεματικοί άξονες θέτουν ένα στοιχειώδες πλαίσιο εντός του οποίου θα γίνει η συνέντευξη μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου. Ο ερευνητής παίζει σημαντικό ρόλο, διότι θα πρέπει να αφήνει τον ερωτώμενο να εκφράζεται με τους δικούς του όρους και τρόπους, χωρίς να παρεμβαίνει ούτε να εκφράζει, ούτε να επιβάλλει με έμμεσο τρόπο τις δικές του απόψεις. Ο παρεμβατικός του ρόλος περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις με ερωτήσεις που παρακινούν τον ερωτώμενο να δώσει περισσότερες πληροφορίες και να επαναφέρει τη συζήτηση στο θέμα που επικεντρώνεται η έρευνα (κυρίως όταν η συζήτηση έχει 'ξεφύγει' από τα κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντα και στόχους) (Gill et al., 2008).

Η ποιοτική συνέντευξη ονομάζεται και συνέντευξη βάθους, διότι δίνεται ο χώρος και ο χρόνος στον ερωτώμενο να αναπτύξει τις δικές του απόψεις και ερμηνείες βάσει των οποίων αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, τους άλλους, τις κοινωνικές σχέσεις, τις κοινωνικές πρακτικές και τις εμπειρίες του.

Η ποιοτική συνέντευξη διακρίνεται από την ποσοτική, διότι η δεύτερη μορφή συνέντευξης συνιστά ένα αντικειμενικό εργαλείο που δίνει τη δυνατότητα συλλογής πληροφοριών από τις συνεντεύξεις, πληροφορίες που ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Από την άλλη η ποιοτική συνέντευξη, βασίζεται στην μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία αναγνωρίζει τη συνέντευξη ως μια συζήτηση, ως μια διαδικασία κατασκευής του κοινωνικού νοήματος. Η συνέντευξη συνιστά μια ζωντανή διαδικασία διαμόρφωσης νοήματος στην οποία παίρνουν μέρος ο ερευνητής και ο ερωτώμενος μέσα από μια αμοιβαία σχέση, μια σχέση αλληλεπίδρασης (Λυδάκη, 2001)

Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις, αποτελούν την συνηθέστερη επιλογή στην ποιοτική έρευνα και περιλαμβάνουν μερικές καθοριστικές ερωτήσεις ή αλλιώς ερωτήσεις- κλειδιά που από τη μία πλευρά βοηθούν τους ερευνητές να προσδιορίσουν ευκολότερα τις ερευνητικές περιοχές που πρέπει να προσεγγίσουν, και από την άλλη δίνουν το περιθώριο και το χρόνο τόσο στους συμμετέχοντες όσο και στους ερευνητές να επεκταθούν και να μελετήσουν το ερευνητικό ερώτημα σε μεγαλύτερο βάθος (Γαλάνης, 2018)

Σύμφωνα με ποικίλες ερευνητικές προσεγγίσεις, η χρησιμοποίηση της μεθόδου των ημιδομημένων συνεντεύξεων απαιτεί μια πολύ καλή και λεπτομερή μελέτη και καταγραφή προηγούμενων ερευνών πάνω στο αντικείμενο που ερευνάται (Wengraf, 2001; Kelly, 2010, Kallio et.al., 2016) γιατί οι ερωτήσεις που διαμορφώνονται πρέπει να βασίζονται σε προηγούμενη γνώση.

Επιπλέον, η κεντρική ιδέα είναι να διευρυνθεί η έρευνα μέσω της συλλογής παρόμοιων πληροφοριών από κάθε συμμετέχοντα (Holloway και Wheeler 2010), παρέχοντας την δυνατότητα στους συμμετέχοντες με οδηγίες για το τι θα μπορούσαν να συζητήσουν ή να δηλώσουν (Gill et al., 2008). Οι ερευνητές με τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις καθοδηγούν ως ένα βαθμό τους συμμετέχοντες διευκολύνοντάς τους έτσι σημαντικά, διότι επικεντρώνονται στο ερευνητικό ερώτημα και έχουν τη δυνατότητα να επεκταθούν, όχι όμως να ξεφύγουν εντελώς καθιστώντας τη συνέντευξη ακατάλληλη για την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Έτσι, με αυτό τον τρόπο, η συνέντευξη είναι ευέλικτη και μπορεί να οδηγήσει στην εύρεση πληροφοριών που είναι σημαντικές για τους συμμετέχοντες, αλλά δεν είχαν γίνει αντιληπτές από τους ερευνητές πριν τη διεξαγωγή της συνέντευξης (Γαλάνης, 2018).

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά με τη χρήση του OBS Studio Programme και είχαν διάρκεια 30-45 λεπτά η καθεμία. Έχοντας ως κύριο στόχο της έρευνας την μεγαλύτερη αξιοπιστία στα ευρήματά μας, κρίθηκε σκόπιμο οι συμμετέχοντες να είναι άτομα οι οποίοι να έχουν πλήρη επίγνωση της λειτουργίας των μουσείων – αρχαιολογικών χώρων, αλλά και των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID-19. Οι ερωτηθέντες ήταν συνολικά δεκαεπτά (17) υψηλόβαθμα στελέχη των δημόσιων μουσείων (διευθυντές και προϊστάμενοι εφορειών αρχαιοτήτων) στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας και συγκεκριμένα στις περιοχές Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πελοπόννησο, Κυκλάδες, Κρήτη, Δυτική Μακεδονία, Θράκη και Βόρειο Αιγαίο. Παράλληλα, λόγω της σημαντικότητας της έρευνας και του βαθμού δυσκολίας της, διαμορφώθηκε συγκεκριμένη επιστολή που στάλθηκε ταχυδρομικώς στα Υπουργείο Πολιτισμού και με email στην Υπουργό αυτοπροσώπως **[Παράρτημα Β]**. Η διαδικασία που ακολουθήθηκε στην επίτευξη της κάθε συνέντευξης ήταν η ακόλουθη:

- *1^ο βήμα:* Εξέυρεση των στοιχείων επικοινωνίας των συμμετεχόντων από τις επίσημες ιστοσελίδες του Υπουργείου Πολιτισμού και αντίστοιχα των μουσείων
- *2^ο βήμα:* Διαμόρφωση και αποστολή επίσημης πρόσκλησης με ενημερωτικό κείμενο για τον σκοπό της έρευνας προς τους δυνητικά συμμετέχοντες, μέσω email. Στην επιστολή αυτή τους δινόταν ένα χρονικό διάστημα μιας εβδομάδας για να επιλέξουν την ημέρα και ώρα διεξαγωγής της συνέντευξης [**Παράρτημα Γ**]
- *3^ο βήμα:* Τηλεφωνική επικοινωνία μαζί τους μια μέρα πριν για επιβεβαίωση
- *4^ο βήμα:* Κατά την ώρα της συνέντευξης και πριν αρχίσει αυτή, ενημερώνονταν πρώτον ότι η συνέντευξη θα ηχογραφηθεί, έχοντας έτσι το δικαίωμα της μη συμμετοχής τους ή της συμμετοχής τους σε αυτή και δεύτερον, ότι η συνέντευξη και ότι ειπωθεί από τους ίδιους θα χρησιμοποιηθεί μόνο για ερευνητικό σκοπό
- *5^ο βήμα:* Πριν αρχίσει η διαδικασία των ερωτήσεων οι συμμετέχοντες δήλωναν, το όνομα τους, την ιδιότητά τους και τον τομέα της ευθύνης τους σχετικά με τα μουσεία

Η **συγκεκριμένη έρευνα** ακολούθησε τον κώδικα Δεοντολογίας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Διακήρυξης, (Ελσίνκι, 1964)¹⁵.

Οι απαντήσεις αυτών των συμμετεχόντων οδηγούν, στο επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο, στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για την ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας.

5.4. ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στη διεξαγωγή κάθε ερευνητικής διαδικασίας, προκύπτουν και κάποιες αδυναμίες μέχρι να φτάσει κανείς στο επιθυμητό αποτέλεσμα:

Πρώτον, είναι η αδυναμία εξέυρεσης των προσωπικών στοιχείων των συμμετεχόντων, αλλά και των στοιχείων επικοινωνίας μαζί τους, τα οποία αναζητήθηκαν σε βάσεις του Υπουργείου Παιδείας και του Υπουργείου Πολιτισμού αλλά και των Μουσείων, όμως πολλές από αυτές δεν ήταν ενημερωμένες πλήρως, οπότε υπήρχε μια χρονική καθυστέρηση αναφορικά με τη συλλογή των δεδομένων.

Δεύτερον, στην έρευνα συμμετείχαν κυρίως μουσεία της περιφέρειας, αλλά και μουσεία της Θεσσαλονίκης και των Αθηνών, λιγότερα όμως σε αριθμό. Αυτό δεν μας δίνει τη δυνατότητα να έχουμε μια πλήρη εικόνα του πώς κινήθηκαν στο σύνολο των μουσείων στην ελληνική επικράτεια και το τι πολιτικές ανέπτυξαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19. Πάντως, αυτό δεν υπολείπεται της σημαντικότητας των ευρημάτων, καθώς μεγαλύτερα μουσεία όπως το Μουσείο Ακρόπολης, το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών και το

---

¹⁵ <https://www.wma.net/wp-content/uploads/2016/11/DoH-Jun1964.pdf>

Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης καθώς και οι περισσότεροι αρχαιολογικοί χώροι διεθνούς εμβέλειας συμμετείχαν στην έρευνα.

Τελευταίο, αλλά εξίσου σημαντικό είναι ότι, αδυναμία επίσης υπήρξε και η μη συμμετοχή-βοήθεια από τους υπευθύνους του Υπουργείου Πολιτισμού καθώς στην επιστολή η οποία τους εστάλη, δεν έδωσαν ποτέ κάποια ανταπόκριση, δεν υπήρξε καμία απάντηση από την πλευρά τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6**ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ -ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΜΕ
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ-ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ**

Στο κεφάλαιο αυτό πραγματοποιείται η ανάλυση των δεδομένων όπως αυτά αποδόθηκαν μέσω της μεθόδου των ημι-δομημένων συνεντεύξεων προκειμένου να αποδοθούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα αυτής της εργασίας. Επιπλέον, επιχειρείται μια σύγκριση των ευρημάτων της έρευνας μεταξύ των μεγάλων μουσείων-αρχαιολογικών χώρων αλλά και των μικρότερων της ελληνικής περιφέρειας.

6.1 ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ 1^ο : *Πόσο δυνατόν ήταν στην περίοδο της πανδημίας COVID-19 τα μουσεία να υπηρετήσουν και να ικανοποιήσουν τον κοινωνικό, εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό ρόλο τους εκθέτοντας υλική και άυλη κληρονομιά της ανθρωπότητας?*

Η πλειονότητα των στελεχών υποστηρίζουν ότι ο COVID-19 προκάλεσε αρκετές αρνητικές επιπτώσεις στη λειτουργία των μουσείων και κατά συνέπεια δεν κατάφεραν στο βαθμό που θα ήθελαν να ικανοποιήσουν, σύμφωνα με τον ορισμό του ICOM τόσο τον εκπαιδευτικό, κοινωνικό όσο και τον ψυχαγωγικό τους ρόλο. Πιο ειδικά, ο επικοινωνιακός χαρακτήρας της διαπροσωπικής διασύνδεσης με το κοινό αντικαταστάθηκε από ψηφιακές πρακτικές.

Στην περίοδο της πανδημίας COVID-19 με τα μέτρα που θεσπίστηκαν, τα Ελληνικά Δημόσια Μουσεία ανέστειλαν τη λειτουργία τους, περιορίστηκαν, δεν εξυπηρετήθηκαν οι σκοποί τους, [επ. 1] διότι δεν υπήρχε η δυνατότητα προσέλευσης του κοινού δια ζώσης σε αυτά. Το γεγονός αυτό ήταν περισσότερο έκδηλο στα μεγάλα μουσεία των αστικών κέντρων όπως Αθήνα και Θεσσαλονίκη [επ. 6 & 11]. Ακόμα και προ πανδημίας, έγιναν προσπάθειες να τηρηθούν αυτοί οι διεθνείς όροι του σύγχρονου μουσείου και της λειτουργίας του, διότι ο χαρακτήρας του μουσείου έχει διαφοροποιηθεί και δεν αποτελεί πλέον μόνο ένα χώρο όπου κανείς επισκέπτεται και βλέπει μόνο τα εκθέματα [επ. 8].

Συνεπώς, την έναρξη αυτής της περιόδου, δημιουργήθηκε ένα καθεστώς απομόνωσης των Μουσείων στο κοινό, ειδικότερα στα κορυφαία μουσεία και στους αρχαιολογικούς χώρους διεθνούς εμβέλειας [επ. 5], με τα οποία δεν υπήρχε επαφή [επ. 4 & 9 & 12].

Ειδικότερα ο **ερωτώμενος 2** ανέφερε χαρακτηριστικά...

...’τα μουσεία εφόσον ήταν κλειστά, δεν υπήρχε η δυνατότητα να επιτελέσουν τον εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό τους ρόλο, ούτε να προβάλουν την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής τους’.

Παράλληλα, ανεστάλησαν και οι ανασκαφικές / σωστικές εργασίες τους περιορίζοντας με αυτό τον τρόπο ένα συγκεκριμένο σκοπό, αυτόν της απόκτησης/εμπλουτισμού των συλλογών ή νέων ανασκαφικών ευρημάτων που γίνεται μέσω των ανασκαφών πριν βγουν για περιοδική ή μόνιμη έκθεση στο κοινό. Επίσης, ως προς τους ερευνητές συστηματικών ανασκαφών η έρευνα επίσης περιορίστηκε **[επ.1]**.

Επιπλέον, ανεστάλησαν κάθε είδους προγραμματισμένες εκδηλώσεις όπως ομιλίες, διοργανώσεις συνεδρίων, θεματικές ημερίδες, διαλέξεις, μουσικές εκδηλώσεις. Πιο συγκεκριμένα, στα μικρότερα μουσεία της ελληνικής επικράτειας, η ψηφιακή επικοινωνία αρχικά, ήταν περιορισμένη γιατί το εργατικό δυναμικό των μουσείων δεν ήταν εξοικειωμένο με το κοινό του **[επ. 8]**. Ως αποτέλεσμα, υπήρχε διακοπή για το συγκεκριμένο διάστημα, όπως η μείωση της επισκεψιμότητας και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που πραγματοποιούνταν από μαθητές όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης σε όλο τον ελλαδικό χώρο **[επ. 13 & 16]**.

Αντίθετα σε μεγάλα μουσεία όπως το μουσείο της Ακρόπολης, τα εκπαιδευτικά προγράμματα αναπτύχθηκαν σε διαδικτυακές πλατφόρμες, προκειμένου να μη χαθεί η επαφή με τους μαθητές και το ευρύτερο κοινό **[επ. 7]**. Πέραν όμως των εκπαιδευτικών δράσεων, σημαντική μείωση παρατηρήθηκε και στην πραγματοποίηση και άλλων εκδηλώσεων και δράσεων δια ζώσης, όπως διοργανώσεις συνεδρίων και φεστιβάλ **[επ. 8]**. Για όσες από αυτές έλαβαν χώρα, αυτό συνέβη μόνο κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού με προκράτηση θέσεων και μικρότερο αριθμό συμμετεχόντων **[επ. 7, 8, & 9]**. Σε κορυφαίους αρχαιολογικούς χώρους και σε πολυσύχναστα μέρη, όπως η Ακρόπολη, οι Δελφοί, αλλά και ο Πειραιάς, το φαινόμενο αυτό ήταν περισσότερο έντονο, υποδηλώνοντας με αυτό τον τρόπο τις τραγικές συνέπειες της πανδημίας **[επ. 14 & 17]**.

Παράλληλα, οι διαστάσεις της συντήρησης, της έρευνας, της προβολής καθώς και η έκθεση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, υλικής και άυλης, αναπτύχθηκαν, έως ένα βαθμό, κάτω από κανονικές συνθήκες, κυρίως στα μεγάλα μουσεία της Αθήνας και Θεσσαλονίκης **[επ. 7]** χωρίς όμως να συνέβαινε το ίδιο και στα μικρότερα μουσεία της περιφέρειας, που υπηρέτηθηκαν σε πολύ μικρότερο από τον συνήθη βαθμό δεδομένης της κατάστασης που προέκυψε με την πανδημία **[επ. 3 & 15]**.

Συμπερασματικά, όλοι οι ερωτώμενοι συγκλίνουν στο γεγονός ότι τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι συνολικά επηρεάστηκαν καθοριστικά ως προς τον περιορισμό

προσέλευσης του κοινού δια ζώσης σε αυτά. Από την άλλη πλευρά όμως, η προσπάθειά τους για χρήση ψηφιακών εφαρμογών λειτούργησε κυρίως στα μεγάλα μουσεία εξαιρετικά καλά, προσαρμοσμένη στις νέες συνθήκες, χωρίς να σταματήσει το έργο τους [ερ. 6].

Οι **ερωτώμενοι 2 και 3**, προερχόμενοι από μικρότερα μουσεία της περιφέρειας, υποστήριξαν ότι τα δικά τους μουσεία επιτέλεσαν μόνο ένα μέρος του σκοπού για τον οποίο ιδρύθηκαν. Όλες οι παράμετροι του ορισμού της ICOM πραγματοποιήθηκαν κυρίως τους θερινούς μήνες που οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μουσεία ήταν ανοικτά, τηρώντας ευλαβικά τα περιοριστικά μέτρα.

Ειδικότερα, ο **ερωτώμενος 7**, προερχόμενος από ένα μεγάλο μουσείο της Αθήνας σε ότι αφορά την προβολή και έκθεση των μουσείων στο κοινό, χρησιμοποιεί εύστοχα τους όρους **‘προσβάσιμος διαδικτυακά’**, διότι ακόμα και με αυτό τον τρόπο το μουσείο παρέμεινε ως ένας οργανισμός **‘ανοικτός στο κοινό’**.

Χαρακτηριστικά ο **ερωτώμενος 10** εκπροσωπώντας ένα από τα μεγαλύτερα αρχαιολογικά brand της Ελλάδας, αναφέρει ότι το μουσείο είναι....

‘Κιβωτός της Μνήμης’, ‘που φυλάει τα υπάρχοντα του πολιτισμού’, στον οποίο κανείς έχει πρόσβαση για γνώση της ανθρωπότητας, αλλά και μια δύναμη μετάδοσης παγκόσμιων και διαχρονικών αξιών του ελληνικού πολιτισμού στην κοινωνία’.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ 2^ο : Ποιες είναι οι αρνητικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στα μουσεία?

Η συνηθέστερη απάντηση από όλους τους ερωτώμενους σε ότι αφορά τις αρνητικές επιπτώσεις είναι κυρίως η μείωση της επισκεψιμότητας [ερ. 1,3,4], ειδικότερα στους κορυφαίους και διεθνούς φήμης αρχαιολογικούς χώρους [ερ. 5 & 6]. Η υγειονομική κρίση της πανδημίας COVID-19 επηρέασε δραματικά την τουριστική κίνηση, η οποία επίσης μειώθηκε λόγω υγειονομικών περιορισμών και της ανάγκης σεβασμού της κοινωνικής απόστασης [ερ. 7].

Επιπλέον, η διακίνηση των ανθρώπων που έκαναν διακοπές, περιορίστηκε, διότι δεν πραγματοποιούνταν εκδρομές με μεγάλα γκρουπ, μειώθηκαν οι καλλιτεχνικές εκδηλώσεις αλλά και το ωράριο επισκεψιμότητας [ερ. 9] με αποτέλεσμα να περιοριστεί η επικοινωνία των μουσείων με το κοινό τους. [ερ. 8].

Ο **ερωτώμενος 1** αναφέρει:

‘Στη λειτουργία του μουσείου ....υπήρχε ο φόβος του προσωπικού φύλαξης για την επαφή τους με τους επισκέπτες’....

Με τη συνεχιζόμενη επιβολή των μέτρων, οι συνέπειες της έλλειψης επισκεψιμότητας παρέμειναν, τα ποσοστά των επισκεπτών ήταν χαμηλότερα λόγω του φόβου, ακόμα και όταν υπήρξε η δυνατότητα για όσα άτομα θα είχαν το ενδιαφέρον να δουν μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους [ερ. 10 & 16]. Είναι χαρακτηριστική η φράση του **ερωτώμενου 10**, εκπροσώπου ενός κορυφαίου αρχαιολογικού χώρου, που δήλωσε ότι...

.. 'για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα υπήρχε σκοτάδι, είναι ένα επίσημο πράγμα για τον πολιτισμό και για την κοινωνία'.

Επιπλέον, εμπόδια στάθηκαν και η έλλειψη ελευθερίας στην πρόσβασή τους διότι αρκετοί άνθρωποι δεν είχαν κάνει τα εμβόλια για να τους επιτραπεί η είσοδος στο χώρο ώστε να δουν τα εκθέματα και να συνδιαλλαγούν νοερά με αυτά [ερ. 15]. Τα επίπεδα επισκεψιμότητας σε καμία περίπτωση δεν πλησίασαν τα επίπεδα που υπήρχαν προ πανδημίας σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία του 2019 [ερ. 12 & 13].

Τέλος, με εστίαση στους αρχαιολογικούς χώρους, όπως Δελφοί, Επίδαυρος, ο μικρός αριθμός επισκεπτών οφείλεται στην περιορισμένη συμμετοχή τους σε δράσεις κάθε επιπέδου (ξεναγήσεις, σεμινάρια, ομαδικές δραστηριότητες) σε συγκεκριμένο και πολυσύχναστο χώρο [ερ. 17].

Δύο ακόμη σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις είναι πρώτον, η μείωση των εσόδων κάτι που αποτυπώθηκε στα εισιτήρια και στις εισπράξεις, κυρίως στους αρχαιολογικούς χώρους [ερ. 4 & 13 & 17] καθώς υπήρξε μεγάλη διαφορά στα εισιτήρια σε σχέση με την εποχή προ πανδημίας, [ερ. 15] με αποτέλεσμα τα οικονομικά τους μεγέθη να ήταν κατά πολύ μειωμένα, έχοντας αριθμούς που επιβεβαιώνουν ότι υπήρξε μια ουσιαστική κάμψη [ερ. 12] και δεύτερον, η μη δυνατότητα υλοποίησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα μουσεία κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής περιόδου [ερ. 2].

Υπήρξε εμφανής η απουσία οργανωμένων περιοδικών εκθέσεων, καθώς και μεγάλων σχολικών ομάδων που επισκέπτονταν τα μουσεία λόγω των εκπαιδευτικών προγραμμάτων αλλά και μέσω των πανελληνίων δράσεων που έκανε το ΥΠΟΑΑ όπως Ημέρα Μουσείων, Πράσινες Πολιτιστικές Διαδρομές, Ευρωπαϊκές Ημέρες. Στις δράσεις αυτές πραγματοποιούνταν θεματικές εκδηλώσεις, ξεναγήσεις, με προγράμματα που κινούνταν μέσω των σχολικών μονάδων αλλά και από ιδιωτικά νηπιαγωγεία, επειδή είχαν προγράμματα για τα νήπια. Δεν έγιναν όλα αυτά δια ζώσης, κάτι που το ήθελε πάρα πολύ και ο κόσμος [ερ. 13]. Αναγκαστικά, παρέμειναν αθέατα για το κοινό, δεν προσφέρθηκαν εκπαιδευτικές και πολιτιστικές δράσεις διότι ματαιώθηκαν, κάτι που οδήγησε στην αποστασιοποίηση της δυνατότητας ομαδικής εργασίας δια ζώσης αλλά και στην 'απενεργοποίηση' μεγάλου αριθμού

εργαζομένων λόγω ειδικών αδειών κυρίως το διάστημα που τα σχολεία παρέμεναν κλειστά [ερ. 1 & 6].

Άλλη περίπτωση είναι ότι στο πλαίσιο αυτό, ούτε τα μουσεία έκαναν συστηματικά εκπαιδευτικά προγράμματα κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς [ερ. 2] δεν μπόρεσαν καν στη διαδικασία να οργανώσουν κάποιες ψυχαγωγικές δράσεις παράλληλα με τη λειτουργία του μουσείου, συναυλίες, θεατρικά δρώμενα, λόγω των μέτρων ασφαλείας που έπρεπε να τηρηθούν [ερ. 14]. Αξίζει να σημειωθεί ότι το γεγονός αυτό παρατηρήθηκε ακόμα και στα μεγάλα μουσεία της χώρας.

Χαρακτηριστικά ο ερωτώμενος 7 επισήμανε πως

...‘παροχές και ψηφιακές εφαρμογές που απευθύνονταν στους επισκέπτες κατά τη διάρκεια των επισκέψεών τους όπως (παιδική γωνιά, οθόνες αφής) δεν ήταν πλέον προσβάσιμες’ λόγω των υγειονομικών μέτρων πρόληψης που θεσπίστηκαν από την Πολιτεία.

Ως συμπέρασμα, σχεδόν όλοι οι ερωτώμενοι υποστηρίζουν ότι οι κυριότερες αρνητικές επιδράσεις της πανδημίας στον πολιτισμό και ειδικότερα στα μουσεία σχετίζονται με την έλλειψη επισκεψιμότητας λόγω του εγκλεισμού, τη μείωση των εσόδων, την ακύρωση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τη μείωση των εργαζομένων (κύριος λόγος που περιλαμβάνει ειδικές-ευπαθείς ομάδες).

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ 3^ο : Ποιες είναι οι θετικές επιδράσεις της πανδημίας COVID-19 στα μουσεία?

Οι θετικές επιδράσεις της πανδημίας COVID-19 στα μουσεία έπαιξαν και αυτές το δικό τους σημαντικό ρόλο με τη σειρά τους. Μία από αυτές ήταν η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας να διατηρηθεί η διαλεκτική σχέση μεταξύ των εκθεμάτων, των επιμελητών και των επισκεπτών που διαμορφώνουν τη βιωματική εμπειρία που μπορεί να έχει κανείς από την επαφή του με την πολιτιστική κληρονομιά [ερ.1]. Με την εμφάνιση της πανδημίας, αφιερώθηκε χρόνος αναζήτησης εναλλακτικών μορφών πρόσβασης στα μουσεία, κάτι που στο παρελθόν ήταν ανέφικτο [ερ. 5].

Όμως, παρότι υπήρξαν μεγάλες δυσκολίες, τα μουσεία και ειδικότερα τα μεγάλα, σε μεγάλο βαθμό κατάφεραν να ανταπεξέλθουν στην νέα υγειονομική πραγματικότητα, αφού ισχυροποίησαν τη θέση τους στο πολιτιστικό γίγνεσθαι με το να ενισχύσουν την πολιτιστική τους προσφορά. Κάτι τέτοιο όμως δε συνέβη και με τους αρχαιολογικούς χώρους [ερ. 7].

Ως θετική επίδραση συνέβαλε και η βελτίωση των υποδομών των μουσείων με έκτακτες χρηματοδοτήσεις από το ΥΠΟΑΑ για να πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις και τα μέτρα για την ασφαλή λειτουργία τους [ερ. 2].

Επιπλέον, με αναφορά στα μεγάλα μουσεία της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, δόθηκε στα στελέχη των μουσείων η ευκαιρία για τακτοποίηση αρχείων και ευρετηρίων, για καταλογογράφηση-τεκμηρίωση και αρχειοθέτηση εργασιών, για συντήρηση εκθεμάτων, για καθαρισμό των δύσκολα προσβάσιμων σημείων στους εκθεσιακούς χώρους, κυρίως όταν τα μουσεία δεν ήταν επισκέψιμα [ερ. 6]. Όσο το Μουσείο έμεινε κλειστό, ο χρόνος αυτός ήταν ουσιαστικός για να πραγματοποιηθούν εργασίες συντήρησης και αναβάθμισης που θα ήταν αρκετά δύσκολο να ολοκληρωθούν παρουσία κοινού [ερ. 7].

Δημιουργήθηκαν επίσης, άλλες δυνατότητες επικοινωνίας πέρα από τη φυσική επαφή, για παράδειγμα η ψηφιακή επαφή, με τη διαδικασία κατασκευής διαδικτυακών προγραμμάτων, με τηλεεργασίες [ερ. 17] που διευκόλυναν σημαντικά το προσωπικό που εξοικειώθηκε με αυτές, και που βοήθησαν στο να υλοποιηθούν άλλες πολλές εργασίες του Μουσείου όπου ήταν εφικτό [ερ. 3].

Ο ερωτώμενος 9 αναφέρει ....

‘‘θα ήταν πολύ καλύτερη μια διαδικτυακή παρουσία για να έρχεται σε επαφή με το κοινό ανά πάσα στιγμή κ σε οποιαδήποτε συνθήκη’’....

Ενώ σύμφωνα με τον ερωτώμενο 11 ....

‘είχαν γίνει αναρτήσεις στην ιστοσελίδα του μουσείου για να μπορεί ο καθένας να βλέπει και να διαβάζει για την Διεθνή Ημέρα Μουσείων, για την ιστορία τους και να τοποθετεί τη γνώμη του’....

Υπήρξε μια αμεσότητα που έδωσε υποστηρικτική ώθηση στην δουλειά των συμμετεχόντων και το χώρο που θέλουν να προβάλλουν ώστε όλες αυτές οι εξωτερικές δράσεις να γίνουν στον κόσμο πιο πειστικές [ερ. 8]. Η παροχή υπηρεσιών στους πολίτες που γίνεται και εξ αποστάσεως, προήλθε από την ανάπτυξη της ευρηματικότητας και της εφευρετικότητας για το σχεδιασμό ψηφιακών δράσεων προσέγγισης του κοινού. Στα μεγάλα δε μουσεία καταβλήθηκε προσπάθεια, παρόλο που υπήρχαν αντιξοότητες, να σχεδιαστούν ακόμα και ‘υβριδικές’ δράσεις που συνδυάζουν το δια ζώσης με το εξ αποστάσεως’ σε ότι αφορά την επίσκεψη του κοινού στο μουσείο [ερ. 6].

Συνοψίζοντας, όλοι οι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι οι κύριες θετικές επιδράσεις σχετίζονται με τις βελτιώσεις των υποδομών των μουσείων, την οργάνωση αρχείων και την εξοικείωση των εργαζομένων με ψηφιακές πρακτικές και πλατφόρμες. Επιπλέον, ο ελεύθερος χρόνος παρέχει την ευκαιρία στους ανθρώπους να γνωρίζουν καλύτερα τα μουσεία με ψηφιακό

τρόπο, κάτι που οδηγεί στην αντίληψη ότι οι περισσότεροι επισκέπτες θα έρθουν στα μουσεία και με τους δύο τρόπους στο κοντινό μέλλον.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ 4^ο : Σε ποιο βαθμό η ψηφιακή τεχνολογία και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης υποστηρίζουν την επικοινωνία με το κοινό και...ψηφιακή τεχνολογία VS φυσική εμπειρία με τα μουσεία?

Όλα τα μουσεία με εστίαση στα μεγάλα και τα καλύτερα οργανωμένα, κατάφεραν να προσαρμοστούν στις νέες υγειονομικές συνθήκες, επένδυσαν στην ποιοτική τεχνολογία και αξιοποίησαν στο έπακρο τις σύγχρονες ψηφιακές δυνατότητες που τους δόθηκαν [ερ. 6]. Σε μεγάλο βαθμό, η συμβολή της τεχνολογίας και τα κοινωνικά δίκτυα βοήθησαν για τη διατήρηση της επαφής με το κοινό, προώθησαν τη διανοητική επαφή με τα εκθέματα και την μουσειολογική οπτική [ερ. 1].

Η τεχνολογία διευκόλυνε κατά πολύ τα μουσεία στην επικοινωνία με το κοινό τους με την υλοποίηση ψηφιακών περιηγήσεων και δραστηριοτήτων μέσω Facebook, οι οποίες σε κάθε περίπτωση υπήρξαν ενδιαφέρουσες και ελκυστικές για τους επισκέπτες που συνεχίζονται με επιτυχία μέχρι σήμερα φέροντας εξαιρετικά αποτελέσματα [ερ. 4 & 5]. Σύμφωνα με την άποψη του **ερωτώμενου 2**

‘Μια εικονική περιήγηση μπορεί να λειτουργήσει ως ένας στοιχειώδης σύνδεσμος επικοινωνίας’

Επιπλέον, σχεδιάστηκαν διαδικτυακές εκπαιδευτικές δραστηριότητες προσβάσιμες για όποιον επιθυμεί, γνωστοποιημένες και στις αρμόδιες Διευθύνσεις Εκπαίδευσης [ερ. 6]. Ακόμη, δράσεις όπως ψηφιακές εκθέσεις, ταινίες μικρού μήκους, επιστημονικά συνέδρια, διεξήχθησαν με πολύ μεγάλη επιτυχία την περίοδο της πανδημίας. Υποστηρίζεται ότι η εμπειρία του επισκέπτη μέσω της επαφής με το αυθεντικό έκθεμα εμπλουτίζεται περισσότερο μέσα από σύγχρονες δράσεις αλλά και τη διάδραση με τη χρήση της τεχνολογίας.

Η δημιουργία ενός ψηφιακού μουσείου με τη χρήση σχετικών ιστοσελίδων για μικρούς και μεγάλους αποτέλεσε τον πυρήνα επικοινωνίας των μουσείων με το κοινό τους παρέχοντας ισότιμη, ελεύθερη και χωρίς περιορισμούς πρόσβαση στις συλλογές και τα εκθέματά τους, στην πληροφορία και τη γνώση. Αποτυπώνει με σύγχρονο τρόπο τη λειτουργία και τις δράσεις τους, ενώ παράλληλα προσδίδει πολυδιάστατη ενημέρωση και ψυχαγωγία μέσω της παροχής των ποιοτικών υπηρεσιών τους.

Ο ερωτώμενος 7 επισημαίνει ότι

‘εργαλεία όπως η τεχνολογία και τα κοινωνικά δίκτυα αποδεικνύονται αρωγοί στη διατήρηση της επικοινωνίας με το κοινό’.

Από την άλλη πλευρά, αξίζει να αναφερθεί ότι είναι διαφορετική η βοήθεια της τεχνολογίας σε ένα περιφερειακό μουσείο με αυτή ενός μεγαλύτερου μουσείου, που διοργανώνει δράσεις και λειτουργεί με γνώμονα την επισκεψιμότητα και την επαφή του με το κοινό. Δυστυχώς, ένα περιφερειακό μουσείο υστερεί στον τομέα της τεχνολογίας, λόγω έλλειψης εξειδικευμένου προσωπικού αλλά και έλλειψης μέριμνας από το Υπουργείο Πολιτισμού προκειμένου να βοηθήσει στην προβολή τους. Η επικοινωνία τους διατηρήθηκε μόνο μέσω κάποιων αναρτήσεων στα κοινωνικά δίκτυα και σε σχετικές ιστοσελίδες, αλλά και σε κάποιες διοργανώσεις που συμμετείχαν, όπως συνέδρια, ομιλίες και workshops μέσα από πλατφόρμες [ερ. 8].

Αναμφίβολα όμως, η τεχνολογία βοήθησε στο να έχει το κοινό πρόσβαση στα μουσεία μέσα από ψηφιακές περιηγήσεις, από μουσειακά sites που περιλαμβάνουν δράσεις.

Ο **ερωτώμενος 15** μέσα από στατιστικά στοιχεία προσθέτει ότι

‘τα προηγούμενα έτη είχαν 10.000 επισκέπτες, και με τις ψηφιακές τους πλατφόρμες έφτασαν τους 26.940, διότι τα ποσοστά υπερδιπλασιάστηκαν. Οι ιστοσελίδες ανανεώνονται, με αποτέλεσμα να αποκτούν περισσότερους συμμετέχοντες’....

Η τεχνολογία συνέβαλε σ’ ένα μεγάλο ποσοστό, όμως σίγουρα δεν αντικαθίσταται η φυσική από την ψηφιακή εμπειρία του κοινού με το μουσείο. Είναι διαφορετική η αίσθηση, διότι η επαφή με το έκθεμα μέσα από μια οθόνη είναι ένα ψυχρό και απαθές μέσο, δεν δημιουργεί καμία συγκίνηση [ερ. 11].

Αιχμηρή ήταν η γνώμη του **ερωτώμενου 16**,

‘η πρόσβαση διαδικτυακά είναι περισσότερο ‘πλαστικά’ πράγματα. Η δια ζώσης επίσκεψη σε ένα μουσείο, είναι ότι θετικό μπορεί να έχει κάποιος άνθρωπος είτε ως εκπαιδευόμενος είτε ως απλός επισκέπτης’....

Η εγκατάσταση των ψηφιακών εφαρμογών στα μουσεία μπορούν να τα βελτιώσουν. Η χρήση τους πρέπει να γίνεται παράλληλα με μια δια ζώσης επίσκεψη σε αυτά, διότι δίνεται η δυνατότητα στους ενδιαφερομένους να γίνουν επισκέπτες εφόσον τους παρουσιαστεί μια έκθεση για ένα ιστορικό γεγονός ή για ένα εύρημα, κι έτσι η περιήγησή τους να γίνει πιο κατανοητή [ερ. 12 & 14].

Η δια ζώσης επαφή, το περπάτημα στο χώρο είναι κάτι μοναδικό που σε καμία περίπτωση η διαδικτυακή επαφή δεν μπορεί να αποκαταστήσει πλήρως....

‘δεν σου δίνει την συγκίνηση που έχει κανείς όταν βρίσκεται απέναντι σε ένα πολιτιστικό έκθεμα, παρά μόνο η ‘τετ-α- τετ επαφή με αυτό’.... σύμφωνα με την τοποθέτηση των ερωτώμενων 10 & 17.

Ακόμη, οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι ο ψηφιακός κόσμος δεν αντικατέστησε τη δια ζώσης επαφή μέσα στο περιβάλλον του μουσείου. Τα μουσεία θεωρούνται ως.. *‘ζωντανοί οργανισμοί’* και η φυσική εμπειρία είναι αναντικατάστατη. Τα μουσεία, δεν είναι μόνο μια σειρά εκθεμάτων, αλλά είναι και οι άνθρωποι τους, ο γεωγραφικός χώρος και το φυσικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται, που μέσα τους αναπτύχθηκαν κάποτε οι πολιτισμοί που προβάλλονται σε αυτά.

Κλείνοντας, σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες υποστηρίζουν ότι σε περίοδο κρίσης όπως του COVID-19, η τεχνολογία και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν επαρκή εργαλεία για τα μουσεία ώστε να χειρίζονται την επικοινωνία με το κοινό. Η δημιουργία ενός ψηφιακού μουσείου ήταν ο κύριος στόχος, έτσι τα μουσεία μπορούν να παρέχουν ίση, ελεύθερη και χωρίς περιορισμούς πρόσβαση σε οποιονδήποτε στις συλλογές, στα εκθέματα και στη γνώση.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ 5^ο : Ποια είναι τα ‘διδάγματα’ του COVID-19 που θα μπορούσαν να βοηθήσουν τα μουσεία στο μέλλον?

Η περίοδος της πανδημίας έφερε στο προσκήνιο κάποια διδάγματα που θα ωφελήσουν τα μουσεία μελλοντικά, τα οποία ποικίλλουν, σύμφωνα με τις απόψεις των ειδικών.

Ένα πρώτο δίδαγμα είναι ότι οι επισκέπτες ενός μουσείου αποτελούν έναν αναντικατάστατο διαλεκτικό πόλο που φέρει ζωντάνια στο χώρο, και που η διακίνησή τους μεταμορφώνει το τοπίο ανάλογα με τις αναζητήσεις τους στο χρόνο, κάτι που τα μουσεία ως *‘ζωντανοί οργανισμοί’* στερήθηκαν [ερ. 1].

Επιπλέον, σημαντικό δίδαγμα θεωρείται ότι για τα ελληνικά μουσεία άνοιξε ένας νέος δρόμος, αυτός της τεχνολογίας και των κοινωνικών δικτύων, που λόγω του κορονοϊού αυτές οι πρακτικές πρώτα υιοθετήθηκαν και ύστερα καθιερώθηκαν ακόμα και στην μετα-COVID-19 εποχή. Η ψηφιακή τεχνολογία δεν ήταν τόσο ενεργή στο παρελθόν, όμως με τις δυνατότητες που δίνει, μηδενίζει τις αποστάσεις, διευκολύνει τη συμμετοχή και την παρακολούθηση δράσεων και πολιτιστικών γεγονότων που, υπό άλλες συνθήκες θα ήταν αδύνατη ή προβληματική, για την προβολή ενός πολιτισμικού συνόλου στα πέρατα του κόσμου [ερ. 3 & 12].

Άρα, ο ερωτώμενος 8 θεωρεί πως

‘μπορεί να βοηθήσει στην καλύτερη προετοιμασία σε τυχόν περίπτωση δυσκολίας της απευθείας επικοινωνίας με το κοινό’ ....

Αναφερόμενος στα μεγάλα μουσεία των αστικών κέντρων, ο ερωτώμενος 6 σημείωσε ότι..

‘ένα δίδαγμα που αξίζει να σημειωθεί είναι η αναζήτηση και προσέγγιση εναλλακτικών τρόπων επικοινωνίας των μουσείων με το κοινό τους, αναπτύσσοντας διαδικτυακές

εφαρμογές διότι δεν είναι δεδομένη η δια ζώσης επαφή με τα μουσεία σε περίπτωση εγκλεισμού εκ νέου'....

Η εξειδίκευση του υπάρχοντος προσωπικού θα οδηγήσει στην αναβάθμιση του εξοπλισμού των μουσείων, ώσπου και αυτά με τη σειρά τους έχοντας ένα καλά προετοιμασμένο πλάνο αντιμετώπισης οποιαδήποτε δυσκολίας θα παρέχουν περισσότερες ηλεκτρονικές υπηρεσίες εάν τα δεδομένα διαταραχθούν [επ. 7].

Οι ψηφιακές δράσεις είναι ικανές να απαλύνουν αυτή την παντελή απουσία των πολιτιστικών κοιτίδων από την κοινωνία

.... 'ήταν φως στο τούνελ το να βλέπεις ότι μπορείς να παρακολουθήσεις προγράμματα, εκθέσεις, συναυλίες, να διατηρείς την επικοινωνία κάτω από κάθε συνθήκη'.... [επ. 10].

Ως συμπέρασμα, σύμφωνα με την πλειοψηφία των συμμετεχόντων, το κύριο δίδαγμα της περιόδου του COVID-19 σχετίζεται με τη δημιουργία άλλων διεξόδων επικοινωνίας των μουσείων ώστε να μπορούν να έρθουν σε επαφή με το κοινό τους. Οι ψηφιακές πρακτικές σε συνδυασμό με την φυσική εμπειρία παρέχουν ένα συνολικό και επαρκή τρόπο καλύτερης γνώσης των μουσείων, με έμφαση στην προβολή και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ειδικότερα στα μεγάλα μουσεία, η ψηφιακή τεχνολογία και ακόμη περισσότερο ο σχεδιασμός υβριδικών δράσεων αποτέλεσαν το δίαυλο επικοινωνίας με το κοινό, κρατώντας σε μεγάλο βαθμό τα μουσεία 'ζωντανά'.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ 6^ο : Τι πιστεύετε ότι θα αφήσει ο COVID-19 στον πολιτισμό και στην πολιτιστική ανάπτυξη από εδώ και πέρα?

Είναι γεγονός ότι, η πανδημία τα τελευταία δύο χρόνια έχει "τραυματίσει" τον πολιτισμό, με αποτέλεσμα αυτή η εμπειρία να είναι αρκετά δύσκολη για όλους. Από εδώ και πέρα, πιστεύεται ότι η πανδημία COVID-19 θα προσθέσει στα μουσεία, πέρα από το διδακτικό τους έργο, την υγειονομική φροντίδα για τους επισκέπτες τους, κάτι το οποίο θα μπορούσε να εφαρμοστεί στα μεγάλα και πολυσύχναστα μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους [επ. 7]. Επιπλέον, θα αφήσει τη βιωματική γνώση, που προέρχεται από την ανάγκη του ανθρώπου να έχει επαφή και επικοινωνία με τα πολιτιστικά εκθέματα ως παράγοντα εξέλιξης του πολιτισμού [επ. 1].

Η εξοικείωση με τις 'Νέες Τεχνολογίες', η ψηφιακή προβολή και η τηλεργασία είναι δράσεις που δημιουργήθηκαν σε μια εποχή νέων βάσεων και δεδομένων για την αξιοποίηση του πολιτιστικού αποθέματος, την προώθηση του πολιτισμού ακόμα και σε δύσκολες συνθήκες όπου το κοινό έπρεπε να προσαρμοστεί [επ. 1, 2 & 3], γεγονός το οποίο επισήμανε χαρακτηριστικά και ο ερωτώμενος 2:

‘η πανδημία μας οδήγησε όλους στο να είμαστε πιο ευέλικτοι και εφευρετικοί’ ....

Οι **ερωτώμενοι 6 & 7**, εκπρόσωποι τεσσάρων μεγάλων μουσείων της Αθήνας και Θεσσαλονίκης, δήλωσαν με σαφήνεια ότι, η χρήση της τεχνολογίας και των δυνατοτήτων της θα δώσει στο κοινό την ευκαιρία να είναι πιο επιρρεπές σε αυτή, ανταποκρινόμενη στις ανάγκες των επισκεπτών για την επίτευξη μιας ξεχωριστής εμπειρίας με την παροχή διαδραστικού περιεχομένου μέσω της χρήσης καινοτόμων τεχνικών που διευκολύνουν την προσφορά μιας πιο ικανοποιητικής συνολικής εμπειρίας ακόμα και εξ αποστάσεως:

‘με ότι κινδύνους ενέχει αν γίνει κατάχρηση’ ....

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι ο COVID-19 θα αφήσει αυτή την παρακαταθήκη, δηλαδή θα κινητοποιήσει άλλους τρόπους επικοινωνίας και προβολής των αντικειμένων που εκτίθενται στα μουσεία, ως μια εναλλακτική πηγή επικοινωνίας και πληροφόρησης σε καιρούς κινδύνου [ερ. 14].

Όλοι οι ερωτώμενοι καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι, η πανδημία οδηγεί σε μία νέα περίοδο που χαρακτηρίζεται από νέες αλλαγές, κυρίως τις διαπροσωπικές σχέσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων. Εστιάζοντας στο περιβάλλον των μουσείων, μέσα από ψηφιακούς τρόπους και μεθόδους επικοινωνίας, η χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας **‘ήρθε για να μείνει’**, παρέχοντας μοναδικές εμπειρίες στους χρήστες ηλεκτρονικών υπολογιστών, αλλά επίσης βοηθά τα μουσεία να διατηρήσουν τον **κοινωνικό και διακριτικό τους ρόλο**.

6.2. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕΓΑΛΩΝ ΚΑΙ ΜΙΚΡΟΤΕΡΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

6.2.1. Διατήρηση του ρόλου και του νέου χαρακτήρα των μουσείων

Όλοι οι εκπρόσωποι των ελληνικών δημόσιων μουσείων της έρευνας δήλωσαν ότι ο ρόλος των μουσείων κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν επιτελέστηκε στο έπακρο. Σε σύγκριση με τα μικρότερα μουσεία της περιφέρειας, το γεγονός αυτό ήταν περισσότερο έκδηλο στα μεγάλα μουσεία του κέντρου αλλά και στους κορυφαίους αρχαιολογικούς χώρους, που λόγω της διεθνούς τους εμβέλειας η έλλειψη του κοινού ήταν σαφώς πιο εμφανής.

Απόρροια της κατάστασης αυτής, ήταν να επηρεαστούν αρνητικά οι περισσότερες δράσεις εκπαιδευτικού, ερευνητικού, κοινωνικού και συμμετοχικού χαρακτήρα. Αντίθετα, η χρήση των ψηφιακών εφαρμογών και καινοτομικών τεχνολογιών, υπήρξε περισσότερο διαδεδομένη στα μεγάλα μουσεία λόγω της ύπαρξης του κατάλληλου εξειδικευμένου στελεχιακού

δυναμικού, αλλά και της ανάγκης που δημιουργήθηκε για τη διατήρηση της επαφής με το κοινό τους καθώς και της εξωστρέφειάς τους.

6.2.2. Αρνητικές & θετικές επιδράσεις

Αναφορικά με τις **αρνητικές επιδράσεις**, δεν διακρίνονται διαφοροποιήσεις μεταξύ των μεγαλύτερων μουσείων-αρχαιολογικών χώρων και των μικρότερων μουσείων σε περιφερειακό επίπεδο. Η μείωση στους αριθμούς των εισιτηρίων και κατ' επέκταση των εισπράξεων επηρέασε πολύ αρνητικά το σύνολο των μουσείων της έρευνας.

Ειδικότερα δε, αυτές οι επιδράσεις οικονομικού χαρακτήρα αλλά και η ματαίωση εκδηλώσεων υπήρξε περισσότερο έντονη στα μεγάλα μουσεία και τους κορυφαίους αρχαιολογικούς προορισμούς (Δελφοί, Επίδαυρος, Μυκήνες), καθώς φάνηκε έκδηλη η ύπαρξη σχεδόν άδειων χώρων λόγω του περιορισμένου αριθμού επισκεπτών ή και κλειστών χώρων κατά τη διάρκεια του lockdown.

Στις **θετικές επιδράσεις** και πάλι συνολικά, οι εκπρόσωποι των μουσείων τόνισαν την σημασία της ψηφιακής τεχνολογίας και των πολλαπλών εφαρμογών της στο περιβάλλον των μουσείων. Στην περίπτωση αυτή ξανά, περισσότερο ωφελημένα υπήρξαν τα μεγάλα μουσεία των αστικών κέντρων σε σχέση με τα μικρότερα της περιφέρειας, καθώς είχαν το εξειδικευμένο προσωπικό και αντίστοιχα τμήματα τα οποία ανέλαβαν το έργο του σχεδιασμού ψηφιακών πλατφορμών, συνδέσεων ακόμα και υβριδικών δράσεων.

Παράλληλα, είχαν το χρόνο λόγω του lockdown, ειδικότερα στα μεγάλα μουσεία λόγω του όγκου των εκθεμάτων, να προβούν σε δράσεις αρχειοθέτησης και συντήρησης, κάτι το οποίο έλαβε χώρα και στα μικρότερα μουσεία αλλά όχι σε τόσο έντονο βαθμό.

6.2.3. Ψηφιακή τεχνολογία VS δια ζώσης επαφή & εμπειρία

Στο σύνολό τους οι εκπρόσωποι των μουσείων-αρχαιολογικών χώρων εξάρουν την σημασία της ψηφιακής τεχνολογίας στην προσπάθεια της σύνδεσης και διατήρησης της επαφής με το κοινό τους. Επισημάνθηκε όμως, η διαφορά στη δυναμική αυτής της επαφής που σχετίζεται με την δυναμικότητα μεγέθους και την εμβέλεια των μεγάλων μουσείων και διεθνούς αναγνώρισης αρχαιολογικών χώρων σε σχέση με τα μουσεία της περιφέρειας. Τα μεγάλα μουσεία λόγω της φύσης, της χωρικής κλίμακας στην οποία βρίσκονται αλλά και των απαιτήσεων για μεγαλύτερη εξωστρέφεια λόγω της διεθνούς αναγνωρισιμότητάς τους ως cultural brands, διαθέτουν και την εξειδίκευση, τα στελέχη αλλά και τον απαραίτητο προϋπολογισμό από την πολιτεία για να σχεδιάζουν ψηφιακές εφαρμογές εκάστου είδους, έτσι

ώστε να διατηρήσουν τόσο την επικοινωνία τους όσο και την εικόνα τους στο διεθνές ευρύ κοινό, κάτι στο οποίο υστερούν τα μικρότερα μουσεία.

Κοινή συνισταμένη όλων των εκπροσώπων είναι ότι η ψηφιακή τεχνολογία είναι ένα απαραίτητο και ιδιαίτερα σημαντικό εργαλείο, αλλά σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να αντικαταστήσει τη δια ζώσης επαφή και την μοναδική εμπειρία που μπορεί να λαμβάνει ο επισκέπτης μέσα στο περιβάλλον του μουσείου, και ακόμα περισσότερο της δια ζώσης περιήγησής του σε έναν αρχαιολογικό χώρο.

6.2.4. Διδάγματα από τον COVID-19

Το κύριο δίδαγμα που προκύπτει από τα ευρήματα της έρευνας και που αποτελεί κοινή τοποθέτηση όλων των εκπροσώπων των μουσείων-αρχαιολογικών χώρων, είναι ότι τα μουσεία χαρακτηρίζονται ως *‘ζωντανοί οργανισμοί’*, που ζουν και αλληλοεπιδρούν με το κοινό τους. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να υπηρετούν τον πολυδιάστατο ρόλο τους με τον καλύτερο τρόπο. Η χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας αποτελεί ένα αποτελεσματικό εργαλείο προς την επίτευξη αυτού του σκοπού.

Ως συμπέρασμα, η εκπαίδευση στα στελέχη των μουσείων προς αυτήν την κατεύθυνση κρίνεται αναγκαία και απαραίτητη στα μικρότερα περιφερειακά μουσεία, όπου το εξειδικευμένο στελεχιακό δυναμικό είναι ελλιπές.

6.2.5. Το αποτύπωμα της πανδημίας COVID-19 στον πολιτισμό για το μέλλον

Κατά γενική ομολογία των ερωτηθέντων, ο COVID-19 θα αφήσει αυτή την ανάδειξη μιας νέας ψηφιακής εποχής ως παρακαταθήκη για το μέλλον των μουσείων αλλά και γενικότερα του πολιτισμού. Ανοίγεται ένας νέος και πολυδιάστατος δρόμος για την μουσειακή και πολιτιστική ανάπτυξη, μέσα από την κινητοποίηση εναλλακτικών τρόπων επικοινωνίας και προβολής των μουσείων, καθώς και για την αναζήτηση νέων στρατηγικών τόνωσης της εξωστρέφειάς τους, ειδικότερα των περιφερειακών μουσείων, ως μια εναλλακτική πηγή επικοινωνίας και πληροφόρησης σε καιρούς κινδύνου.

Για τα ελληνικά δημόσια μουσεία η ψηφιακή τεχνολογία *‘ήρθε για να μείνει’* παρέχοντας τη δυνατότητα σε όλες τις μορφές πολιτισμού αλλά κυρίως στα μουσεία, ώστε να διατηρήσουν τον κοινωνικό, εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό τους ρόλο, όπως ορίζεται από τη φύση τους.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, τα αποτελέσματα από τις συνεντεύξεις **υποστηρίζουν τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών**. Από τα παραπάνω συμπεράσματα βάσει των συνεντεύξεων και των προηγούμενων μελετών προκύπτει ότι δεν διαφοροποιούνται οι μεταξύ

τους απόψεις σχετικά με την κατάσταση που επέφερε ο COVID-19, αλλά και την δημιουργία νέων αναπτυξιακών πολιτικών όπως η χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας.

Πιο συγκεκριμένα, οι έρευνες των Agostino, et al. (2020), των Rivero et al. (2020) και Choi et al. (2021), τονίζουν ιδιαίτερα τη θετική χρήση των ψηφιακών κοινωνικών μέσων σε ότι αφορά την επικοινωνία και την επαφή με το κοινό, όπως επιβεβαιώνεται και από την παρούσα έρευνα.

Παράλληλα, στην έννοια του ‘κοινωνικού ρόλου’ των μουσείων εστιάζει και η έρευνα των Mas et al. (2021), ενώ αναφορικά με τις θετικές επιδράσεις οι απόψεις των ευρημάτων της παρούσας έρευνας συγκλίνουν στο γεγονός ότι, οι διαδικτυακές παροχές υπηρεσιών καταλήγουν στο να ενισχύσουν την βιώσιμη ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα των μουσείων με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων στρατηγικών, που θα βοηθήσει στην διατήρηση του ρόλου τους σε ότι αφορά την πολιτιστική κληρονομιά που περιλαμβάνουν, αλλά και στη μετάδοσή της μελλοντικά στις νέες γενιές, όπως αντίστοιχα και σε προηγούμενες έρευνες (Choi et al. (2021).

Εν κατακλείδι, τα μουσεία ως ‘ζωντανοί οργανισμοί’, αναγνωρίζονται διεθνώς και ως ‘κιβωτοί μνήμης’ ή ‘ιδρύματα μνήμης’ κατά την άποψη των Samaroudi et al. (2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7**ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ****A. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

Η έξαρση της πανδημίας COVID-19 τα τελευταία τρία χρόνια, δημιούργησε μια νέα πραγματικότητα στην κοινωνία και την οικονομία σε παγκόσμια κλίμακα. Οι κυβερνήσεις με τη σειρά τους, προσπάθησαν με την εφαρμογή μέτρων να στηρίξουν και να βοηθήσουν την κατάσταση που προκάλεσαν οι επιπτώσεις της πανδημίας, προκειμένου να περιορίσουν την εξάπλωση του ιού. Η πανδημία COVID-19 εκτός από την υγειονομική κρίση που προκάλεσε, επηρέασε αρνητικά και την κοινωνική ζωή των ανθρώπων, ιδιαίτερα στο κομμάτι του πολιτισμού. Στον αγώνα κατά της πανδημίας του κορονοϊού, εντάσσονται και τα μουσεία, τα οποία ανήκουν στον πολιτιστικό τομέα. Ειδικότερα, σε διεθνές επίπεδο, οι επιδράσεις του COVID-19 οδήγησαν στην έλλειψη προσωπικού, στην έλλειψη επισκεπτών και στη μείωση των εισπράξεων στα μουσεία κάτι που δυσκόλεψε την εξωστρέφειά τους και τη διατήρηση του ρόλου τους ως προς το κοινό.

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας ήταν η διερεύνηση των αρνητικών επιπτώσεων της πανδημικής κρίσης COVID-19 στον πολιτισμό και τα δημόσια μουσεία της Ελλάδας, που εξαιτίας του κλεισίματός τους, η λειτουργία τους επιβραδύνθηκε. Επιπλέον, είναι η αναζήτηση ενδεχόμενων ευκαιριών με σκοπό να καλυτερεύσει η εξωστρέφεια των μουσείων με τη χρήση νέων στρατηγικών όπως η ψηφιακή τεχνολογία, κάτι που θα ενίσχυε τη βιωσιμότητα του ελληνικού πολιτισμού. Ακόμη, στόχο αποτέλεσε και η έρευνα της εμπειρίας των επιπτώσεων και η αναζήτηση τρόπων επικοινωνίας μεγαλύτερων μουσείων διεθνώς συγκριτικά με τα περιφερειακά του ελληνικού κράτους. Τελευταίο και εξίσου σημαντικό κίνητρο, αποτέλεσε η προσπάθεια για απόκτηση δυνατότητας να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά οποιαδήποτε πιθανή κρίση μελλοντικά όπως ο εγκλεισμός. Πραγματοποιήθηκε λοιπόν, μια εμπειρική διερεύνηση για να δοθούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα που χρησιμοποιήθηκαν.

B. ΕΙΔΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με βάση την παρούσα μελέτη που πραγματοποιήθηκε για τα ελληνικά δημόσια μουσεία που συμμετείχαν στην έρευνα, τα συμπεράσματα που προέκυψαν είναι τα εξής:

Πρώτον, σε ότι αφορά τη διατήρηση του ρόλου των μουσείων βάσει του ορισμού της ICOM κατά τη διάρκεια της πανδημίας, δεν ικανοποιήθηκε σε μεγάλο ποσοστό, διότι η έλλειψη

επισκεπτών ήταν σαφώς πιο εμφανής σε μουσεία μεγαλύτερα και δημοφιλέστερα σε σύγκριση με τα περιφερειακά ελληνικά μουσεία. Βέβαια, η χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας και των κοινωνικών μέσων δικτύωσης βοήθησαν στην προβολή της εξωστρέφειας των μεγαλύτερων μουσείων, διότι κατείχαν εξειδικευμένο προσωπικό και τον κατάλληλο εξοπλισμό για τη διατήρηση επαφών με το κοινό τους για όσο διήρκησε ο εγκλεισμός.

Δεύτερον, η πανδημία επέφερε και θετικές και αρνητικές επιδράσεις στα ελληνικά μουσεία, όμως δεν παρατηρήθηκε διαφορά στις αρνητικές επιπτώσεις. Η είσπραξη των εισιτηρίων και η έλλειψη επισκεπτών επηρέασε συνολικά όλα τα μουσεία, είτε τα περιφερειακά είτε τα κορυφαία ελληνικά αρχαιολογικά μουσεία. Οι θετικές επιπτώσεις, επικεντρώθηκαν στο εξής κοινό στοιχείο, το οποίο αφορά την ψηφιακή τεχνολογία που βοήθησε στην εξωστρέφεια των χώρων πολιτισμού με το σχεδιασμό και τη χρήση ψηφιακών ειδικών πλατφορμών για την πρόσβαση του κοινού στα μουσεία διαδικτυακά, κάτι που ήταν εντονότερο και πάλι στα μεγαλύτερα μουσεία παρά στα μικρότερα. Κοινό στοιχείο των απόψεων των στελεχών των μουσείων που συμμετείχαν αποτέλεσε ότι, η ψηφιακή τεχνολογία αποδείχθηκε χρήσιμο εργαλείο, αλλά δεν μπορεί να αντικαταστήσει τη δια ζώσης επαφή και την εμπειρία του επισκέπτη μέσα σε ένα φυσικό περιβάλλον που βρίσκεται το μουσείο ή ο αρχαιολογικός χώρος συγκριτικά με το εικονικό. Επιπλέον, επειδή το μουσείο θεωρείται ‘ζωντανός οργανισμός’, είναι απαραίτητη η εκπαίδευση των στελεχών των μικρότερων μουσείων ώστε τα μουσεία να υπηρετούν το ρόλο τους στην κοινωνία με τον καλύτερο τρόπο.

Τρίτον, η χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας ‘ήρθε για να μείνει’, και ότι η πανδημία του COVID-19 άφησε στις μελλοντικές γενιές αυτή την εναλλακτική, σε περιπτώσεις έκτακτου κινδύνου σε ότι αφορά την προώθηση του πολιτισμού. Σε σχέση με τις προηγούμενες μελέτες, δεν παρατηρήθηκε κάποια ουσιαστική διαφορά συγκριτικά με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, διότι και στις δύο περιπτώσεις η πανδημία COVID-19 έφερε την ίδια κατάσταση και διεθνώς αλλά και εντός του ελληνικού κράτους, καθώς και το άνοιγμα μιας νέας ανάπτυξης του πολιτισμού, με τη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας.

Γ. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Ως περαιτέρω ερευνητική προσέγγιση, ενδιαφέρον θα είχε η διεξαγωγή μιας έρευνας που θα αφορά τον βαθμό υιοθέτησης και χρήσης της ψηφιακής τεχνολογίας και των εφαρμογών της στο σύνολο των μουσείων της ελληνικής επικράτειας, με τη διαμόρφωση ερωτηματολογίου σε στελέχη μουσείων αλλά και υπευθύνους που εργάζονται με τον πολιτιστικό τομέα και που ενδιαφέρονται για τη μελλοντική του εξέλιξη.

Σε δεύτερο πλάνο, αξίζει να αναφερθεί ότι θα ήταν σκόπιμο να διεξαχθούν έρευνες, με τις οποίες θα παρατηρηθεί κατά πόσο ικανοποιημένοι μένουν οι επισκέπτες των μουσείων από τη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας, τις εφαρμογές της, σε τι βαθμό ικανοποιείται η εικονική τους περιήγηση και η προβολή των εκθεμάτων που πρόκειται να παρακολουθήσουν.

Ως επίλογο στην παρούσα εργασία θα λέγαμε ότι τα μουσεία είναι ‘ζωντανοί οργανισμοί’ και αποτελούν ‘κιβωτό μνήμης’ της ανθρώπινης ιστορίας και της εξέλιξης των ανθρώπινων κοινωνιών. Πλέον, στην σύγχρονη εποχή της ψηφιακής διακυβέρνησης και τεχνολογικής ανάπτυξης, τα μουσεία καλούνται να ενστερνιστούν και να διατηρήσουν τους χαρακτήρες αυτούς. Τα μουσεία ανήκουν σε όλο το παγκόσμιο κοινό τους και σύμφωνα με την UNESCO....

Museums have no borders, they have a network

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑΕλληνόγλωσση:

Ackerknecht E. H. (1998). “*Ιστορία της Ιατρικής*”, μετάφραση Πασχάλης Β. Ηλιάδης Γ. Αθήνα, σελ. 69-87

Αλεξόγλου Μ. (2021). ‘COVID-19 και πολιτιστικός τουρισμός. Επιπτώσεις και τρόποι αντιμετώπισης. Μελέτη Περίπτωσης η πόλη της Θεσσαλονίκης’, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη σελ. 26-28

Γαλάνης Π. (2018). Μέθοδοι συλλογής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα, *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής*, Αθήνα, 35(2): 268-277

Christian W. McMillen, (2020). “*Πανδημίες*”, εκδόσεις: Παπαδόπουλος

Γκάζη & Νούσια, (2003). ‘Αρχαιολογία στον Ελληνικό χώρο: Μουσειολογία, μέρμινα για τις αρχαιότητες’, ΕΑΠ, Πάτρα σελ. 23-24

Γκαλάκου, Χ. (2021). Η ψηφιακή τεχνολογία στην υπηρεσία του πολιτισμού για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της πανδημίας Covid-19

Γραμμένου Ε. (2022), ‘Ελληνικά Αρχαιολογικά Μουσεία και Covid-19: Η νέα εποχή ψηφιακού μετασχηματισμού των μουσείων – Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα’ Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αθήνα, σελ. 7-9, 36-38

ΕΛΣΤΑΤ: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, 2020

ΕΛΣΤΑΤ/INSETE, Στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδας, 2015-2021

Ικκος & Ρασούλη, (2020). ‘Η πανδημία του COVID-19 και ο ελληνικός τουρισμός’, INSETE

Καϊάφα, Μ., Παπαδοπούλου Ν. (2017), ‘Μελέτη της ιστορικής εξέλιξης και ενσωμάτωσης των ψηφιακών εφαρμογών στα ελληνικά μουσεία’.

Καραγιάννη Κ. (2019). ‘Οι ψηφιακές τεχνολογίες στα μουσεία ως μέσο επικοινωνίας με το κοινό. Συγκριτική μελέτη των εφαρμογών του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης και του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου’.

Καρράς, Χ. (2021). Οι Ευρωπαϊκές Πολιτικές Και Στρατηγικές Για Τον Πολιτιστικό Τομέα Μετά Την Πανδημία, <https://www.dianeosis.org/2021/09/oi-evropaikes-stratigikes-kai-politikes-gia-ton-politismo-meta-tin-pandimia/>

Λιόλιος Θ. (2020). ‘Η ψηφιακή επικοινωνία των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στη μουσειακή πραγματικότητα. Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης’.

Λυδάκη Α., (2001). ‘*Ποιοτικές μέθοδοι στην κοινωνική έρευνα*’, Γ’ έκδοση, Καστανιώτης, Αθήνα

Μελίδη, Ε., (2008), ‘Η πολιτισμική διαχείριση στην Ελληνική Πραγματικότητα: Διαχείριση των Μουσείων σε μια περίοδο αλλαγής’, στο Μπούνια κ.α. ‘*Η τεχνολογία στην υπηρεσία της*

πολιτισμικής κληρονομιάς: Διαχείριση, Εκπαίδευση, Επικοινωνία', Αθήνα, Εκδόσεις: Καλειδοσκόπιο

Μεταξάς Θ. και Ντυκέν Μ-Ν. (2017), 'Δημόσια Μουσεία στην Ελλάδα και Πολιτικές Προώθησης της Εικόνας τους: Μια εμπειρική διερεύνηση', Παρουσίαση στο 16^ο Συνέδριο του Ελληνικού Τμήματος της Ευρωπαϊκής – Διεθνούς Περιφερειακής Επιστήμης, Αθήνα, 22-23/6

Μουσεία, Επαγγελματίες των μουσείων και COVID-19: Περίληψη της Έκθεσης του ICOM στα Ελληνικά, International Council of Museums

Μπέλλου Μ. (2021). 'Μουσεία και πολιτιστική κληρονομιά σε τοπικό επίπεδο. Χαρτογράφηση και αξιολόγηση των μουσείων στον νομό Θεσπρωτίας. Προτάσεις ανάπτυξης και επικοινωνίας σε περιόδους κρίση', Διπλωματική εργασία, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, ΕΑΠ

Μποϊλέ, Μ., Σηφάκη Ε.(2016), 'Διάχυση και υιοθέτηση τεχνολογικών καινοτομιών από τα ελληνικά μουσεία: αποτελέσματα έρευνας' *Hellenic Journal of Music, Education and Culture*.

Μυλωνά Μ. (2021), 'Σύγχρονο μουσείο και πολιτιστική επικοινωνία σε πραγματικό και ψηφιακό περιβάλλον. Η γνωριμία του κοινού με τις αρχαιότητες του Αρχαιολογικού Μουσείου Λαμίας. Μία πρόταση για την αναβάθμιση της επικοινωνίας του μουσείου.'

Οικονόμου Μ., (2004), 'Νέες Τεχνολογίες και Μουσεία: εργαλείο, τροχοπέδη ή συρμός'; *MUSEOLOGY – International Scientific Electronic Journal*, Vol.1, 1-14

Παλάσκας Θ., Παπαθεοδώρου Α., Τσάμπρα Μ. (2006), 'Η Πολιτιστική Κληρονομιά ως παράγων ανάπτυξης της Ελληνικής Οικονομίας', Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα

ΣΕΤΕ (2021). "Οι επιπτώσεις του COVID-19 και οι προοπτικές ανάπτυξης"

Σκουρή Π., Τροβά Ε. (2003), 'Προστασία Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς', [N.30028/2002], Αθήνα-Θεσσαλονίκη

Τριχόπουλος Δ., Καλαποθάκη Β., Πετριδου Ε., (2000), 'Προληπτική Ιατρική και Δημόσια Υγεία', Αθήνα, σελ. 25

Ξενόγλωσση:

Abbas J., Mubeen R., Iorember P.T, Raza S. and Mamirkulova G. (2021), 'Exploring the impact of COVID-19 on tourism: transformational potential and implications for a sustainable recovery of the travel and leisure industry' *Current Research in Behavioral Sciences*, <https://doi.org/10.1016/j.crbeha.2021.100033>

Agostino D., Arnaboldi M., Lampis A. (2020), 'Italian state museums during the COVID-19 crisis: from onsite closure to online openness' *Museum Management and Curatorship*, 35(4):362–372

Altuntas F. and Gok M.S. (2021), 'The effect of COVID-19 pandemic on domestic tourism: A DEMATEL method analysis on quarantine decisions', *International Journal of Hospitality Management*, 92, 102719, <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102719>

Amanatidis, D., Mylona, I., Mamalis, S., & Kamenidou, I. (2019), 'Cultural communication through social media: Exploring Instagram Practices among Greek museums' TOURMAN 2019, 3rd International Scientific Conference "Tourism, travel and hospitality at crossroads: The way ahead" 24-27 October Thessaloniki, Greece. Conference proceedings forthcoming.

American Alliance of Museums (AAM), (9-17/03/2021), 'Measuring the Impact of COVID-19 on People in the Museum Field' pp.2

Antara N., & Sen S. (2020), 'The impact of Covid-19 on the museums and the way forward for resilience', *Journal of International Museum Education*, 2(1):54-61

Archaeological Resources and Exportations Fund-Statistical Yearbook of Greece (from 2019 to 2021)

Barkas P., Honeck D. and Colomer E.R. (2020), 'International trade in travel and tourism services: economic impact and policy responses during the covid-19 crises', Staff Working Paper ERSD-2020-11, WTO.

Bayliss D. (2004), 'Creative planning in Ireland: the role of culture-led development in Irish planning', *European Planning Studies*, 12(4)497- 515
<https://doi:10.1080/0965431042000212759>

Bazin, G. (1967) *'The Museum Age'* Universe Books, Desoer

Beutels P., Zhou N.Q-Y., Smth R. Cap W-T. και De Vilas S (2009), 'The economic impact of SARS in Beijing, China', *Tropical Medicine and International Health*, 14 (1): 85–91,
<https://doi:10.1111/j.1365-3156.2008.02210.x>

Bloom, D. E., Cadarette, D., & Sevilla, J. P. (2018), 'Epidemics and economics: New and resurgent infectious diseases can have far-reaching economic repercussions', *Finance and Development*, 55(2), 46–49.

Boutsiouki S., Polydora AE. (2020), 'Is the Museum Going Digital? Experiences from the Websites of Greek Museums' In:Katsoni V., Stryriadis T. (eds) *Cultural and Tourism Innovation in the Digital Era*. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36342-0_19

Bowles J, Hjort J., Melvin T. και Werker E. (2015), 'Ebola, jobs and economic activity in Liberia', *J Epidemiol Community Health*, Mar; 70(3):271-7. <https://doi:10.1136/jech-2015-205959>

Brida J. G., Cortes-Jimenez I. & Pulina M. (2016), 'Has the tourism-led growth hypothesis been validated'? A literature review, *Current Issues in Tourism*, 19(5): 394-430, DOI:[10.1080/13683500.2013.868414](https://doi.org/10.1080/13683500.2013.868414)

Brown K. (2019), 'Museums and Local Development: An Introduction to Museums, Sustainability and Well-being', *Museum International*, 71(3-4):1-13, DOI:[10.1080/13500775.2019.1702257](https://doi.org/10.1080/13500775.2019.1702257)

- Buckley (2020), 'Chinese doctor, silenced after warning of outbreak, dies from coronavirus', New York Times, Updated 6:16 p.m. ET, available at: www.nytimes.com/2020/02/06/world/asia/Li-Wenliangcoronavirus.html (accessed 3 August 2022).
- Burke V., Jorgensen D., Jorgensen F.A. (2020), 'Museums at Home: Digital Initiatives in Response to COVID-19' [Norsk museumstidsskrift02 / 2020 \(Volum 6\)](#)
- Casey K, Glennerster R. και Suri T. (2017), 'The economic impacts of Ebola on firms in Sierra Leone', International Growth Center, Final Report
- Cioppi E., García Gutiérrez N., Lawrence E., Lin Y., Lourenço M., Nyst N., Frederick Obregon I., Osterman M., Perkins D., Santamaría M., Simpson A., and Nel S. (2020), 'University Museums from Home: observations on responses to the impact of Covid-19' *University Museums and Collections Journal*, 12(2):138-151
- Choi B., Kim J. (2021), 'Changes and Challenges in Museum Management after the COVID-19 Pandemic'. *J. Open Innov. Technol. Mark. Complex*, 7, 148. <https://doi.org/10.3390/joitmc7020148>
- Crooke E. (2007), '*Museums and Community: Ideas, Issues and Challenges*', Routledge, London
- Currid E. (2007), 'How Art and Culture Happen in New York', *Journal of the American Planning Association*, 73(4):454-467, DOI:10.1080/01944360708978526
- Daskalaki, V.V., Voutsas, M.C., Boutsouki, C. & Hatzithomas, L., (2020), 'Service quality, visitor satisfaction and future behavior in the museum sector'. *Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing*, ISSN 2529-1947, Vol. 6, No. 1, pp. 3-8. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.3603167>
- Davis, A. and Smeds, K. (Eds.) (2016), '*Visiting the Visitor: An Enquiry into the Visitor Business in Museums*', Transcript Verlag, ISBN: 978-3-8376-3289-7
- Deffner A. & Metaxas T. (2003), 'The Interrelationship of Urban Economic and Cultural Development: The Case of Greek Museums', Paper presented to the: 43rd European Congress of the Regional Science Association (ERSA) University of Jyväskylä, 27-30 August 2003
- Delivorias, A., & Scholz, N. (2020), 'Economic Impact of Epidemics and Pandemics. European Parliamentary Research Service' *Open Journal of Social Science*, Vol.8 No.11
- Eghbal-Azar, K., & Widlok, T. (2013), 'Potentials and Limitations of Mobile Eye Tracking in Visitor Studies: Evidence from Field Research at Two Museum Exhibitions in Germany'. *Social Science Computer Review*, 31(1):103–118. <https://doi.org/10.1177/0894439312453565>
- Elgammal I., Refaat H. (2021), '*Tourism Destination Management in a Post-Pandemic Context*'. Emerald Publishing Limited; Bingley: 2021. Heritage tourism and COVID-19: turning the crisis into opportunity within the Egyptian context; pp. 37–48.

- Ellenbogen K.M, Luke J.J, Dierking L.D. (2004), ‘Family learning research in museums: An emerging disciplinary matrix?’, *Science Education*, 88(51):548-558, <https://doi.org/10.1002/sce.20015>
- European Commission (2020), ‘*EU Tourism and COVID-19 pandemic*’, COM, 550 final, Brussels
- Fan Y. and Luo J.M. (2022), ‘Impact of generativity on museum visitors' engagement, experience, and psychological well-being’, *Tourism Management Perspectives*, 42,100958, <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2022.100958>
- Fitriyani, Dewi K., Didin S., TB. Ade A., Fuad J. (2020), ‘The Impact of Pandemic COVID-19 on Museum Existence’, ICIS 2020, October 20-21, Jakarta, Indonesia <https://doi/10.4108/eai.20-10-2020.2305157>
- Flew T. and Kirkwood K. (2021), ‘The impact of COVID-19 on cultural tourism: art, culture and communication in four regional sites of Queensland, Australia’, *Media International Australia*, 178(1):16–20.
- Giannini T. & Bowen J.P. (2022), ‘Museums and Digital Culture: From Reality to Digitality in the Age of COVID-19’, *Heritage*, 5(1):192-214; <https://doi.org/10.3390/heritage5010011>
- Gill P. Stewart, K., Treasure E. and Chadwick B. (2008), ‘Methods of data collection in qualitative research: interviews and focus groups’, *British Dental Journal*, 204 (6):291-295
- Ginsburgh, V. & Mairesse, F. (1997), ‘Defining a museum: Suggestions for an alternative approach’. *Museum Management and Curatorship*, 16(1):15-33.
- Golding V. & Modest W. (2013), ‘*Museums and Communities: Curators, Collections and Collaboration*’, eds. London: Bloomsbury
- Holloway, I. and Wheeler, S. (2010), ‘*Qualitative Research in Nursing and Health Care*’, 3rd Edition, Wiley-Blackwell, Chichester
- Hooper-Greenhill, E. (1996), ‘*Museums and the Shaping of Knowledge*, Routledge, London and NY
- International Council of Museums Report, (ICOM) (2020), ‘*Museums, museum professionals and COVID-19*’
- ICOM Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων, 2021, pp.10
- Jansen-Verbeke M. και Van Rekom J., (1996), ‘Scanning Museum visitors’, *Annals of Tourism Research*, 23(2): 364-375
- Kahn R. (2020), ‘Locked down not locked out – Assessing the digital response of museums to COVID-19’ ‘Impact of Social Sciences Blog: Locked down not locked out – Assessing the digital response of museums to COVID-19.’

- Kallio H., Pietila A-M., Johnson M. & Kangasniemi M. (2016), 'Systematic methodological review: developing a framework for a qualitative semi-structured interview guide', *Journal of Advanced Nurturing*, 72(12): 2954-2985
- Kamorudeen R.T., Adedokun K.A., Olarinmoye A.O. (2020), 'Ebola outbreak in West Africa, 2014 – 2016: Epidemic timeline, differential diagnoses, determining factors, and lessons for future response', *Journal of Infection and Public Health*, 13, 956–962.
- Karp, C. (2014), 'Digital Heritage in Digital Museums', *Museum International* 66 (1–4): 157–162. <https://doi:10.1111/muse.12069>
- Kasper, C. (1973), 'Fremdverkehrsoekologie - Eine neue Dimension der Fremdenverkehrslehre' (Engl: Tourism ecology - A new dimension of tourism science), *Festschrift Zur Vollendung des 65. Lebensjahres von P. Bernecker* Pages 139 - 143
- Kawashima N. (1999), 'Knowing the public. A review of museum marketing literature and research' *Museum Management and Curatorship*, 17(1): 21-39
- Kelly E.S. (2010), 'Qualitative Interviewing Techniques and Styles', *The SAGE Handbook of Qualitative Methods in Health Research*, chapter 16, 307-326
- Keogh-Brown M.R. & Smith D.R (2008), 'The economic impact of SARS: how does the reality match the predictions?' *Health Policy*, 88(1):110-20.
[doi: 10.1016/j.healthpol.2008.03.003](https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2008.03.003).
- Kong L., (2000), 'Culture, economy, policy: trends and developments', *Geoforum*, 31, 385-390
- Konsola, D., (2006), '*Cultural politics and development*', Papazisis, Athens [in greek]
- Kotler P., C. Asplund, I. Rein και H.D. Haider, (1999), '*Marketing Places Europe: Attracting Investments, Industries and Visitors to European Cities, Communities, Regions, and Nations*'. Financial Times/ Prentice Hall, Harlow.
- Kotler, N.G., Kotler, P. & Kotler, W.I., (2008), '*Museum marketing and strategy: designing missions, building audiences, generating revenue and resources*', USA: John Wiley & Sons
- Lazarinis, F., Kanellopoulos, D. and Lalos, P. (2008), 'Heuristically Evaluating Greek e-Tourism and e-Museum Websites', *The Electronic Journal Information Systems Evaluation*, 11(1):17 – 26.
- Magliacani M., Sorrentino D. (2021), 'Reinterpreting museums' intended experience during the COVID-19 pandemic: insights from Italian University Museums', *Museum Management and Curatorship*, <https://doi.org/10.1080/09647775.2021.1954984>
- Mas M. J., Arilla R., Gomez A. (2021), 'Facebook as a Promotional Tool for Spanish Museums 2016–2020 and COVID Influence', *Journal of Promotion Management*, 27(6):812-831, <https://doi/10.1080/10496491.2021.1888179>
- Mac Devitt A. (2017), 'Special Issue: Museums and Cultural Landscapes', *Museum International*, 69(1-2), Editorial

- McCann J.E., (2002), 'The cultural politics of local economic development: meaning-making, place-making, and the urban policy process', *Geoforum*, 33, 385-398
- McGrath J., (2020), 'Museums and Social Media during COVID-19', *The Public Historian*, University of California Press, 42(4):164-172
- Mc Kercher, B., & Chan, A. (2005), 'How Special Is Special Interest Tourism? *Journal of Travel Research*, 44(1):21–31. <https://doi.org/10.1177/0047287505276588>
- McLean F. (1995), 'Services Marketing: The Case of Museums' *The Service Industries Journal*, 14(2): 190-203
- Meng L., Liu Y., Li K., and Lyu R. (2022), 'Research on a User-Centered Evaluation Model for Audience Experience and Display Narrative of Digital Museums', *Electronics* 11(9), 1445; <https://doi.org/10.3390/electronics11091445>
- Micheli A. (2020), 'Culture in "restriction". The cultural experience of the imaginary and the real space', *The Greek Review of Social Research*, 154, 75-88
- Network of European Museum Organizations Report, (NEMO), (2020), 'Survey on the impact of the COVID-19 situation on museums in Europe' pp. 6-7-8
- Niemczyk, A. (2013), 'Cultural tourists: "An attempt to classify them"', *Tourism Management Perspectives*, 5, 24-30, <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2012.09.006>
- Noehrer L. Gilmore A., Jay C. & Yehudi Y. (2021), 'The impact of COVID-19 on digital data practices in museums and art galleries in the UK and the US', *Humanities and Social Sciences Communications*, 8, 236, <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-535272/v1>
- Oyelude A.A. (2020), 'Libraries, librarians, archives, museums and the COVID-19 pandemic', *Library Hi Tech News vs. Emerald Publishing Limited*, 0741-9058
- Pallud, J., and E. Monod., (2010), 'User Experience of Museum Technologies: The Phenomenological Scales'. *European Journal of Information Systems* 19 (5): 562–580. <https://doi:10.1057/ejis.2010.37>
- Parry, R., (2013), 'The End of the Beginning. Museum Worlds' 1(1):24–39. <https://doi:10.3167/armw.2013.010103>
- Pelegrini S., (2008), 'World heritage sites, types and laws', *Encyclopedia of Archaeology*, pp. 2215-2218
- Pennisi E. (2020), 'Shattered natural history museums fight for survival' *Science*, 368(6495):1042-1043 www.science.mag.com
- Plaza, B. (2000), 'Evaluating the Influence of a Large Cultural Artifact in the Attraction of Tourism: The Guggenheim Museum Bilbao Case'. *Urban Affairs Review*, 36(2):264–274. <https://doi.org/10.1177/10780870022184859>

Price S. and Hein G.E., (1991), 'More than a field trip: science programmes for elementary school groups at museums', *Int. J. Sci. Educ.*, 13(5): 505-519

Qiu W., Chu C., Mao A. και Wu J. (2018), 'The Impacts on Health, Society, and Economy of SARS and H7N9 Outbreaks in China: A Case Comparison Study', *Journal of Environmental and Public Health*, <https://doi.org/10.1155/2018/2710185>

Rech, G., Migliorati, L. (2021), 'Social Representations about Cultural Tourism in the Time of COVID-19: A Case Study of Langhe, Monferrato, and Roero (Italy)'. *Sustainability*, 13, 6301. <https://doi.org/10.3390/su13116301>

Rivero P., Navarro-Neri I., Garcia-Ceballos S., Aso B. (2020), 'Spanish Archaeological Museums during COVID-19 (2020): An Edu-Communicative Analysis of Their Activity on Twitter through the Sustainable Development Goals'. *Sustainability* 2020, 12(19), 8224

Samaroudi M., Rodriguez Echavarria K. & Perry L. (2020), 'Heritage in lockdown: digital provision of memory institutions in the UK and US of America during the COVID-19 pandemic', *Museum Management and Curatorship*, 35(4):337-361, <https://doi/10.1080/09647775.2020.1810483>

Scott A.J, (2004), 'Cultural-products industries and urban economic development Prospects for Growth and Market Contestation in Global Context', *Urban Affairs Review*, 39 (4): 461-490 DOI:10.1177/1078087403261256

Sharma J, Sharma D, Tiwari D, and Vishwakarma V. (2021), 'The Challenges and Successes of Dealing with the COVID-19 Pandemic in India'. *Res Rep Trop Med.* 12, 205-218. <https://doi:10.2147/RRTM.S274673>

Siu A. & Wong Y.C.R (2004), 'Economic Impact of SARS: The Case of Hong Kong', *Asian Economic Papers*, 2004, 3(1): 62-83

Statista – INSETE (2020)

Stylianou Lambert, T. (2011), 'Gazing from home: Cultural tourism and art museums, *Annals of Tourism Research*', 38(2):403-421

Tan M.K.B., Tan C.M. (2021), 'Curating wellness during a pandemic in Singapore: COVID-19, museums, and digital imagination', *Public Health*, 192, 68-71

Taormina F. & Bonini Baraldi S., (2022), 'Museums and digital technology: a literature review on organizational issues', *European Planning Studies*, 30(9): 1676-1694, <https://doi:10.1080/09654313.2021.2023110>

Tranta A., Alexandri A., Kyprianos K. (2021), 'Young people and museums in the time of Covid-19', *Museum Management and Curatorship*, <https://doi/10.1080/09647775.2021.1969679>

Trilla, A., Trilla, G., & Daer, C. (2008), 'The 1918 "Spanish flu" in Spain. *Clinical Infectious Diseases*', 47(5):668-673

Tufts S. & Milne S. (1999), 'Museums: A supply-side perspective', *Annals of Tourism Research*, 26(3): 613-631, [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00024-9](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00024-9)

Tully G. (2020), 'Are we living the future? Museums in the time of Covid-19', University of Cambridge, gt278@cam.ac.uk

UNESCO (2009), Institute for Statistics, 2009, UNESCO Framework for Cultural Statistics

UNESCO Report, (2020), 'Museums around the World in the Face of COVID-19'

UNESCO (May 2021), World Heritage in the face of COVID-19

U.S Department of Health and Human Services (2016), 'U.S. Department of Health and Human Services Ebola Response Improvement Plan', U.S. Department of Health and Human Services Office of the Assistant Secretary for Preparedness and Response

United Nations Development Group (2015), 'Economic Impact of Ebola Virus Disease in West African Countries A call for national and regional containment, recovery and prevention', UNDG –Western and Central Africa

Van Aalst, I. & Boogaarts, I. (2002), 'From museum to mass entertainment: the evolution of the role of museum in cities.' *European Urban and Regional Studies*, 9(3):195-209.

Vom Lehn, D., and C. Heath. (2005), 'Accounting for New Technology in Museum Exhibitions.' *International Journal of Arts Management* 7 (3): 11–21.

Wengraf, T. (2001), *Qualitative Research Interviewing: Biographic Narrative and Semi-Structured Methods*. Sage Publications, London

Willis G.K, (2014), 'The Use of Stated Preference Methods to Value Cultural Heritage', Chapter 7 in *Handbook of the Economics of Art and Culture*, 2,145-181

Wong C. (2001), 'The Relationship Between Quality of Life and Local Economic Development: An Empirical Study of Local Authority Areas in England' *Cities*, 18,25-32

Wong C. (1998), 'Determining Factors for Local Economic Development: The Perception of Practitioners in the Northwest and Eastern Regions of the UK', *Regional Studies*, 32 (8): 707-720

World Bank, (2015), 'On Ebola Response and Recovery, World Bank and Partners Keep Pressure On', <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2015/04/16/on-ebola-response-recovery-world-bank-and-partners-keep-pressureon#:~:text=Ebola%20has%20killed%20more%20than,and%20infected%20more%20than%2025%2C500>

World Intellectual Property Organization Report, [WIPO] (2022), 'The impact of the COVID-19 pandemic on creative industries, cultural institutions, education and research' σελ.30-32

World Travel Tourism Council, (2020), 'Travel and Tourism: Economic Impact 2020' Annual Research

Zafeiri K. and Gavalas D., (2009), 'Museum Shops: Experiences Gained from Developing Electronic and Mobile Commerce Solutions, International Scientific Electronic Journal of Museology, ISSN: 1109-9448, 5: 63-82

Zeng, B., Carter, R.W. and De Lacy, T. (2005), 'Short-term perturbations and tourism effects: the case of SARS in China', *Current Issues in Tourism*, 8(4):306-322, <https://doi:10.1080/13683500508668220>

ΠΗΓΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

American Medical Association (JAMA): <https://jamanetwork.com> πρόσβαση: 15-06-22

BBC, (1/2021), <https://www.bbc.com/news/business-59813143> πρόσβαση: 15-06-22

COVID-19 και μουσεία: <http://icom-greece.mini.icom.museum/homepage/covid-19> πρόσβαση: 03-08-22

Έκθεση Διοικητή Τράπεζας Ελλάδας, (2020), <https://www.bankofgreece.gr/Publications/ekthdkth2020.pdf> πρόσβαση: 25-11-22

Ελληνικό/Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (ΚΕΕΛΠΝΟ), (2014) - https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-7-2014-003963_EL.html πρόσβαση: 25-11-22

Ελσίνκι (1964). <https://www.wma.net/wp-content/uploads/2016/11/DoH-Jun1964.pdf> πρόσβαση: 25-11-22

Ευρωπαϊκή Ένωση, Άρ. 168: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-7-2014-003963_EL.html?redirect πρόσβαση: 25-11-22

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2014/C 183/08) Συμπεράσματα του Συμβουλίου, της 21^{ης} Μαΐου 2014, σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά ως στρατηγικό πόρο για μια βιώσιμη Ευρώπη: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614\(08\)&from=IT](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614(08)&from=IT) πρόσβαση: 03-12-22

Επιτόπια έρευνα και ερωτηματολόγια: <https://portal.survey.ntua.gr> πρόσβαση: 21-11-22

Εφημερίδα 'Η Καθημερινή': <https://www.kathimerini.gr/world/561253006/n-christakis-giati-i-pandimia-den-tha-teleiosei-mechri-to-2024/> πρόσβαση: 03-08-22

Flightradar24, 2021: www.flightradar24.com πρόσβαση: 29-11-22

International Council of Museums, ICOM (2020a): <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition> πρόσβαση: 28-11-22

ICOM (2020b). Statement on the necessity for relief funds for museums during the COVID-19 crisis: <https://icom.museum/en/news/statement-on-the-necessity-for-relief-funds-formuseums-during-the-covid-19-crisis/> πρόσβαση: 14-11-22

ICOM (2020c). Museums and COVID-19: 8 steps to support community resilience: <https://icom.museum/en/covid19/resources/museums-and-covid-19-8-steps-to-support-community-resilience/> πρόσβαση: 14-11-22

ICOM (2020d). How to reach and engage your public remotely: <https://icom.museum/en/news/how-to-reach-and-engage-your-public-remotely/> πρόσβαση: 14-11-22

National Bureau of Statistics of China, World Health Organization: www.who.int πρόσβαση: 15-06-22

National Bureau of Statistics of China, Refinitiv: www.stats.gov.cn πρόσβαση: 15-11-22

NEMO (2021). Museums during COVID-19. Follow-up report on the impact of COVID-19 on museums in Europe: https://www.nemo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_COVID19_FollowUpReport_11.1.2021.pdf πρόσβαση: 14-11-22

See Transparent, 2020: www.seetransparent.com πρόσβαση: 28-11-22.

Τα ελληνικά δημόσια μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι ψηλά στις προτιμήσεις των ταξιδιωτών: <https://www.in.gr/2020/10/06/culture/ta-ellinika-dimosia-mouseia-kai-arxaiologikoi-xoroi-psila-stis-protimiseis-ton-taksidioton/> πρόσβαση: 12-12-22

Τα μουσεία «σανίδες σωτηρίας» στο λοκντάουν;: <https://www.dw.com/el/> πρόσβαση: 28-05-22

UNESCO <https://whc.unesco.org/en/news/2298> πρόσβαση: 03-12-22

UNESCO (2020b), Resiliart Artists and Creativity beyond Crisis: <https://en.unesco.org/news/resiliart-artists-and-creativity-beyond-crisis> πρόσβαση: 14-11-22

UNESCO (2020c), Diversity of Cultural Expressions. Culture in Crisis: Policy guide for a resilient creative sector: <https://en.unesco.org/creativity/publications/culture-crisis-policy-guide-resilientcreative> πρόσβαση: 14-11-22

UNWTO Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού: www.unwto.com πρόσβαση: 28-05-22

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2018: [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614\(08\)&from=IT](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614(08)&from=IT) πρόσβαση: 03-12-22

Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού, 2020-2021: http://odysseus.culture.gr/h/1/gh110.jsp?theme_id=30 πρόσβαση: 12-12-22

Wikipedia: <https://www.wikipedia.com> πρόσβαση: 02/11/2022

WHO Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας: <https://www.who.int/>
<https://covid19.who.int/> 26-04-21, <https://covid19.who.int/> 26-04-21 πρόσβαση: 03-08-22

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράτημα Α

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**
χρόνια δημιουργίας

**ΔΠΜΣ Σχεδιασμός
και Ανάπτυξη Τουρισμού
και Πολιτισμού**

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

‘Μελέτη των επιδράσεων της πανδημίας COVID-19 στον πολιτισμό με εστίαση στα δημόσια ελληνικά μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους’

Υπεύθυνη έρευνας: Αρετή Κασιώλα – email: akasiola@uth.gr

Ερωτήσεις Συνεντεύξεων στα Ελληνικά Δημόσια Μουσεία**Εισαγωγικά**

Όνοματεπώνυμο Υπευθύνου:.....

Θέση:.....

Μουσεία / Αρχαιολογικοί χώροι ευθύνης:

.....
.....

Ερωτήσεις

1. Ο ορισμός του International Council of Museums (ICOM) από το 2007 ορίζει το Μουσείο ως ‘ένας μη-κερδοσκοπικός, μόνιμος θεσμός / οργανισμός, στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξης της, ανοιχτός στο κοινό, ο οποίος αποκτά, συντηρεί, ερευνά, προβάλλει και εκθέτει την υλική και άυλη κληρονομιά της ανθρωπότητας και του περιβάλλοντός της, με στόχο την εκπαίδευση, μελέτη και ψυχαγωγία. Πόσο εφικτό ήταν στην περίοδο της πανδημίας κάτι τέτοιο?
2. Ποιες κατά την άποψή σας ήταν οι κυριότερες αρνητικές επιδράσεις της πανδημίας στο δικό σας μουσείο?
3. Κατά την άποψή σας υπήρξαν θετικές επιδράσεις?
4. Σε τι βαθμό η τεχνολογία και τα κοινωνικά δίκτυα σας βοήθησαν να διατηρήσετε την επικοινωνία σας με το κοινό σας. Πιστεύετε ότι η χρήση της τεχνολογίας αντικαθιστά πλήρως τη δια ζώσης εμπειρία για κάποιον στο περιβάλλον του μουσείου?
5. Ποια είναι τα διδάγματα από αυτήν την περίοδο που θα μπορούσαν να ωφελήσουν τα μουσεία μελλοντικά?
6. Τι πιστεύετε ότι θα αφήσει ο COVID-19 στον πολιτισμό και στην πολιτιστική ανάπτυξη από εδώ και πέρα?

Παράρτημα Β

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

28ης Οκτωβρίου 78, 583 33 Βόλος
τηλ.: 24210 74771, 74776 - fax: 24210 74772

UNIVERSITY OF THESSALY
SCHOOL OF HUMANITIES & SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS

28th October str. 78, 583 33 Volos - Greece
tel.: +30 24210 74771, 74776 - fax: +30 24210 74772

Βόλος: 5/3/2022

Αριθ. Πρωτοκόλλου:

Θέμα: Επιστολή προς την Υπουργό Πολιτισμού – Δρ. Λίνα Μενδώνη

Αντικείμενο επιστολής: Διεξαγωγή πανελλαδικής έρευνας με θέμα

‘Μελέτη των επιδράσεων της πανδημίας COVID-19 στον πολιτισμό με εστίαση στα δημόσια ελληνικά μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους’

Αξιότιμη κα. Υπουργός

Με την παρούσα επιστολή επιθυμούμε να σας γνωστοποιήσουμε τη διενέργεια μιας επιστημονικής έρευνας ποιοτικού χαρακτήρα που έχουμε ήδη ξεκινήσει από την 1^η Μαρτίου 2022.

Όπως προκύπτει και από το αντικείμενο της έρευνας μας που παρατίθεται πιο πάνω, στόχος μας είναι να διερευνήσουμε σε βάθος το χαρακτήρα και τη δυναμική των επιδράσεων της πανδημίας των δυο τελευταίων ετών στον τομέα του πολιτισμού στη χώρα μας και ειδικότερα στα ελληνικά δημόσια μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους.

Είναι κοινώς αποδεκτό, ότι ο πολιτισμός σε οποιαδήποτε έκφανση του, υπέστη σοβαρές συνέπειες την περίοδο αυτή, όχι μόνο σε ποσοτικά μεγέθη εισπραξέων και επισκέψεων, αλλά και στην αδυναμία του να επικοινωνήσει άμεσα με το κοινό του. Ειδικότερα η κατάσταση αυτή υπήρξε ιδιαίτερα αισθητή στο περιβάλλον των ελληνικών δημόσιων μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων.

Στα πλαίσια της έρευνας μας που τη διεξάγουμε με τη χρήση προσωπικών διαδικτυακών συνεντεύξεων με ανώτερα διευθυντικά στελέχη των μουσείων και διευθυντές/προϊσταμένους των Εφοριών Αρχαιοτήτων, καταβάλουμε προσπάθεια να αποτυπώσουμε ζητήματα όπως τα ακόλουθα:

- Διερεύνηση του βαθμού ανταπόκρισης των μουσείων να επιτελέσουν το έργο τους όπως αυτό προκύπτει και με βάση τον ορισμό που δόθηκε από το International Council of Museums το 2007
- Εντοπισμός και καταγραφή των κυριότερων αρνητικών επιδράσεων της πανδημίας, αλλά και την πιθανότητα ύπαρξης θετικών επιδράσεων
- Το ρόλο της τεχνολογίας και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στη βασική λειτουργία των μουσείων, αυτής της επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης με το κοινό τους
- Τα τυχόν διδάγματα που προκύπτουν από την εμπειρία των τελευταίων 2 ετών
- Και την συζήτηση της επόμενης μέρας για τον πολιτισμό, τα μουσεία και γενικότερα την πολιτιστική ανάπτυξη στη χώρα μας με βάση την εμπειρία της πανδημίας

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, τα παραπάνω ζητήματα που αποτελούν ταυτόχρονα και τα ερευνητικά μας ερωτήματα, αφορούν στη διενέργεια μιας ποιοτικής ανάλυσης, με βάση τη διεθνή αρθρογραφία και βιβλιογραφία. Παράλληλα πιστεύουμε ότι προσδίδουν προστιθέμενη αξία τόσο σε επίπεδο επιστημονικού διαλόγου όσο και σε επίπεδο ανάλυσης, αξιολόγησης και σχεδιασμού δράσεων και πολιτικών

Για το λόγο αυτό επιθυμούμε την συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερο στελεχών του πολιτισμού και των μουσείων στην έρευνα αυτή. Για το λόγο αυτό προσδοκούμε στην υποστήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού και της δικής σας σε αυτή την προσπάθεια μέσω μιας επιστολής που να συνοδεύει το αίτημα μας για τη διεξαγωγή της έρευνας μας

Η έρευνα μας απευθύνεται σε όλα τα μουσεία, με το σαφή διαχωρισμό των δημόσιων μουσείων των δυο μεγάλων πόλεων (Αθήνα – Θεσσαλονίκη) και των κορυφαίων αρχαιολογικών χώρων, από τα μουσεία της ευρύτερης περιφέρειας. Εκτιμούμε ότι τα αποτελέσματα της ανάλυσης μας θα οδηγήσουν σε πολύ σημαντικά συμπεράσματα αναφορικά με τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις δυο παραπάνω κατηγορίες.

Τέλος, η έρευνα μας αυτή διεξάγεται και στα πλαίσια ενός *Μνημονίου Συνεργασίας και Αμοιβαίας Κατανόησης* που έχει υπογραφεί μεταξύ του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ) και του Εργαστηρίου Οικονομικής Πολιτικής & Στρατηγικού Σχεδιασμού του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Επίσης προς ενημέρωσή σας, τα αποτελέσματα και συμπεράσματα της έρευνας μας, θα σας αποσταλούν όπως και στον ΕΟΤ, αλλά και σε όλες/ους τους συμμετέχοντες στην έρευνα μας, ενώ παράλληλα θα ανακοινωθούν στο *THE INC 2022 (Tourism, Hospitality & Events International Conference)*, που θα πραγματοποιηθεί στην Λεμεσό της Κύπρου, στις 22-25 Ιουνίου 2022

Με εκτίμηση

Δρ. Θεόδωρος Μεταξάς

Αν. Καθηγητής Οικονομικής Ανάπτυξης
Δ/ντής του ΠΜΣ 'Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Τουρισμού & Πολιτισμού'
Υπεύθυνος Έρευνας
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος
Τηλ. 24210 – 74917 & 6981900123
Email: metaxas@uth.gr
Skype: Theodore Metaxas

Παράρτημα Γ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Υπόψη: Δ/ντή Εφορίας Αρχαιοτήτων ή Μουσείου

Θέμα: Διεξαγωγή πανελλαδικής έρευνας με θέμα

‘Μελέτη των επιδράσεων της πανδημίας COVID-19 στον πολιτισμό με εστίαση στα δημόσια ελληνικά μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους’

Αξιότιμοι κύριοι,

Με την παρούσα επιστολή επιθυμούμε να σας γνωστοποιήσουμε τη διενέργεια μιας επιστημονικής έρευνας ποιοτικού χαρακτήρα που έχουμε ήδη ξεκινήσει από την 1^η Μαρτίου 2022.

Όπως προκύπτει και από το αντικείμενο της έρευνας μας που παρατίθεται πιο πάνω, στόχος μας είναι να διερευνήσουμε σε βάθος το χαρακτήρα και τη δυναμική των επιδράσεων της πανδημίας των δυο τελευταίων ετών στον τομέα του πολιτισμού στη χώρα μας και ειδικότερα στα ελληνικά δημόσια μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους.

Είναι κοινώς αποδεκτό, ότι ο πολιτισμός σε οποιαδήποτε έκφανση του, υπέστη σοβαρές συνέπειες την περίοδο αυτή, όχι μόνο σε ποσοτικά μεγέθη εισπράξεων και επισκέψεων, αλλά και στην αδυναμία του να επικοινωνήσει άμεσα με το κοινό του. Ειδικότερα η κατάσταση αυτή υπήρξε ιδιαίτερα αισθητή στο περιβάλλον των ελληνικών δημόσιων μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων.

Στα πλαίσια της έρευνας μας που τη διεξάγουμε με τη χρήση προσωπικών διαδικτυακών συνεντεύξεων με ανώτερα διευθυντικά στελέχη των μουσείων και διευθυντές/προϊσταμένους των Εφοριών Αρχαιοτήτων, καταβάλουμε προσπάθεια να αποτυπώσουμε ζητήματα όπως τα ακόλουθα:

- Διερεύνηση του βαθμού ανταπόκρισης των μουσείων να επιτελέσουν το έργο τους όπως αυτό προκύπτει και με βάση τον ορισμό που δόθηκε από το International Council of Museums το 2007
- Εντοπισμός και καταγραφή των κυριότερων αρνητικών επιδράσεων της πανδημίας, αλλά και την πιθανότητα ύπαρξης θετικών επιδράσεων
- Το ρόλο της τεχνολογίας και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στη βασική λειτουργία των μουσείων, αυτής της επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης με το κοινό τους
- Τα τυχόν διδάγματα που προκύπτουν από την εμπειρία των τελευταίων 2 ετών
- Και την συζήτηση της επόμενης μέρας για τον πολιτισμό, τα μουσεία και γενικότερα την πολιτιστική ανάπτυξη στη χώρα μας με βάση την εμπειρία της πανδημίας

Για το λόγο αυτό επιθυμούμε την συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερο στελεχών του πολιτισμού και των μουσείων στην έρευνα αυτή. Η έρευνα μας απευθύνεται σε όλα τα μουσεία, με το σαφή διαχωρισμό των δημόσιων μουσείων των δυο μεγάλων πόλεων (Αθήνα – Θεσσαλονίκη) και των κορυφαίων αρχαιολογικών χώρων, από τα μουσεία της ευρύτερης περιφέρειας. Εκτιμούμε ότι τα αποτελέσματα της ανάλυσης μας θα οδηγήσουν σε πολύ σημαντικά συμπεράσματα αναφορικά με τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις δυο παραπάνω κατηγορίες.

Τέλος, η έρευνα μας αυτή διεξάγεται και στα πλαίσια ενός *Μνημονίου Συνεργασίας και Αμοιβαίας Κατανόησης* που έχει υπογραφεί μεταξύ του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ) και του Εργαστηρίου Οικονομικής Πολιτικής & Στρατηγικού Σχεδιασμού του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Επίσης προς ενημέρωση σας, τα αποτελέσματα και συμπεράσματα της έρευνας μας, θα σας αποσταλούν όπως και στον ΕΟΤ, αλλά και σε όλες/ους τους συμμετέχοντες στην έρευνα μας, ενώ παράλληλα θα ανακοινωθούν στο *THE INC 2022* (Tourism, Hospitality & Events **IN**ternational **C**onference), που θα πραγματοποιηθεί στην Λεμεσό της Κύπρου, στις 22-25 Ιουνίου 2022

Με εκτίμηση

Δρ. Θεόδωρος Μεταξάς

Αν. Καθηγητής Οικονομικής Ανάπτυξης
Δ/ντής του ΠΜΣ 'Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Τουρισμού & Πολιτισμού'
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος
Τηλ. 24210 – 74917 & 6981900123
Email: metaxas@uth.gr
Skype: Theodore Metaxas

Αρετή Κασιώλα

Ερευνήτρια
Τηλ. 6987999074
Email: akasiola@uth.gr